

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

СТЕЦЮК ХРИСТИНА ПЕТРІВНА

УДК 342.228

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОФІЦІЙНОЇ
НАЗВИ ДЕРЖАВИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД**

Спеціальність 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня

кандидата юридичних наук

Науковий керівник

ЛОТЮК Ольга Степанівна

доктор юридичних наук, доцент

Київ – 2017

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1 Теоретико-методологічні та історико-правові основи інституту офіційної назви держави.....	12
1.1 Виникнення та розвиток інституту офіційної назви держави.....	12
1.2 Поняття, структура та функції офіційної назви держави.....	28
1.3 Конституційно-правове закріплення офіційної назви держави в зарубіжних країнах	49
Висновки до розділу 1	69
Розділ 2 Конституційно-правові засади офіційної назви держави в Україні .	71
2.1 Становлення офіційної назви держави в Україні	71
2.2 Конституційно-правове закріплення офіційної назви сучасної Української держави.....	95
2.3 Правове регулювання порядку використання офіційної назви держави в Україні	114
Висновки до розділу 2	133
Розділ 3 Проблеми удосконалення конституційно-правового статусу та порядку використання офіційної назви сучасної української держави.....	135
3.1 Проблеми удосконалення конституційного регулювання інституту офіційної назви держави в Україні.....	135
3.2 Напрямки удосконалення законодавства України щодо порядку використання та захисту офіційної назви держави.....	146
Висновки до розділу 3	1587
Висновки	1600
Список використаних джерел.....	1666
Додатки.....	194

ВСТУП

Актуальність теми. Конституція України по-новому виклала більшість своїх положень в порівнянні з попередніми конституційними актами, що діяли на території нашої держави. Новими, зокрема, є підходи і у визначенні основних засад (принципів) конституційного ладу, а також тих положень, які в правознавстві називають конституційними характеристиками держави. Серед них, важливе значення мають положення про Україну як державу суверенну та незалежну (ст. 1 Конституції України), а також про конституційне закріплення атрибутів її державності. Однак, останні не завжди мають належне нормативно-правове забезпечення порядку їхнього використання. Зокрема, одним з питань, які потребують системного правового врегулювання, є відносини, пов'язані із використанням офіційної назви сучасної Української держави. Адже, саме офіційна назва держави є тим її невід'ємним атрибутом, який відіграє надзвичайно важливу роль в процесі міжнародно-правової та суспільно-політичної індивідуалізації держави.

Питання удосконалення належного регулювання порядку використання офіційної назви сучасної Української держави потребують свого системного вирішення. Так, протягом майже двадцяти років, фактично існували неоднакові підходи у застосуванні офіційної назви держави при реалізації конституційного положення частини першої ст. 124 Конституції України (в редакції від 28 червня 1996 року), за яким «судові рішення ухвалюються судами іменем України»[1]. Проблему становлять також і питання не урегульованості належної реакції з боку держави на випадки публічного приниження її найменування. Крім того, увагу до проблематики офіційної назви держави підсилило прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» через вилучення останньої (офіційної назви держави) із найменувань низки вищих судових та правоохоронних органів країни»[2].

У той же час, на сучасному етапі розвитку України, особливо при її євроінтеграційних прагненнях, важливого значення набуває вивчення та системне врахування в практиці національного державного будівництва зарубіжного досвіду. На цьому, зокрема, наголошується і в Указі Президента України № 119/2015 від 3 березня 2015 року «Про Конституційну Комісію», яка була створена як «спеціальний допоміжний орган при Президентові України» з метою напрацювання узгоджених пропозицій щодо змін до Конституції України, «сприяння досягнення громадянського та політичного консенсусу щодо врегулювання суспільних відносин в Україні»[3]. З огляду на все це, певний інтерес викликає аналіз конституційно-правового регулювання порядку встановлення (уточнення, зміни) та використання офіційної назви держави в зарубіжних країнах.

У науковій літературі справедливо зосереджено увагу на те, що особливістю сучасного стану вітчизняного правознавства є недостатній рівень дослідження інституту офіційної держави. Поодинокі публікації різних років в цьому напрямку (Г. Н. Андреевої [4, с. 280-281], О. О. Белкіна [5], В. А. Винокурова [6], О. М. Губрієнко [7], Г. Єллінека [8, с. 149-154], І. Лозинського [9], В. А. Соколова [10], М. І. Стахіва [11], П. С. Стецюка [12], С. Шелухіна [13] та ін.) не вирішують питання комплексного дослідження конституційного-правового статусу інституту офіційної назви держави. У вітчизняній навчальній юридичній літературі питання про офіційну назву держави, як правило, оминають, не дивлячись на наявність відповідних правових (в т.ч. і установчого характеру) норм. Однак, як справедливо відзначають окремі автори [5; 11], офіційну назву держави можна було б розглядати і як самостійний інститут конституційного права, який не тільки фіксує офіційне найменування держави, а й визначає порядок його використання, служить джерелом для виникнення відповідних норм в інших галузях законодавства.

Усе наведене обґрунтовує актуальність та своєчасність теми

дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана на кафедрі конституційного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка відповідно до державних бюджетних науково-дослідних тем «Доктрина права в правовій системі України: теоретичний та практичний аспекти» (№ 11 БФ 042-01, номер державної реєстрації 0111U008337), яка досліджувалася на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка з 1 січня 2011 р. по 31 грудня 2015 р. і «Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС» (№ 16 БФ 042-01), яка досліджується на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка у період 2016-2018 років.

Тема дисертаційної роботи затверджена вченою радою юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол від 20 грудня 2013 року № 4).

Мета та завдання дослідження. *Метою* дослідження є комплексний науково-практичний аналіз феномену офіційної назви держави, її виникнення та розвитку, а також розроблення висновків та пропозицій щодо удосконалення конституційного-правового регулювання порядку використання офіційної назви сучасної Української держави.

Мета дослідження обумовлює його завдання, які можна сформулювати наступним чином:

- дослідити природу офіційної назви держави, особливості процесу виникнення та розвитку інституту офіційної назви держави, встановлення особливостей взаємозв'язку між ним та загальним процесом еволюції держави;

- виявити особливості розвитку інституту офіційної назви держави на сучасному етапі її розвитку;
- з'ясувати структуру офіційної назви держави, її функції;
- визначити поняття офіційної назви держави;
- проаналізувати практику конституційно-правового закріплення офіційної назви держави в зарубіжних країнах;
- дослідити генезу та особливості становлення інституту офіційної назви держави в Україні, зокрема в контексті процесу утвердження національної державності українського народу як частини загальноєвропейського конституційного розвитку;
- проаналізувати систему конституційно-правового закріплення офіційної назви сучасної Української держави, а також порядку правового регулювання її використання;
- окреслити основні напрямки удосконалення конституційно-правового регулювання інституту офіційної назви держави в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають в процесі появи та розвитку інституту офіційної назви держави як її невід'ємної складової.

Предметом дослідження є європейський та вітчизняний досвід конституційно-правового регулювання офіційної назви держави.

Методи дослідження. З урахуванням окресленої мети і завдань, об'єкта та предмета дисертаційної роботи основу методології дослідження становлять сукупність загальнонаукових та спеціально-наукових методів дослідження. Загальнонауковий діалектичний метод використано на всіх етапах дисертаційного дослідження, що дало можливість з'ясувати феномен назви держави, його генезу, особливості розвитку інституту офіційної назви

держави в контексті еволюції останньої (п. 1.1). Використання прогностичного методу дозволило дослідити сучасні особливості порядку конституційного закріплення (встановлення) офіційної назви держави та окреслити перспективи удосконалення конституційно-правової системи регулювання порядку використання офіційної назви держави (п.п. 3.1, 3.2). Метод моделювання використано при підготовці авторського визначення дефініції офіційної назви держави (п. 1.2). Крім загальнонаукових методів, під час дослідження широко використовувались і спеціально-юридичні методи, зокрема історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-юридичний. За допомогою історико-правового методу досліджено еволюцію становлення інституту офіційної назви держави в Україні (п. 2.1). Порівняльно-правовий метод допоміг системно проаналізувати особливості конституційно-правового закріплення офіційної назви держави в зарубіжних країнах (п. 1.3). Під час застосування формально-юридичного методу здійснено дослідження нормативно-правової основи порядку використання офіційної назви сучасної Української держави (п. 2.3).

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці українських вчених, зокрема, В. М. Батанова, М. О. Баймуратова, Ю. Г. Барабаша, О. М. Бориславської, О. П. Васильченко, Ф. В. Веніславського, С. П. Головатого, О. М. Губрієнко, С. С. Дністрянського, О. В. Зайчука, І. Я. Зайця, М. І. Козюбри, В. П. Колісника, А. М. Колодія, А. Р. Крусян, І. А. Куян, О. С. Лютюк, О. В. Марцеляка, М. І. Мельника, Н. В. Мішиної, Н. А. Мяловицької, Н. М. Оніщенко, М. І. Палієнка, М. І. Панова, В. Ф. Погорілка, С. В. Різника, В. О. Ріяки, О. Ф. Скакун, І. Д. Сліденка, О. В. Совгирі, В. Я. Старосольського, М. І. Стахіва, П. Б. Стецюка, Ю. М. Тодики, О. Ф. Фрицького, В. Л. Федоренка, В. М. Шаповала, С. І. Шелухіна, Л. П. Юзькова та інших, а також зарубіжних вчених: С. А. Авакяна, Г. Н. Андрєєвої, В. Г. Баєва, О. О. Белкіна, В. А. Винокурова, Л. Дюгі,

Г. Єллінека, Р. В. Енгібаряна, С. Сагана, В. Скшидло, В. А. Соколова, С. Стойчева, Р. Штайнберга та інших.

Нормативну базу дослідження становлять Конституція та закони України, конституції та законодавство зарубіжних країн, інші нормативно-правові акти, що врегульовують встановлення та використання офіційної назви держави.

Емпіричною базою дослідження є рішення Конституційного Суду України, судів загальної юрисдикції, офіційні статистичні дані.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній юридичній науці здійснено комплексне дослідження конституційно-правового регулювання офіційної назви держави. Здійснене дослідження дозволило обґрунтувати та сформулювати низку теоретичних положень, висновків та практичних пропозицій:

вперше:

- сформульовано авторську дефініцію поняття офіційної назви держави як обов'язкового атрибуту її суверенності, закріпленого на конституційному або законодавчому рівні у формі лаконічного словесного найменування, основним призначенням якого є міжнародно-правова та суспільно-політична індивідуалізація держави, що містить в собі інформацію про національну приналежність держави, найбільш важливі її суспільно-політичні характеристики та є визнаною, відповідно до міжнародного права, іншими державами, Організацією Об'єднаних Націй, світовим співтовариством;

- визначено характерними рисами (суттєвими ознаками) інституту офіційної назви держави: 1) конституційне/ законодавче закріплення словесного найменування держави; 2) здатність в лаконічній формі передати національну приналежність держави та найбільш суттєві особливості її суспільно-правового устрою; 3) наявність зв'язку «офіційної назви держави»

з державним суверенітетом (незалежністю країни), який є основою її закріплення та встановлення порядку використання і правової охорони;

4) міжнародно-правове визнання держави з таким найменуванням іншими країнами, ООН, світовим співтовариством;

- сформульовано розуміння сутності основних функцій інституту офіційної назви сучасної держави та визначено такими - представницьку (репрезентаційну), політичну, ідеологічну та виховну функцію;

- встановлено, що саме державний суверенітет є основою (підставою) для появи офіційної назви держави та гарантією її належного використання;

- обґрунтовано необхідність перегляду існуючої на сьогоднішній день в Україні практики ухвалення «судових рішень» судами різних юрисдикцій як «іменем України», так і без використання останнього;

- запропоновано створення системи правового захисту офіційної назви держави, яка могла б включати в себе конституційно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність;

удосконалено:

- джерельну базу дослідження, зокрема використано маловідомі джерела досліджень середовища української діаспори першої половини ХХ-го ст.

- понятійно-термінологічний апарат дослідження, в т.ч. в частині визначення дефініції «офіційної назви держави» та її основних функцій;

- розуміння структури інституту офіційної назви держави, її складових частин, їхньої ролі та значення у функціонування офіційної назви держави;

набули подальшого розвитку:

- підтвердження, згідно з яким Україна на своєму історичному шляху пройшла класичний, як для європейських народів, шлях розвитку інституту

офіційної назви держави: від означення на початках держави/державного утворення іменем пануючого племені, потім використання для означення назв держави слів «земля/територія», згодом слів - «влада/панування», а в нові та новітні часи - з використанням слова «nation»/«народ»;

- пропозиції щодо необхідності удосконалення конституційного регулювання інституту офіційної назви сучасної Української держави, зокрема в частині «розширення»: з нині існуючої однієї офіційної назви держави – слова «Україна», на дві рівнозначні назви – «Україна» та «Українська Республіка»;

- пропозиції щодо удосконалення нормативно-правового регулювання порядку використання офіційної назви сучасної Української держави в процесуальному законодавстві, законодавстві про політичні партії, громадські організації, громадянство, освіту.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані у роботі положення, висновки та пропозиції можуть бути використані:

у науково-дослідній сфері - для подальших досліджень проблематики офіційної назви держави, теорії та практики реалізації державного суверенітету;

у правотворчій сфері - для удосконалення чинного законодавства України: внесення змін до Конституції та законів України, удосконалення підзаконних нормативно-правових актів;

у навчально-методичній роботі - при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників з конституційного права України та конституційного права зарубіжних країн, порівняльного правознавства, а також при викладанні предметів «Конституційне право», «Конституційне

право зарубіжних країн», спецкурсу «Сучасні проблеми конституційного права».

у правовиховній роботі – для підвищення правової культури населення, професійного та теоретичного рівнів правової культури особистості.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях: «Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави» (м. Львів, 12 червня 2013 р.); «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави» (м. Харків, 22 листопада 2013 р.); «Актуальні питання конституційного права в сучасних умовах суспільного та державного розвитку» (м. Львів, 11 березня 2014 р.); «Державний суверенітет і народний суверенітет в сучасних умовах. VII Тодиківські читання» (м. Харків, 26-27 вересня 2014 р.); «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Тернопіль, 8-9 квітня 2016 р.); «Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід» (м. Львів, 29 квітня 2016 р.); «Актуальні питання державотворення в Україні» (м. Київ, 20 травня 2016 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в 13 публікаціях: у 6 наукових статтях, з яких 5 опубліковано у фахових виданнях з юридичних наук (в т.ч. 2 публікації у виданнях, що внесені до міжнародних наукометричних баз даних) та 1 у виданні іноземної держави; 7 тезах доповідей і повідомлень на наукових конференціях.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНСТИТУТУ ОФІЦІЙНОЇ НАЗВИ ДЕРЖАВИ

1.1 Виникнення та розвиток інституту офіційної назви держави

На теперішньому етапі суспільного розвитку привертають велику увагу вчених правознавців, зокрема конституціоналістів, питання особливостей процесу конституційного розвитку в сучасному світі, майбутнього конституційної держави в умовах глобалізації та долі конституціоналізму як такого загалом [14, с. 484; 15; 16]. Як зазначає сучасний німецький вчений-правознавець Рудольф Штайнберг (*Steinberg*), концепція сучасної конституційної держави складається із трьох базових елементів: по-перше, держава - це гарант впевненості і безпеки кожного її члена окремо і всіх їх разом; по-друге, конституційна держава - це держава правова; по-третє, у конституційній державі обов'язковим стає наявність демократичного порядку здійснення державної влади [17, с. 126]. Все це у практичній (конституційно-правовій) площині на кінець ХХ ст., за вдалим висловлюванням російської вченої Г. М. Андрєєвої, знайшло своє відображення в т.з. «класичному наборі конституційних характеристик держави» [4, с. 285], відповідно до яких така держава намагається уконституювати себе як держава «суверенна, демократична, соціальна та правова» [16]. Одночасно відбувається процес наповнення кожної з цих «конституційних характеристик держави» відповідним змістом, створення реального механізму їхнього втілення в практичне життя і т.д. Відображенням, як самого процесу розвитку держави, так і еволюції її сутності, виступає явище «офіційної назви держави».

Останнє, хоч і є невід'ємним атрибутом (ознакою) будь-якої держави, належить до малодосліджених питань у науці сучасного конституційного

права. Розкриття правової природи «офіційної назви держави», її внутрішньої будови (структури), призначення, функцій, меж і змісту правової регламентації порядку встановлення та використання, можливостей її правового захисту і т.д., - все це, як видається, можна краще зрозуміти, проаналізувавши питання появи (виникнення) самого явища «назви/найменування держави», його генези та основних тенденцій розвитку в нові та новітні часи, а також перетворення суспільно-політичного явища «найменування держави» в конституційно-правовий інститут «офіційної назви держави».

У науковій літературі небезпідставно вважають, що одним з перших, хто аргументовано звернув увагу на питання вивчення проблематики «назви держави», був відомий німецький державознавець кінця XIX - поч. XX ст. Георг Єллінек (*Jellinek, 1851-1911*). Саме він у своїй праці «Загальне вчення про державу» (1900 р.) окрему главу безпосередньо присвятив цій проблематиці (Глава п'ята «Назва держави») [8, с. 149-154]. Одразу ж варто зазначити, що подібного напрямку міркувань (спроба висвітлити питання «назви держави» власне як державно-правового явища) не спостерігалося в інших тогочасних авторів. Для прикладу, можна навести в цьому плані низку підручників з державного права, монографій, наукових статей, присвячених проблематиці сутності тогочасної держави кінця XIX-го початку XX-го ст. Зокрема, роботу відомого французького вченого Леона Дюгі «Конституційне право: Загальна теорія держави» (Париж, 1901) [18], австрійського державознавця Антона Менгера «Нове вчення про державу» (Відень, 1902) [19], російського вченого Сергея Котляревського «Конституційна держава. Досвід політико-морфологічного огляду» (Санкт-Петербург, 1907) [20], українського вченого Миколи Палієнка «Вчення про сутність права і правову зв'язаність держави» (Харків, 1908) [21] та інші.

У вітчизняному правознавстві чи не вперше безпосередньо до проблематики «назви держави» (насамперед як загальнотеоретичної категорії) звернувся відомий український вчений історик та правознавець

Матвій Стахів (1895-1978). Саме він у 1948 році в збірнику Українського Вільного Університету у Мюнхені опублікував невелику статтю під назвою «Зміна назви держави як вислід (*наслідок* – *X.C.*) розвитку держави» [11].

У радянському державному праві чи не єдиним автором, хто хоча б «тезисно» пробував окреслити проблематику «офіційної назви держави» був Владислав Олександрович Соколов. У 1969 році у видавництві Саратовського університету опубліковано його працю «Символи державного суверенітету» [10], яка частково стосується проблематики. Після розпаду СРСР поодинокі наукові праці саме в цьому напрямку побачили світ в Україні та Російській Федерації. Так, ще у 1992 році в м. Харкові було опубліковано невелике наукове повідомлення, безпосередньо присвячене «офіційній назві Української Держави» [22]. Через декілька років в юридичному журналі Ленінградського університету «Правознавство» («Правоведение») побачила світ стаття А. А. Белкіна «Офіційна назва держави (фрагмент лекції)» [5].

Варто також зазначити, що окремі аспекти (здебільшого історико-правового, соціологічного, політологічного, філологічного спрямування) проблематики «назви держави» як такої загалом, чи «назви держави» конкретної країни, час від часу присутні в науковій та науково-популярній літературі. Яскравим свідченням останнього, наприклад, є наукові розвідки українських вчених Сергія Шелухіна («Україна - назва нашої землі з найдавніших часів», Прага, 1936 р. [13]) та Івана Лозинського («The United States в українському перекладі», Нью-Йорк, 1971 р. [9]). Про те, комплексного аналізу питань виникнення та розвитку офіційної назви держави, не проводилося.

Загальновідомим є те, що держава, як продукт суспільного розвитку, належить до складних соціальних явищ, тісно пов'язаних та багато в чому залежних від економічного, політичного та культурного розвитку суспільства. Останнє об'єктивно обумовлює наявність різних підходів у правознавстві щодо визначення сутності та поняття самої держави як в

попередні періоди розвитку, так і в теперішній час. «У своєму найбільш загальному розумінні слово «держава», писав на поч. ХХ-го ст. французький вчений юрист Леон Дюгі (*Duguit, 1859-1928*), - окреслює всяке людське суспільство, в якому існує політична диференціація між правлячими і тими ким правлять, одним словом, політична влада» [18, с. 25]. У наші дні, даючи визначення поняттю «держава», як правило, говорять про те, що це «суверенна політико-територіальна організація публічної влади, певних соціальних сил (класів, груп, всього народу), що має апарат управління і примусу, робить свої веління загальнообов'язковими та вирішує як класові, так і загально соціальні завдання» [23, с. 63] і т.д.

Однак, якими би не були підходи щодо визначення поняття «держава», вона (держава), як писав М. Стахів, «*/.../ належить до мінливих організаційних форм суспільства і від самого початку свого виникнення зазнавала цілий ряд змін щодо своєї мети та завдання; наслідком того мінялося частково також поняття держави: у ньому падав натиск (змінювалася перевага – Х.С.) то на один, то на другий складовий елемент*» Звідси, робив висновок у своїх міркуваннях М. Стахів, «*/.../ поняття держави належить до т. з. рухомих понять, а процес її розвитку відображається також і у її назві; назва держави впродовж її історичного розвитку мінялася разом із нею*» [11, с. 76]. Цю думку (такий загальний висновок) щодо безпосередньої (прямої) залежності явища «назви держави» від процесу розвитку самої держави, ще на межі ХІХ-го та ХХ-го століть, припускав певним чином і один із основоположників німецької соціології права професор Гельдебергського університету Георг Єллінек, філософськи зазначаючи, що «історія термінології кожної науки міцно пов'язана з історією самої науки; існує безперервна взаємодія між словом і його значенням; слово нерідко вказувало шлях всієї науки народу чи епохи» [8, с. 149].

Він, зокрема, писав, що на початках державно-організованого життя значні території позначались як сукупність жителів, пізніше як окремі поселення (міста). Так, наприклад, було у Стародавньому Римі, і згодом «із

міста Рима виростає велична територіальна держава древніх часів. Це перетворення римська термінологія змогла відобразити лише частково та недосконало, ототожнюючи владу уряду з римською державою і перетворивши таким чином *res publica* в *imperium*». Отже, суттєвий елемент держави «переміщується таким чином від громадян до державної влади: *res publica* стає синонімом *res imperantis*» [8, с. 150]. Натомість, пізніше відбувається дещо інший процес у цьому напрямку, і вже саме «переміщення центру ваги» в назві держави проходить в напрямку її «територіального елементу»; вчений пов'язував це із появою у середньовічній термінології для позначення держави терміном «земля» (*terre, terra*), що відповідало перевазі «не-міських» держав і ролі, яке отримувала «земля» як матеріальна основа політичної сили. А вже починаючи з XIV-го ст. загальноприйнятим терміном для означення країни, на переконання Г.Єллінека, стає термін «держава» (певним чином узагальнене розуміння таких категорій, як «господарство», «господарювання», «государство», «влада», «владарювання», «панування» і т.д.). Введення саме цього поняття («держава») в середньовічний політико-правовий обіг вчений пов'язує з ім'ям відомого італійського мислителя середньовіччя Нікколо Мак'явеллі (1469-1527) - автора відомого політичного трактату «Державець» («Государь», 1518 р.). Настання нових та новітніх часів, про що «одним рядком» зазначає вчений, характеризується тим, що «/.../ для означення держави використано також «народ» (*Volk, nation, nazione*)» [8, с. 152, 154].

Отже, за припущенням проф. Єллінека, роль «назви держави» (певною мірою – «функцію означення держави»), яка теоретично виникає разом/одночасно із самою державою, - первинно виконувала назва племені (групи людей, які спільно проживали), згодом - ця функція перейшла до назв поселення (міст), потім вона асоціювалася із землею (територією навколо місць поселення, територіями які належали містам), починаючи із середніх віків – для означення держави використовується слово «влада» («владарювання», «могутності»), а в нові і новітні часи до позначення

«держави» (її назви) - пробиває собі дорогу слово «народ», «народна справа», «спільна народна справа».

Підтвердженням запропонованої парадигми явища «назви держави» вчений вважав приклади «трансформації» окремих слів та понять у процесі еволюції політичного розвитку низки європейських народів. Так, «еволюція державних відносин в німецькому світі, - писав Г.Єллінек, - точно відображено в мові. Німецьке «*Reich*», відповідне латинському «*regnum*», «*regne*», «*regno*», означає первинно панування, а саме – князівство. Теж саме відноситься до похідного від латинського «*imperium*», «*imperio*», «*empire*». /.../ Переміщуючи центр тяжіння держави в її територіальний елемент, вона (*держава – Х.С.*) знаходиться у відповідності з історичним фактом значної переваги в ту епоху неміських держав і з тим значенням, якого набула земля як основа політичної сили. /.../ Цей термін («земля», «*land*» - *Х.С.*) не загубив до сих пір свого значення. В Німеччині офіційно застосовується термін «земельні закони» «*Landesstaatsrecht*». Термін «ландтаг» для означення палат ще нагадує про старе територіальне державне право» [8, с. 150].

Запропонувавши такий підхід у розумінні виникнення (появи) явища «назви держави», Г. Єллінек логічно припускав, що потреба у позначенні держави (державного утворення) об'єктивно виникала вже при виникненні перших випадків «політичного спілкування» між двома і більше державними утвореннями. Адже останні мусли в якийсь спосіб позначати одна перед іншою своє існування як таке. Визначний український вчений-правознавець академік ВУАН С. С. Дністрянський (1870-1935) у своєму академічному підручнику «Загальна наука права і політики» (Прага, 1923) висвітлюючи «момент повстання держави» зазначав, що коли «/.../ роди чи племена об'єдналися без огляду на племінну приналежність на спільній території з метою збереження її, та якщо внутрішній суспільний лад, перейшов межі родового принципу, обняв організаційним шляхом спільно означену територію – можна сказати, що повстає держава» [24, с. 22]. Постала держава, у «спілкуванні» з іншими формаціями, очевидно, мусила б якимось

чином себе «означувати» - реально виникала природна потреба у її назві (найменуванні). І якщо, наведений приклад можна віднести до т.з. сфери «зовнішнього світу» держави, то у «внутрішньому світі» - в середині самої держави, потреба в її власному означуванні (найменуванні, назві) виникала теоретично також вже при переході до системного/постійного «спілкування» влади (владних органів) із своїми підлеглими. Залежно від характеру (особливостей) такого «спілкування», з часом, як відомо, змінювалася і сама сутність держави. Сучасник проф. Єлінека, французький вчений Леон Дюгі, розмірковуючи над т.з. теорією «особистості держави» (*в певному розумінні – над теорією еволюції сутності «держави» як об'єкта/суб'єкта владарювання - Х.С.*) від часів, які характеризувалися стисло відомим висловлюванням Людовіка XIV «держава – це я» і до межі XIX-го та XX-го століть, писав «*/.../ король природно був обличчям (держави – Х.С.), носієм прав, носієм суверенітету. Нація також стає обличчям; вона стає носієм суверенітету. Держава була королем, а віднині вона буде уособлена нацією; держава стає особою (перестає бути об'єктом, а стає суб'єктом владарювання – Х.С.)*» [18, с. 64].

На думку сучасного російського дослідника проблематики офіційної назви держави Олександра Олександровича Белкіна (1945-2010), найменування (означення певним словом чи словами) країн формувалося відповідно з духом епохи на основі почергового звернення до трьох основних складових тогочасної держави: народу, території і форми організації владарювання на ній. Саме тому, як він вважав, цілком резонними були міркування про те, що «в древні часи визначальним моментом служив т.з. особистий елемент держави, в середні віки – територіальний */.../* в нові ж часи на перший план при найменуванні держави висуваються начала стійкої організації і об'єднувального союз влади». Однак, як писав вчений, введення до наукового і політичного обігу терміну «держава» («государство») не могло виключити прямо протилежного завдання - індивідуалізації найменування різних країн. Адже все більш чіткіші територіальні

розмежування і розвиток національних систем законодавства неухильно призводили до оформлення і юридичного закріплення сучасних офіційних державних найменувань [5, с. 119]. У своїх міркуваннях щодо виникнення та особливостей розвитку явища «назви держави» О. О. Белкін, певним чином солідаризується з російським правознавцем поч. ХХ-го ст. Олександром Олексійовичем Жиліним (1880-1945), який один із небагатьох російських вчених державознавців долучався до розгляду «назви держави» [25, с. 71]. Прикметним в цій ситуації є той факт, що обидва вчених (О. О. Жилін та О. О. Белкін) були у різні часи професорами юридичного факультету Санкт-Петербурзького університету.

Близькі до вище викладених, однак з більш чіткішою аргументацією, міркування знаходимо у Матвія Стахіва. «На початках розвитку держави, - писав вчений, - назва держави опиралась на два з трьох елементів держави:

1) народ; 2) територія; 3) влада. Два перші відповідають дотеперішнім поняттям про найширшу суспільну форму співжиття. Отже на початках свого існування держава приймала назву або своєї територіальної бази, або народу, або на переїмену - то одного, то другого» [11, с. 77]. Далше М. Стахів зазначає, що в пізнішому розвитку, коли племінні пережитки зникли з життя, звичаїв та уяви «панівної і підданої верстви», висувалася з природи речі на перший план у назві держави сама влада, бо в тому часі це найбільш відповідало поняттю держави. І якщо йдеться про назву держави, взятую на початку державного розвитку з назви народу, то держава називалася просто іменем панівного племені. Часто це слово доповнювалося словами «народ», «країна» чи «місто» і т. п., як наприклад, «атенці», «атенські мужі» для означення «атенської держави», або «римський народ», «місто Рим» або просто «місто» (*populus romanus, Urbs, Roma*) - коли хотіли зазначити, що малось на увазі римську державу. Одночасно з тим уживалася, як назва держави, також назва її територіальної бази - міста або країни. Якщо треба було означити якусь державу, то вживалося назва країни з додатком назви панівного племені, або назви міста, залежно від того, чи в даному випадку річ

йшла про міську державу чи «краєву» (міста разом з навколишніми землями – краєм) державу. Наприклад, «римське місто» або просто «місто» без будь-якого додатку. У тому випадку термін «місто» мало подвійне значення: перший раз «місто» означало укріплений населений пункт (город, городище); другий раз - означення самої римської держави як такої [11, с. 77]. Як у Греції, так і в Римі, - звертає увагу М. Стахів, - основою, з якої розвинулася держава, було місто (город). У греків аж до кінця класичної епохи не розвинулася держава поза містом і його околицями. А вже у римлян ситуація якісно змінилася - після падіння республіки «держава-місто» перетворилася в «державу-імперію». З другого боку, - продовжує вчений - там, де держава розвинулася з держави-країни, первісна назва держави, oprіч імені панівного племені, означається ще просто «землею», тобто «країною». Так називається держава в середньовічній Чехії («чехи» або «чеська земля»; державний закон - «земельний порядок» і т. д.)» [11, с. 78].

Подібні приклади, очевидно, можна наводити і в інших випадках («германці» - «германська земля», «франки» - «франкська земля», «ляхи» - «ляшська земля» і т.д.). Тому, як відзначали і Г. Єллінек, і М. Стахів, - за такого підходу, і виробилося загальне поняття держави. Державу первинно почали означувати терміном «земля» (територія-країна) чи «місто» або «народ». У традиціях латинської мовної культури, замість терміну «народ», використовувалося слово «громадянство» (*civitas*). «Щойно в пізнішому розвитку держави, - зазначав М. Стахів, - пересунувся термін із «народу» і «території» на «владу» як на характерний елемент поняття держави». У цьому випадку, М. Стахів (як і його попередники Г. Єллінек, О. Жилін та ін.) обстоював думку про те, що в «пізнішу епоху почали вживати на означення держави таких слів як *imperium*, по-грецьки *η αρχη* або *το κρατος*, по-польськи *państwo*, по-німецьки *Macht, Gewalt*, по-латинськи *valsts* (від *valdite* володіти) - як «влада», «панування», «могутність», «сила», «королівство», «царство» /.../» [11, с. 186-187]. «Практика становлення термінології в частині означення найменування держави, - як зазначається в сучасній юридичній

літературі, - була досить різноманітною; напевно, для багатьох ситуацій в різних територіальних частинах європейського континенту можна знаходити як спільні, так і відмінні між собою ознаки. Однак, наведені у дослідженнях приклади розвитку саме цього сегмента суспільно-політичної термінології різних європейських народів заслуговує не тільки на увагу, а й логічні узагальнення, для яких, як видається є більш ніж достатньо підстав» [12]. Так, повертає до себе увагу те, що в середні віки за «латинським звичаєм» могло вживатися для означення державного ладу в окремих європейських країнах словосполучення «*status rei publicae*» (дослівно «стан, лад спільної або народної справи», «лад держави»). Згодом, в часи середньовіччя і Новий час панівним типом держави в Західній Європі стає станова держава (скорочена назва «*Status*» - стан»). А вже з початком XVI-го ст. в Італії маємо слово «*Stato*» - стан» для означення не тільки стану, але й держави загалом. У той же час, у Франції (*L'État* — стан і держава), в Англії (*State*) і в Німеччині (*Staat*), а від німців – у Чехії (*stat*)» [11, с. 189] і т.д.

Заслуговує на увагу історія становлення польської держави і відповідно модифікація (генезис) її «офіційної назви», що чітко прослідковується при аналізі відповідних історичних джерел, а в новітні часи - текстів польських конституцій.[26] Так з витокami польської національної державності, на думку сучасних українських істориків Л. О. Зашкільняка та М. Г. Крикуна, тісно переплетена доля «племінного союзу *полян*, який розташовувався у північній частині Великопольщі над Вартою. Тутешнє населення називалося полянами, як вважають від полів, що їх воно займало між лісами/.../ Від полян новостворена держава тривалий час йменувалася Полянською, а з XI ст. – Польською» [27, с. 18]. Тільки пройшовши первинні форми назв своїх державних утворень («поляни, поляки» - «земля полян», «полянська земля», «земля польська», «держава Полянська»), рання Польська держава, після свого перезаснування власне вже як християнської держави (966 р.), стає «Польським Королівством» [28, с. 64-124]. А вже на межі середньовіччя та Нового часу, в т.з. першій Речі Посполитій, подібно до інших тогочасних

європейських держав, широко застосованими стають слова «*stan*», «*stany*». Про це красномовно свідчить текст першої польської Конституції - «Закону про управління» («*Ustawa Rządowa*», 1791). В розділі VI першої польської Конституції, який мав назву «Сейм, тобто влада законодавча», говорилося, що «Сейм або об'єднані стани (*підкреслення наше – Х.С.*) поділятимуться на дві палати: палату послів та палату сенаторів під головуванням короля». Іншими словами, фактичним синонімом «представницького законодавчого органу влади» (те, що сьогодні прийнято називати парламентом) виступає словосполучення «об'єднані стани» («*stany zgromadzone*»). Цей термін вжито також в преамбулі першої польської Конституції, де суб'єктами її прийняття поруч із королем названо також і сейм, власне як «об'єднані стани». «Станіслав Август (*Станіслав Август Понятовський (1732–1798) останній король Речі Посполитої – Х.С.*), з божої ласки та з волі народу — король польський, великий князь литовський, руський, пруський, мазовецький, жмудський, київський, волинський, подільський, підляський, інфлянський, смоленський, сіверський та чернігівський, разом з об'єднаними станами (*підкреслення наше – Х.С.*), що репрезентують польський народ /.../ для загального добра, для зміцнення свободи, для порятунку Батьківщини нашої та її кордонів, у цілковитій твердості духу ухвалюємо теперішню Конституцію...» [29]. Ця ж сама словесна формула («об'єднані стани» - «*stany zgromadzone*») для означення законодавчого органу використовувалась також і при прийнятті різних політичних документів [30]. Можна пригадати, що в сучасній польській мові ті ж самі «Сполучні Штати Америки» - це «*Stany Zjednoczone*», що також існує в польській мові «*maż stanu*» - т.б. «державний муж» і т.д. Однак, важливим є те, як влучно підмітив у свій час М. Стахів, що саме «таким чином, властиво й тут розвиток термінології держави прийшов до елемента влади, бо назва «стан-держава» прийнялася тільки тому, що це відповідало реальним відносинам влади в тодішній державі» [11, с. 189].

Факт прийняття першої польської конституції, як справедливо відзначається в сучасній вітчизняній юридичній літературі, - мав велике значення для утвердження конституційних ідей в Польщі, а також сприяв поширенню загальнодемократичних поглядів в сусідніх країнах. «Конституція Польщі 1791 року належить до документів, які були при витоках (джерелах) сучасного європейського конституціоналізму. Вона була своєрідним відображенням рівня розвитку політико-правової думки в Центральній та Східній Європі періоду Великої Французької революції» [31, с. 83]. Останнє, як видається, стосується і генези інституту «офіційної назви держави».

Згодом в офіційній назві держави на зміну «владному елементу» приходять демократичний (народний) чинник. Такий хід розвитку інституту офіційної назви держави був прямо співзвучним із загальним процесом демократизації суспільства, з виникненням перших конституцій, перетворенням під їхнім безпосереднім впливом абсолютиських держав в держави конституційні [32, с. 153]. Ця тенденція з часом проявила себе в тому, що «народ» (*nation*) починає в романських та англосаксонських країнах заступати поняття «держави». Іноді, такі процеси супроводжувалися подіями, які мали не тільки певне історичне значення, а й залишали помітний слід у політичній історії тої чи іншої країни. Так, сам додаток в найменуванні держави слова «республіка» замість вказівки на феодально-ієрархічні форми, мав в свій час серйозне політико-ідеологічне значення при переході Франції від монархії до республіканського ладу. 21 вересня 1792 року Національний Конвент Франції постановив, що «монархія в Франції відміняється», а вже наступного дня (22 вересня) Конвент прийняв рішення, за яким «з вчорашнього дня всі громадські акти будуть датуватися не IV роком Свободи, а першим роком Республіки» [33, с. 282]. Фактично останнє, було ні чим іншим, як проголошенням Республіки, а пізніше, як відомо, було проголошено і про те, що Французька республіка є «єдиною і неділимою» («Декларация від 25 вересня 1792 року про єдність і неділимість Французької

Республіки)), що «будь-хто, хто запропонує або спробує встановити у Франції королівську владу або яку-небудь іншу владу, яка посягатиме на народний суверенітет, під будь-якою назвою, карається смертю» (04.12.1792 р.) [33, с. 283, 303]. І хоч останнє, як влучно замітив О. О. Белкін, реставрації французької монархії не завадило, «республіканізм держави» все ж таки став у новому та новітньому часі основою нового підходу до найменування багатьох країн [5, с. 121].

Своєрідним «сплеском» зміни офіційних назв держав, який характеризувався переходом до домінування одночасно і «демократичного (республіканського)», і співзвучного з ним «народного (національного)» чинника, став початок 20-тих років минулого століття. Тоді внаслідок реалізації європейськими народами права на самовизначення утворилася низка національних конституційних держав, офіційна назва яких містила слова «республіка», «народна республіка», «демократична республіка» (Австрійська Республіка, Азербайджанська Демократична Республіка, Білоруська Народна Республіка, Демократична Республіка Вірменія, Грузинська Демократична Республіка, Естонська Республіка, Західно-Українська Народна Республіка, Латвійська Республіка, Литовська Республіка, Українська Народна Республіка, Польська Республіка, Російська Республіка, Чехословацька Республіка та ін.).

Так, відповідно до статей 1 та 2 Союзного Конституційного Закону Австрії, прийнятого 1 жовтня 1920 року, Австрія проголошувалася «демократичною республікою» та «союзною державою», право якої «виходить з народу» [34, с. 72]. Конституція Польщі від 17 березня 1921 року проголосила свою державу «*Rzeczpospolitej Polskiej*», що в буквальному перекладі означало «Польська Республіка» [26, с. 8]. Відповідно до § 2 Конституційної Хартії Чехословацької Республіки, прийнятої 29 лютого 1920 року, «Чехословацька держава є демократичною республікою з виборним президентом на чолі», стаття 1 Конституції Іспанської Республіки від 9 грудня 1931 року стверджувала «Іспанія є демократична республіка

трудящих всіх класів, побудована на засадах свободи і справедливості», стаття 5 Конституції Португальської Республіки від 19 березня 1933 року говорила, що «Португальська держава є єдиною і корпоративною республікою, побудованою на рівності громадян перед законом, на вільному користуванні всіма класами благами цивілізації і на участі всіх основних елементів нації в адміністративному житті і в підготовці законів» і т.д. [35, с. 14, 349, 385]

У той же час історія знає і дещо «незвичні» приклади переходу щодо використання в офіційній назві держави слова «республіка». Так, після Першої світової війни, Німеччина, як відомо, хоч і стала юридично республікою, однак і надалі продовжувала себе іменувати «Німецькою імперією («*Reich*»)). Тому ст. 1 Веймарської конституції (Конституції Німецької Держави від 11 серпня 1919 р.) говорила «Німецька імперія - республіка. Державна влада виходить від народу» [36, с. 83]. Така «дивна паліативна конфігурація першої статті конституції, – на думку сучасного російського вченого Валерія Григоровича Баєва, - свідчила про заперечення спадково-монархічного принципу, монархічного панування однієї єдиної особи, що, без сумніву, було програмовою установкою на ширшу участь народу в політичному житті. Конституційне закріплення демократичної форми правління відбулося опосередковано, без введення слова «демократія» до конституційного тексту. Хоч і побічне згадування демократії містилося у визнанні установчого принципу народного суверенітету (стаття 1 абзац 2)» [37, с. 273-274].

«Республіками» чи «Народними Республіками»/ «Демократичними Республіками», як відомо, проголосили себе і більшість національних держав, що виникли на території колишньої Російської імперії після її розпаду. Так, Маніфестом Тимчасового Уряду від 1 вересня 1917 року проголошено, що «вважаючи необхідним покласти край невизначеності державного ладу, пам'ятаючи одноголосне і урочисте признание республіканської ідеї, яке відбулося на Московській державній нараді,

Тимчасовий уряд оголошує, що державний порядок, яким управляється Російська держава, є порядок республіканський і проголошує - Російську Республіку» [38, с.129]. З цією назвою Росія «*de-jure*» проіснувала до середини листопада 1917 року. Після більшовицького перевороту, який отримав в офіційній радянській доктрині назву «Великої Жовтневої революції», офіційну назву держави було змінено на «РСФСР» (російською мовою – «Российская Социалистическая Федеративная Советская Республика»).

Третім Універсалом Української Центральної Ради від 7(20) листопада 1917 року Україну було проголошено «Українською Народною Республікою» [39, с. 67]. Подібні процеси відбувалися фактично по всій території колишньої Російської імперії. Так 25 березня 1918 року Всебілоруським конгресом було проголошено Білоруську Народну Республіку, 26 травня 1918 року - проголошено Грузинську Демократичну Республіку, 28 травня 1918 року - проголошено Азербайджанську Демократичну Республіку та Демократичну Республіку Вірменію, 29 січня 1918 року Кубанська краєва військова рада проголосила незалежність Кубанської Народної Республіки, в серпні 1921 року було проголошено Тувинську Народну Республіку і т.д.

Хвиля національно-демократичних перетворень після Першої світової війни та революцій у Європі, як відомо, поширилася і за межі європейського континенту. Це призвело до появи нових національних держав та офіційного найменування їх відповідно до тогочасних тенденцій. Прикладом останнього може слугувати прийняття 26 листопада 1924 року Великим Всенародним Хуралданом (Хуралом) Конституції Монгольської Народної Республіки, п. 1 якої говорив, що «Монголія оголошується незалежною Народною Республікою, в якій вся влада належить трудовому народу» [40, с. 157].

Однак не завжди наявність в офіційній назві держави слів «республіка» («народна республіка», «демократична республіка») автоматично означало перетворення останніх в держави з домінуванням республіканських форм

правління, гарантуванням народовладдя, прав та свобод людини. Досвід європейських країн в цьому плані, як міжвоєнного періоду, так і після Другої світової війни, знає немало прикладів, коли в державах із офіційними назвами «республіка»/«народна республіка»/«демократична республіка» не завжди дотримувалося елементарних прав та свобод людини, не забезпечувалося реального механізму поділу державної влади, а також грубо порушувалося виборче законодавство, законодавство про статус національних меншин тощо. Частина європейських країн, в яких після Другої світової війни були встановлені т.з. «прорадянські» (фактично тоталітарні) режими містила в своїх офіційних назвах означення «народні», або «демократичні» республіки. Так Конституція Народної Республіки Албанії 1946 року містила окрему главу, яка називалася «Народна Республіка Албанія», а її стаття перша проголошувала «Албанія – Народна Республіка»; частина перша ст. 1 Конституції Народної Республіки Болгарії 1947 року говорила «Народна Республіка Болгарія є соціалістична держава трудящих міста і села на чолі з робітничим класом»; §1 Конституції Угорської Народної Республіки 1949 року стверджував - «Угорщина – народна республіка»; стаття 1 Конституції Польської Народної Республіки 1952 року відповідно - «Польська Народна Республіка є державою народної демократії», а абзац перший ст. 1 Конституції Німецької Демократичної Республіки 1968 року – «Німецька Демократична Республіка – соціалістична держава німецької нації» [41, с. 49, 97, 167, 278, 212]. Три європейські країни т.з. «народної демократії» у своїх назвах використовували словосполучення «соціалістична республіка» («Соціалістична Республіка Румунія», «Чехословацька Соціалістична Республіка», «Соціалістична Федеративна Республіка Югославія»). [41, с. 236, 389, 551] Однак, як свідчить досвід тих країн, особливо в 40-50 роки ХХ-го, питання «республіканських засад» залишалося радше політичною декларацією, ніж реальним явищем.

Подібна ситуація склалася і в соціалістичних країнах Азії (Китайській Народній Республіці, Соціалістичній Республіці В'єтнам, Лаоській Народно-

Демократичній Республіці, Народній Республіці Кампучії та ін.). Показовою є історія та сьогодення однієї із найтоталітарніших держав сучасності - Північної Кореї. У статті першій Соціалістичної Конституції КНДР 1972 року говориться, що «Корейська Народна-Демократична Республіка є суверенна соціалістична держава, яка представляє інтереси всього корейського народу» [42, с. 1]. Однак стан забезпечення прав та свобод людини в Північній Кореї, так само як і реалізація інших республіканських засад, навіть приблизно не відповідає загальноприйнятому рівню.

Декларативність «офіційної назви держави» по відношенню до політико-правової сутності останньої мала своє чітке відображення і в ситуації з Радянським Союзом. Протягом всього часу свого існування (1922-1991 рр.) ця держава мала офіційну назву – Союз Радянських Соціалістичних Республік. Слова «радянська соціалістична республіка» були присутні в офіційних назвах його союзних та автономних республік - Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка, Узбецька Радянська Соціалістична Республіка, Грузинська Радянська Соціалістична Республіка, Таджикицька Радянська Соціалістична Республіка, Аджарська Автономна Радянська Соціалістична Республіка, Башкирська Автономна Радянська Соціалістична Республіка, Кабардино-Балкарська Автономна Радянська Соціалістична Республіка, Каракалпатська Автономна Радянська Соціалістична Республіка, Нахичеванська Автономна Радянська Соціалістична Республіка та інші [43].

1.2 Поняття, структура та функції офіційної назви держави

В умовах тривалого процесу в Україні «демократизації усіх сфер соціального життя, формування громадянського суспільства, на думку А. М. Колодія, право має піднятися на новий щабель свого розвитку», що, безперечно, потребуватиме нових підходів у сприйнятті багатьох

загальнотеоретичних конструкцій та положень [44, с. 162]. Останнє, безперечно, торкнеться і проблематики понятійного апарату сучасної юридичної науки. При цьому сам понятійний апарат і на далі, як зазначає М. І. Панов, мав би бути не тільки «цілісним, а й системним логіко-юридичним утворенням, в якому всі поняття (категорії) знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності, у відносинах координації і субординації» [45, с. 81]. Останнє особливо актуальним є в наш час для вітчизняного конституційного права, якісно нова сторінка якого розпочалася

з прийняттям чинної Конституції України та (у зв'язку з цим) із впровадженням у національний політико-правовий обіг цілої низки нових конституційно-правових інститутів та явищ. У той же час, як вважає В. М. Шаповал, «сучасна вітчизняна наука конституційного права перебуває на стадії своєрідного первинного накопичення знань, і одним з її головних завдань треба вважати дослідження теорії і практики світового конституціоналізму», а «враховуючи суспільно-політичний вибір, підтверджений фактом прийняття Конституції України, з цієї теорії і практики мають бути запозичені концептуальні підходи і так званий інструментарій, тобто ключові терміни і поняття» [46, с. 105].

Все це, як видається, безпосередньо стосується інституту «офіційної назви держави» - явища, політико-правова природа якого, як і саме визначення його поняття, - досі перебувають поза належною увагою. Свідченням останнього є відсутність інформації про це конституційно-правове явище у вітчизняних навчальних посібниках та підручниках з конституційного права України та з конституційного права зарубіжних країн. Така ситуація є характерною як для вітчизняних видань, підготовлених в перші роки після прийняття чинної Конституції України (1996 р.) [47; 48; 49], так і для видань останніх років [50; 51; 52; 53; 54]. Подібну ситуацію можна спостерігати і в аналогічних підручниках зарубіжних авторів [55; 56; 57, 58; 59]. При цьому, прикметним є те, що навіть у тих небагатьох виданнях, які містять інформацію про державні герб, прапор та гімн, державну мову,

столицю держави і т.д. (іншими словами – робиться спроба висвітлити питання атрибутів державності – т.з. «матеріально-відчутніх ознак» її суверенності [60, с. 106]), до питання «офіційної назви держави» не доходить [52, с. 149-152; 56, с. 75-77; 61, с. 267-280]. Варто також зазначити, що проблематика «офіційної назви держави» фактично залишена поза увагою також і в коментарях до Конституції України, підготовлених як авторськими колективами, так і окремими вченими [62; 63; 64]. Подібну ситуацію можна спостерігати і щодо наукових збірників та монографій, присвячених конституційному розвитку України, утвердженню її суверенітету, загальнотеоретичним проблемам розвитку національного конституційного права тощо [65; 66; 67; 68]. Можна погодитись із думкою О. О. Белкіна, що в сучасній юридичній літературі «питання про офіційну назву держави просто оминається, не дивлячись на наявність відповідних правових норм і навіть політичних дискусій на цю тему» [5, с. 119].

Одним з винятків став підручник Г. М. Андрєєвої «Конституційне право зарубіжних країн» (Москва, 2005), в якому у § 2 - «Конституційно-правовий статус держави» («Глави 6. Політичні інститути і конституційне право зарубіжних країн»), поруч із підпараграфами «1. «Держава як інститут конституційного (державного) права зарубіжних країн». /.../ 3. «Характеристика держави в конституціях зарубіжних країн. 4. Принципи організації держави (принцип розподілу влади, єдності влади і політичного плюралізму) в конституційному праві зарубіжних країн». 5. Державні символи. Столиця. 6. Державна мова в сучасному конституційному праві зарубіжних країн.», - другим з черги іде підпараграф «2. Офіційна назва держави і конституційне право зарубіжних країн» [4, с. 280-281]. «Одним рядком» про існування явища «офіційної назви держави» згадує у своєму навчальному курсі з «Конституційного права Росії» (Москва, 2005) С. А. Авакян [69, с. 343]. Те ж саме, зустрічаємо у підручнику «Польське право конституційне» (Лодзь, 2012), підготовленому науковцями кафедри конституційного права Університету міста Лодзя (Республіка

Польща) [70, с. 57]. Однак, ні Г. М. Андреева, ні С. А. Авякян та польські вчені з Лодзького університету поняття категорії «офіційна назва держава» - не давали.

У юридичній літературі «офіційну назву держави» нерідко відносять до групи т.з. ознак (атрибутів) суверенності держави [60, с. 106]. При цьому, під державним суверенітетом, як правило, розуміють політико-правове явище, сутність якого полягає в незалежності держави - її праві за «власним розсудом» вирішувати свої внутрішні і зовнішні справи без порушення прав інших держав, а також принципів та норм міжнародного права. Вважається, що суверенітет держави реалізується через її правомочність, а основними формами здійснення суверенітету держави виступають її територіальне верховенство, громадянство та власна система правового регулювання суспільних відносин [71, с. 44-46]. У той же час, як відзначається в науковій літературі, своє зовнішнє вираження сучасна суверенна держава знаходить у різноманітних ознаках, виражених у матеріально відчутних формах (т.з. атрибутах державності, «атрибутах суверенності» [72, с. 496]). Множина (перелік) цих атрибутів державності є достатньо широкою і їх, як правило, умовно поділяють за т.з. первинними ознаками самої держави, а саме: територією, податками, владою та правом. Основними атрибутами сучасної суверенної держави є: а) територія держави, державні кордони, прикордонна і митна служба, столиця, система адміністративно-територіального поділу, офіційна назва держави; б) податкова система держави, національна грошова одиниця, національний банк; в) система органів державної влади і самоврядування (парламент, уряд, суди, армія, поліція, муніципалітети і т.д.), державна печатка, державні символи (прапор, герб, гімн, девіз держави); г) конституція, закони, підзаконні нормативно-правові акти тощо [60, с. 108]. Саме офіційну назву держави, без перебільшення, можна назвати невід'ємним атрибутом останньої, оскільки без власного (тільки їй належного) найменування не може існувати держава як така взагалі. Навіть тимчасові державні утворення, будучи не завжди самостійними, як правило,

розпочинають своє «суспільно-політичне життя» з оголошення власного найменування. Тому, обов'язковим елементом системи конституційно-правового регулювання сучасної держави є відповідні нормативні положення, зокрема і конституційного характеру, щодо визначення свого офіційного найменування.

У той же час можна припустити, що суспільні відносини, які складаються в процесі встановлення/затвердження «офіційної назви держави», а також її використання та, при потребі, охорони «офіційної назви держави» від наруги над нею окремими особами, групами осіб, різного роду політичними утвореннями і т.д. (йдеться про теоретично допустимі випадки образливого ставлення відносно назви держави, грубого знущання чи відвертого глузування з неї і т.д.), - складають якщо не самостійну групу, то окрему підгрупу у сфері суспільних відносин, пов'язаних із забезпеченням суверенітету держави, її належного функціонування як самостійного суб'єкта владних відносин та міждержавних стосунків. Все це свідчить про факт самостійного існування «офіційної назви держави» як конституційно-правового явища та категорії, достатньо наближеної до того, що називають субінститутами (підінститутами), чи навіть самостійними інститутами в сучасному конституційному праві [73, с. 462-474]. Як зазначає О. О. Белкін «офіційну назву країни варто розглядати як самостійний інститут державного права (*підкреслення наше – Х.С.*), який не тільки фіксує офіційне найменування, але й визначає порядок її використання у внутрішньодержавних і зовнішньополітичних відносинах, служить джерелом для виникнення похідних норм в інших галузях законодавства. Неувагу цьому інституту у навчальній літературі можна пояснити багатолітньою звичкою застосування певної назви країни. Але ситуація помітно змінюється при переході до нового найменування, і тут нерідко виявляється, що юриспруденція є просто непідготовленою до висвітлення цього інституту» [5, с. 119].

Змодельовану О. О. Белкіним ситуацію на межі 80-тих поч. – на 90-тих років минулого століття «пережила» значна частина європейських країн, в т.ч. і Україна. Адже саме той час ознаменувався в історії європейського континенту підвищеною увагою до проблематики «офіційних назв держав», насамперед в його центральній та східній частинах. В основі цих процесів лежало прагматичне завдання перейменування колишніх країн т.з. «соціалістичного табору» та найменування нових держав, які виникли (чи відродилися) на теренах колишніх соціалістичних федерацій та інших «союзів» - Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Чехо-Словацької Соціалістичної Республіки, Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії.

Окремі публікації, які з'являються в ті роки, в основному привертати увагу до історичних засад/ підґрунтя національних назв країн центрально- та східноєвропейського регіону, а також - до особливостей національно-державних традицій щодо найменування власних державних утворень. Зверталася увага і на юридичну техніку (процедуру) офіційного найменування нових держав. Поодинокими були також думки щодо місця та ролі конституційних положень про «офіційну назву держави» в нових (оновлених) національних конституціях, про правову природу актів, якими врегульовувалася процедура встановлення «офіційної назви держави», про необхідність системного вирішення питання правового регулювання процедури використання «офіційної назви держави» тощо.

Однак ні тоді, ні в часи появи перших публікацій про «назву держави», питання дефінітивного визначення самого поняття «офіційна назва держави» не розкривалося. Вирішенню останнього, як видається, окрім з'ясування історичних засад появи/виникнення самого явища «назви держави», її генези і т.д., могло б також певним чином допомогти і дослідження питання структури (внутрішньої будови цього явища, а у зв'язку з цим, аналіз його складових частин, їхнього призначення та ролі, виконання інститутом «офіційної назви держави» свого призначення), вивчення основних функцій

даного інституту, зрештою – з'ясування самого етимологічного змісту словосполучення «офіційна назва держава».

Ні Георг Єллінек, ні «пізніші» його послідовники (О.О. Жилін, М. І. Стахів та ін..) не пропонували своїх визначень поняття «назва держави»/ «офіційна назва держави». Однак, аналіз їхніх праць в цьому напрямку дозволяє зробити деякі припущення щодо загальнотеоретичного бачення ними явища «назви держави». Так, у Г. Єллінека «назва держави» - це, насамперед, її невід'ємна складова, яка виникає разом із самою державою, а також «живе» та змінюється разом з нею. Значення цього явища («назва держави») настільки є вагомим для держави за Г. Єллінеком, що він розпочинає свою «Книгу другу. Загальне соціальне вчення про державу» підручника саме із окремої глави – «Назва держави». А вже після цього ідуть (як окремі глави) почергово – «Сутність держави», «Вчення про обґрунтованість держави» (*фактично йдеться про походження держави - Х.С.*), «Вчення про ціль держави», «Виникнення і припинення держави», «Головні історичні типи держави», «Держава і право» [8, с. 119].

Російський вчений початку ХХ-го ст. професор Санкт-петербурзького університету О. О. Жилін, підтримуючи бачення Г. Єллінеком сутності явища «назва держави», висвітлюючи цю проблематику, більшу увагу намагався привернути до її історичних аспектів. Однак, віддаючи їм належне (історичним засадам явища «назва держави») вчений, зокрема акцентує увагу на тому, що «/.../ в стародавні часи визначальним моментом (*для найменування держави – Х.С.*) служив особистістний (*в оригіналі російською мовою «личный» - Х.С.*) елемент держави, в середні віки – територіальний /.../ в Нові часи на перший план при найменуванні держави висуваються засади стійкої організації і об'єднуючий союз влади» [25, с. 71]. Іншими словами, вчений говорив про те, що в «найменуванні держави» присутнім є як владна складова (т.з. елемент владарювання), так і «організаційна». В останньому, можливо, йшлося і про особливості саме територіальної «організації» держави.

Позиція професора Українського Вільного Університету Матвія Івановича Стахіва щодо розуміння сутності та змісту явища «назва держави» якнайкраще відображена у заголовку його праці - «Зміна назви держави як вислід розвитку держави» (Мюнхен, 1948 р.). Вчений чітко зазначав, що «/.../ держава належить до мінливих організаційних форм суспільства /.../ процес розвитку держави відбувається (*відображається* – Х.С.) дотепер також у назві. Назва держави впродовж її історичного розвитку мінялася разом із нею» [11, с. 185]. Аналізуючи еволюційні форми «назв держави», які у своєму розвитку відповідали фактично основним історичним типам держави (і в цій частині, М. Стахів повністю солідаризується із Г. Єлінеком), вчений окремо зазначав, що «/.../ з очевидної тенденції демократичних держав до піднесення культурної і піклувальної мети держави понад «чистий» тип владної держави, впливає наверх у термінології держави в найновіших часах термін держави, що кладе натиск на елемент народу. Ця тенденція виявлена у слові «народ» (*nation*), починає в романських та англосаксонських країнах заступати поняття держави. Все це показує нам, що держава не є щось стале, незмінне. Це постійний процес розвитку. Зверхнім виявом цього процесу є також постійна зміна терміну держави» [11, с. 189]. М. І. Стахів, попри чітке розуміння невіддільності «назви держави» від самого явища «держави» як такого, аргументоване декларування прямого взаємозв'язку між розвитком «держави» і розвитком її офіційного (публічного) найменування, «пунктиром» зазначає зміст модерних змін сутності явища «назви держави». Це (на його переконання) поява слова «народ», однак - для найменування демократичних держав. Умовним «віддзеркаленням» останнього можна вважати присутність (появу) у тих процесах номінування нових держав словом «республіка». Адже слово «республіка» було і залишається достатньо близьким за своєю сутністю до слова «народ» та похідного від нього слова - «народовладдя»; «республіка» - спільна, народна справа. Звідси, складовою частиною інституту «назви держави» М. І. Стахіву бачився також і «владно-демократичний» елемент.

Радянський вчений-правознавець другої половини ХХ-го ст. Владислав Олександрович Соколов, розмірковуючи у своїй роботі «Символи державного суверенітету» (Саратов, 1969 р.) над змістом явища «офіційної назви держави», писав наступне «/.../назва держави – це не випадково обране означення політичної організації тої чи іншої країни. Назва держави – це обумовлене певними факторами найменування того апарату, який здійснює керівництво державою і представляє її у зовнішніх відносинах. У назві держави знаходять своє відображення соціальні, політичні і культурні традиції народу, його героїчне минуле, сучасне географічне становище країни і багато інших доволі важливих обставин» [10, с. 5]. Звідси, враховуючи фактори обов'язкової залежності тогочасних публікацій від певного роду ідеологічних впливів, т.з. радянського світогляду і т.д., в позиції В.О. Соколова достатньо чітко було означено з одного боку «не випадковість» самого явища «назви держави», її майже обов'язкову «обумовленість» політичними факторами, присутність в ній «соціальних, політичних і культурних традицій народу», а з іншого боку були чітко окреслені сфери функціонування інституту «офіційної назви держави», а саме внутрішня та зовнішня.

Публікації останніх десятиліть подають значно ширшу інформацію щодо можливого розуміння вченими сутності явища «офіційної назви держави». Так, у статті «Офіційне найменування держави (фрагмент лекції)» (1995 р.), сучасний російський вчений професор Санкт-Петербурзького державного університету О. О. Белкін безпосередньо самого визначення поняття «офіційна назва держави» як такого не пропонував. Однак аналіз його праці, як видається, дає можливість окреслити «основні контури» розуміння ним сутності та змісту явища «офіційної назви держави». Насамперед привертає увагу в цьому плані - є сама структура вищезгаданої статті, яка вміщує чотири умовні блоки, а саме «1. Офіційна найменування держави як інститут державного права. 2. Техніка офіційного найменування

країни. 3. Юридичне закріплення офіційного найменування держави. 4. Офіційне найменування Російської держави» [5].

Як наслідок, О. О. Белкін переконливо виступав прихильником ідеї віднесення «офіційної назви держави» до самостійних інститутів державного права. При цьому основним аргументом такої позиції є те, що це явище не тільки фіксує «офіційне найменування держави», а й «визначає порядок його використання у внутрішньодержавних та зовнішньополітичних відносинах, служить джерелом для виникнення похідних норм в інших галузях законодавства» [5, с. 119].

По-друге, вчений аргументовано звертав увагу на особливості, як він сам називав, «техніки закріплення офіційного найменування держави». На його думку, «/.../ традиції сучасного офіційного найменування держав показують, що їх найменування в більшості є складними (*т.б. такими, що поділяються в собі декілька складових частин – Х.С.*) і ніби відтворюють історію власної держави. Це дозволяє виділити в найменуванні країни дві складові: індивідуалізуючий і доповнюючий елементи».

Першим і основним є т.з. «індивідуалізуючий елемент» (частина офіційної назви держави, яка вказує на індивід-державу, її національну, етнічну «приналежність»); другим - т.з. додатковим або доповнюючим елементом - є частина офіційної назви держави, що подає певну інформацію щодо політико-правової сутності держави та інші характеристики. При цьому, в поєднанні ці два елементи складають те, що в ономастиці (розділі мовознавства, який вивчає будь-які власні імена) відносять до спеціального класу топонімів – адміністративних хоронімів. Науковий термін «хоронім», як відомо, походить від поєднання двох старогрецьких слів, а саме «*ὄρος*», що буквально означає «межовий знак», «рубіж», «кордон» та «*ὄνομα*» - «ім'я», «назва», і цим терміном позначають затверджені в офіційних документах власні імена адміністративно-територіальних одиниць, які мають відповідні межі (йдеться про назви держав, регіонів і т.д.) [74].

Відносно «індивідуалізуючого елемента офіційної назви держави», О. О. Белкін пропонує виділяти наступні «способи номінації країн», а саме: «/.../ по-перше, це найменування, утворені від етнонімів - т.б. від найменувань відповідних етносів (Бельгія, Болгарія, Монголія /.../ та ін.); по-друге, це найменування утворені від назв столиць відповідних держав (Люксембург, Бразилія, Туніс /.../ і ін.); по-третє, це найменування, утворені від назв великих географічних об'єктів (річок, озер, гір, пустель) на території відповідної країни (Гамбія, Конго, Чад /.../); по-четверте, це найменування «острівних» держав, названим за островами та архіпелагами, на яких вони розміщені (Бахрейн, Гваделупа, Куба /.../); по-п'яте, це найменування, які виникли залежно від географічного розташування країни (Еквадор, Південно-Африканська Республіка, Центрально-Африканська Республіка та ін.); по-шосте, назви присвоєнні в честь окремих святих (Домініканська Республіка, Сан-Маріно та ін.); по-сьоме, найменування, що являють собою меморіальні персоналії (Колумбія, Болівія, Філіпіни і ін.); по-восьме, це найменування, які за своїм походженням є топонімічними переносами (Гренада, Нова Зеландія, Нова Каледонія і ін.); по-дев'яте, це найменування, які відобразили в собі епоху відкриттів та освоєння нових територій (Коста-Ріка, або Багатий Берег, Пуерто Ріко або Багата Гавань та інші); по-десяте, найменування, які можна віднести до т.з. штучних номінацій (Буркіна-Фасо або «Батьківщина гідних людей», Пакистан та ін)» [5, с. 120].

«Як додатковий елемент, - зазначає О. О. Белкін, - виступає вказівка на форму правління в двох її видах: «монархічної» (Королівство Норвегія, Князівство Ліхтенштейн, Велике Герцогство Люксембург /.../ і т.д.) і республіканської (Грецька республіка, Республіка Ісландія і ін.) /.../ Додатковий елемент може вказувати також на форму державного устрою, що властиво державам, побудованим на союзних засадах /.../ (Австралійський Союз, Федеративна Республіка Німеччина, Сполучені Штати Америки та ін.) /.../ Ще одним додатковим елементом офіційного найменування країни може бути вказівка на пануючу (як правило – державну) релігію/.../ додатковим

елементом офіційного найменування країни виступають характеристики її суспільно-політичного ладу (/.../ Народна Республіка Болгарія, Німецька Демократична Республіка та ін.)» [5, с. 122-123].

Окрему увагу О. О. Белкін присвятив проблемі «юридичного закріплення найменування країни», зазначивши при цьому, що «/.../ офіційне найменування країни простежується із її конституції чи аналогічного їй за статусом акту, при цьому, як правило, із самої назви основного закону або із статей, які служать ніби «паспортом» держави, де зафіксовані її основні політико-соціальні характеристики [5, с. 124].

Отже, у О. О. Белкіна, офіційна назва держави – це складне політико-правове явище, яке у своїй внутрішній будові, як правило, має два елементи (основний і додатковий), вона (офіційна назва держави) є закріпленою у конституції або іншому акті, а правові норми про порядок її встановлення та використання – творять окремий інститут державного права.

У вітчизняних наукових публікаціях, як в середині 90-тих років минулого ст., так і на початку 2000-их років звернено увагу на необхідності розглядати «офіційну назву держави» як інституту державного права загалом, а по відношенню до України – як «підінститут» конституційного права України, порушено питання функцій «офіційної назви держави», її внутрішньої будови (структури) тощо [22; 75; 12]. Дещо пізніше, О. М. Губрієнко (доцент кафедри конституційного і трудового права Запорізького національного університету) у своїй статті «Офіційні назви держав світу: порівняльно-правовий аналіз» (2008), звернула увагу на те, що «офіційну назву слід відрізнити від конституційного визначення держави, яке найбільш загально відображає певні характеристики держави» [7, с. 59].

У сучасній юридичній літературі висловлено припущення, що «конституційно-правовий зміст відображення в конституціях офіційної назви держави полягає в тому, щоб уніфікувати використання назви держави в офіційному обігу, офіційних документах і в міжнародному спілкуванні» [4, с. 281]. Однак, коли йдеться про практичне застосування «офіційних назв

держав» у тих випадках, коли такі офіційні назви складаються з декількох слів, скорочення останніх (т.б. використання т.з. абвіатур) не завжди є доцільним, а можливо - і правильним. Так, сучасний російський науковець В. А. Винокуров, у своїй статті «Назва держави, її керівників і проблема правової освіченості населення» (2013) (*в оригінальному тексті російською мовою «грамотности» - Х.С.*), резонно підмітив, що при розшифруванні словосполучення «Президент РФ» можна отримати як «Президент Російської Федерації», так і «Президент Республіки Філіппіни» [6].

Узагальнюючи вище викладене, а також ознайомившись із системним аналізом правової природи інших близьких за сутністю та правовим призначенням атрибутів держави, зокрема державних символів, видається за можливе назвати для початку декілька первинних ознак (характерних рис), притаманних офіційній назві сучасної держави. Йдеться про наступне: по-перше, це потенційна здатність конкретного найменування (назви) держави в лаконічній формі передавати національну / етнічну приналежність, історичне минуле та сьогоденне політико-правове становище країни; по-друге, факт закріплення цього найменування (назви) в національному законодавстві країни власне як офіційної назви держави; по-третє, це наявність зв'язку офіційної назви держави з державним суверенітетом, який є основою її становлення.

Сутність (внутрішній зміст) явища «офіційної назви держави» певним чином розкривається також і через її функції. Виходячи із загально-методологічного розуміння поняття «функцій» у правознавстві загалом, в т.ч. і в теорії конституційного права власне як основних напрямків діяльності, які виражають суть і призначення того чи іншого явища, його роль та місце в суспільстві, як певних видів впливу на суспільні відносини і т.д. [76, с.70-71; 77, с. 70-74], то під функціями офіційної назви держави в найбільш загальному варіанті можна було б розуміти єдність основних напрямків діяльності та суспільно-політичного призначення останньої. Таких ймовірних «направків діяльності» інституту офіційної назви держави (її функцій)

можна, за частковою аналогією з інститутом державних символів [78, с. 6], виділити декілька. А саме, представницький або репрезентаційний напрямок (місце та роль даного інституту у взаємовідносинах з іноземними державами, умовний рівень "держава-держава"), політичний напрямок (рівень "держава-громадянин") та ідеологічний напрямок (в т.ч. і його виховний сегмент) (рівень "держава-особа").

Так напис офіційної назви держави на спорудах прикордонних переходів, на прикордонних стовпах, митницях, міжнародних аеропортах, морських портах і т.д. засвідчує державну належність цієї території. Подібну функцію виконує напис офіційної назви на будинках дипломатичних та консульських установ. Репрезентаційна функція офіційної назви держави простежується, наприклад, у написах на таблицях національних збірних на Олімпійських та інших міжнародних спортивних іграх, на міжнародних нарадах, симпозіумах, конференціях. При цьому цю функцію (репрезентаційну) офіційна назва держави часто може виконувати одночасно (в т.з. «парі») з іншими атрибутами держави, наприклад з державним гербом. Сьогодні відомі випадки, коли власне сама «офіційна назва держави» (її напис, або абвіатура) були складовою частиною (елементом) державного герба, державної печатки та значно рідше – державного прапора. Так відповідно до ст. 140 Конституції Народної Республіки Болгарії (1971 р.) «на державній печатці зображено державний герб, навколо якого є напис: «Народна Республіка Болгарія», а в нижній частині – «державна печатка», а положеннями ст. 109 Конституції Соціалістичної Республіки Румунії (1965 р.) було передбачено, що в «./.../ в нижній частині (*державного герба СРР – Х.С.*) колоски обвиває трьохколірна стрічка, на якій написано: «Соціалістична Республіка Румунія» [41, с. 150, 370]. «Офіційні назви» всіх колишніх 15 радянських республік були розміщені на їх гербах, про що говорилося у відповідних статтях їхніх конституцій. «Державний герб Естонської Радянської Соціалістичної Республік являє собою зображення серпа і молота в променях сонця, що сходить, обрамлених вінком, який

складається з ліва - з хвойних гілок і справа – з житнього колосся, з написами естонською і російською мовами: Пролетарии всех стран соединяйтесь!» і нижче – «Eesti NSV» (*підкреслення мов – Х.С.*) /.../» [79]. Аналогічна ситуація мала місце і в інших колишніх радянських республіках, зокрема в Латвії («/.../ напис латиською мовою - у центрі (*державного герба – Х.С.*) – «Latvijas PSR /.../») [80]. У той час, навіть не значні зміни в державній атрибутиці (в т.ч. і в офіційній назві держави) для суб'єктів федеративних утворень, можуть, на думку Н. А. Мяловицької, іноді означати наміри останніх вийти з таких утворень [81, с. 355].

Умовна «співпраця» двох знакових атрибутів державності («офіційної назви держави» і «державного герба») на «репрезентаційному» напрямку діяльності можна порівняти як аналогічну «співпрацю»/«співіснування» у цивільному обороті – «фірмового найменування» і «товарного знака». Адже, як логічного підмітили Т. А. Заніна і О. В. Мануленко, «/.../ фірмове найменування та товарний знак є самостійними засобами індивідуалізації учасників цивільного обороту /.../ Фірмове найменування призначено для індивідуалізації певного підприємства чи організації, передусім відокремлення її діяльності. Така індивідуалізація потрібна для акцентування, пропаганди якісних ознак діяльності, збереження, розвитку та правової охорони фірмового найменування. Але йдеться про правову охорону фірмового найменування не як про самоціль, а як про захист ділової репутації фірми, її престижу, авторитету» [82].

Особливої гостроти під час виконання «офіційною назвою держави» своєї репрезентаційної функції додає той факт, що ще й досі існують т.з. держави «розділених народів», зокрема Кореїська Народно-Демократична Республіка (КНДР) і Республіка Корея. Подібна ситуація на європейському континенті існувала до 1990 року, коли на етнічній німецькій території десятки років існувало дві німецькі держави – Німецька Демократична Республіка (НДР) і Федеративна республіка Німеччина (ФРН). При цьому в преамбулах і Конституції ФРН 1949 року, і Конституції НДР 1968 року

містились положення, за якими сама їхня держава (а, відповідно, саме з такою офіційною назвою) «виражає волю» всіх німців, всього німецького народу. «Усвідомлюючи свою відповідальність перед Богом і людьми, - говорилося в Преамбулі Конституції ФРН, прийнятої 23 травня 1949 року, - одухотворений бажанням зберегти свою національну і державну єдність і служити миру у всьому світі в якості рівноправного члена об'єднаної Європи, німецький народ в землях Баден, Баварія, Бремен, Гамбург, Гессен, Нижня Саксонія, Північний Рейн-Вестфалія, Рейнланд-Пфальц, Шлезвіг-Гольштейн, Вюртемберг-Гогенцоллерн для надання державного життя в перехідний час нового ладу прийняв в силу своєї установчої влади цей Основний закон Федеративної Республіки Німеччини. Він діяв також для тих німців, яким було відмовлено в участі (підкреслення моє – Х.С.). Весь німецький народ і надалі закликає шляхом вільного самовизначення здійснити єдність і свободу Німеччини» [83]. Натомість, в Преамбулі Конституції НДР, прийнятої 6 квітня 1968 року, говорилося, що «усвідомлюючи свою відповідальність за визначення для всієї німецької нації (підкреслення моє – Х.С.) шляху до майбутнього в умовах миру і соціалізму /.../ народ Німецької Демократичної Республіки /.../ прийняв цю соціалістичну Конституцію», а частина перша ст.1 Конституції НДР розпочиналася положенням, за яким «Німецька Демократична Республіка – соціалістична держава німецької нації» [41, с. 211-212].

Отже, в першому випадку в Основному законі було розміщено положення, за яким Конституція ФРН приймалася для всіх без винятку німців, в т.ч. і тих, хто тимчасово проживав у радянській окупованій зоні, територія якої згодом стала НДР. Натомість, у випадку з Конституцією НДР, спеціально наголошувалося, що остання є «для всієї німецької нації», і сама держава (НДР) – це «держава німецької нації». Зрозуміло, що в таких ситуаціях «офіційні назви» цих держав («держав розділених народів»), подібно до їх державних символів, мимоволі стають заручниками жорсткого

політико-ідеологічного протистояння не тільки своїх держав, а й протилежних політико-правових систем взагалі.

Важливе значення для належної реалізації «офіційною назвою держави» своєї «представницької функції» має міжнародно-правове визнання самої держави іншими суверенними державами, прийняття її до авторитетних міжнародних організацій та, особливо, до Організації Об'єднаних Націй. Останнє автоматично означатиме і міжнародно-правову легітимацію саме такої версії «офіційної назви держави». На сучасному етапі, як відзначається в науковій літературі, фактично «відсутня кодифікація міжнародно-правових норм у сфері визнання держав на універсальному рівні» [84, с. 243], міжнародно-правовою практикою вироблено декілька загальних підходів в цьому напрямку. Так, коли йдеться про визнання нової держави іншою державою, то останнє, на думку М. О. Баймуратова варто розуміти, як « /.../ односторонній, добровільний акт держави, в якому вона прямо чи побічно заявляє про те, що розглядає іншу державу як суб'єкта міжнародного права і має намір підтримувати з нею офіційні відносини» [85, с. 134].

У той час, при прийнятті нової держави до Організації Об'єднаних Націй, формально передбачено низку вимог, яким власне мала б відповідати така держава. Останнє витікає із системного аналізу Статуту ООН і йдеться, насамперед, про вимоги миролюбства, прийняття обов'язків мирного співробітництва, поваги суверенітету інших держав тощо. Адже «Організація Об'єднаних Націй, - говориться в її Статуті, - прагне /.../ підтримувати міжнародний мир та безпеку і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру й придушення актів агресії, або інших порушень миру, і проводити мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагоджування або розв'язання міжнародних конфліктів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру /.../ розвивати дружні відносини між націями на основі дотримання принципу рівноправності та самовизначення

народів, а також вживати інших відповідних заходів для зміцнення загального миру /.../ здійснювати міжнародне співробітництво у сфері розв'язання міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру й у заохоченні та розвитку поваги до прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії /.../ [86, с. 7].

Як правило, в абсолютній більшості випадків, суверенні держави та міжнародні організації автоматично погоджуються із офіційною назвою, яку обрала для себе новоутворена держава. Про те, іноді мають місце певні винятки. Так, зрештою було із прийняттям до ООН нових держав, які виникли на теренах колишньої Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії. 17 листопада 1991 року було прийнято Конституцію Республіки Македонія, стаття перша якої проголошувала колишню «югославську провінцію» - «суверенною, незалежною, демократичною та соціальною державою» [87, с. 158].

Однак такий вибір офіційної назви (Республіка Македонія) для новоутвореної держави категорично був не сприйнятий Грецією. Остання вважала, що тільки її провінція (територіальна частина) може мати таку «історичну назву». Як наслідок, ситуації яка склалася Європейський Союз під тиском Греції тривалий час не визнавав незалежність Македонії. У той час уряд Македонії відмовився змінювати офіційну назву своєї держави на вимогу Греції. Вихід знайдено у 1993 році, коли державу прийняли в ООН з тимчасовою назвою «Колишня югославська республіка Македонія». Прикметним у цій ситуації є те, що з того часу більше 100 держав світу (включаючи Україну 1993 р., США 2004 р.) визнають Македонію під її конституційною назвою. Греція неодноразово пропонувала змінити назву цієї держави на «Верхня Республіка Македонія», «Нова Македонія», блокувала через «назву держави» приєднання Македонії до НАТО, зокрема на саміті НАТО в Бухаресті у квітні 2008 року, здійснювала інші акції вимагаючи зміни назви цієї держави [7, с. 62].

Наявність напису офіційної назви держави на загальногромадянських паспортах, закордонних паспортах, інших документах, що посвідчують особу, на документах про народження, освіту, одруження, смерть, - говорить про дещо інше ніж представницька, функцію офіційної назви держави. Крім того, не варто забувати, що в переважній більшості випадків іменем держави (а саме – відтворюючи її офіційну назву) виносяться рішення судів. У цьому випадку, очевидно, варто говорити про т.з. рівень "державо-громадянин" або політичний напрям.

Ідеологічна (виховна) функція назви держави (в т.ч. і її офіційного варіанту) може проявляється, насамперед, у потенційних можливостях бути належним елементом системи виховання молодого покоління громадян в дусі поваги та любові до своєї Батьківщини, до її історії, в дусі відданості загальнолюдським демократичним цінностям та ідеалам. У цьому випадку надзвичайно важливого значення набуває присутність у структурі офіційної назви не тільки індивідуального елемента, але й т.з. доповнюючих сегментів. Особливо це стосується засад республіканізму. Прикладом, як на наш погляд, вдалого викладу сутності офіційної назви держави (потенційно здатної до належного виконання своєї виховної функції), є чинна Конституція Республіки Польщі (1997 р.). «Республіка Польща, - говориться в статті першій чинної польської Конституції, - є спільним благом всіх громадян», натомість стаття друга, ніби продовжуючи виклад змісту цього «блага», говорить, що «Республіка Польща є правовою демократичною державою, яка втілює в життя засади соціальної справедливості» [88]. Прикметною особливістю є те, що такого змісту конституційні положення мали місце в польській конституційній традиції і в попередні періоди національної історії. Так, положення ст. 1 чинної польської Конституції («Республіка Польща є спільним благом всіх громадян») зустрічаємо безпосередньо в частині першій ст. 1 Конституції Польщі 1935 року («Польська Держава є спільним добром всіх громадян»), а положення ст. 2 того ж таки чинного Основного Закону («Республіка Польща є демократична правова держава, яка здійснює

принципи соціальної справедливості») - в певній модифікації можна побачити у польських Конституціях 1921 та 1952 рр. [26, с. 15-20].

Яскравим прикладом ідеологічного наповнення інституту офіційної назви держави є тексти присяг, які приносяться, зокрема, главами держав, а також парламентаріями, керівниками урядів, іншими вищими державними посадовими особами при вступі ними на відповідні посади. Як правило, у тексті цих присяг міститься теза про «вірність державі», «присягання іменем держави» і т.д. Так, «Президент Республіки Білорусь складає таку присягу: "Вступаючи на посаду Президента Республіки Білорусь, урочисто присягаю вірно служити народу Республіки Білорусь, поважати і охороняти права і свободи людини і громадянина, дотримуватися і захищати Конституцію Республіки Білорусь, свято і добросовісно виконувати покладені на мене високі обов'язки» (ч. 2, ст. 99), а в Республіці Молдові Президент складає таку присягу: «Присягаю віддавати усі свої сили й уміння в ім'я процвітання Республіки Молдова, додержуватись Конституції і законів країни, захищати демократію, основні права і свободи людини, суверенітет, незалежність, єдність та територіальну цілісність Молдови» (п. 2 ст. 79) [87, с. 107, 213].

У окремих випадках, коли в офіційній назві держави відображені особливості політико-правового устрою останньої, її ідеологічна функція може набувати яскраво вираженого характеру. Ідеологічна роль (функція) «офіційної назви держави», як і її політична функція, як правило, особливо рельєфно простежується в процесі зміни самої офіційної назви держави. Часто системні зміни суспільно-політичного характеру в країні можуть привести до одночасних змін декількох атрибутів державності, наприклад, тих же «державних символів» та «офіційної назви держави».

Під час вирішення питання дефінітивного визначення поняття «офіційна назва держави» (зрештою, як і будь-якого іншого поняття сучасного конституційного права) важливим є максимальне дотримання в цьому процесі загально визнаних методологічних вимог та правил. Тому, сприймаючи будь-яке наукове «поняття», насамперед, як «абстрактне

відображення цілісності пізнавального об'єкта через виявлення сукупності його суттєвих, необхідних і специфічних властивостей», як своєрідну форму виразу знання про результати пізнавальної діяльності», як «результат уявного відокремлення предметів певного класу, тобто подібних у певному відношенні» і т.д., варто дотримуватися декількох логічних правил. По-перше, визначення поняття повинно бути точним, чітким, однозначним; по-друге, визначення повинно бути «співмірним» (не "занадто широким» і не "занадто вузьким"); по-третє, визначення не повинно утворювати кола (т.б. «визначуване» і «визначаюче» поняття не можна визначати через самих себе; не можна вдаватися до тавтології (лат. *idem per idem* - те саме слово; те саме через те саме); по-четверте, не можна визначати поняття через такі поняття, котрі самі потребують визначення; порушення цього правила призводить до помилки - "визначення невідомого через невідоме" (лат. *ignoratum per ignoratum*); по-п'яте, не можна давати заперечного визначення, оскільки таке визначення не розкриває зміст поняття, що визначається [89, с. 146-149].

Враховуючи викладене, а також те, що загалом «у ХХІ ст., виключно важливе значення для конституційної доктрини, правотворчої та правозастосовної практики мають принципи і норми міжнародного права» [90, с. 329], можна запропонувати наступне визначення поняття «офіційна назва держави». Офіційна назва держави – це обов'язковий атрибут її суверенності, закріплений на конституційному або законодавчому рівні у формі лаконічного словесного найменування, основним призначенням якого є міжнародно-правова та суспільно-політична індивідуалізація держави, що містить в собі інформацію про національну приналежність держави, найбільш важливі її суспільно-політичні характеристики та є визнаним відповідно до міжнародного права іншими державами, Організацією Об'єднаних Націй, світовим співтовариством.

Характерними рисами «офіційної назви держави» можна вважати:

- 1) конституційне/ законодавче закріплення словесного найменування держави;
- 2) здатність у лаконічній формі передати національну

приналежність держави та найбільш суттєві особливості її суспільно-правового устрою; 3) наявність зв'язку «офіційної назви держави» з державним суверенітетом (незалежністю країни), який є основою її закріплення та встановлення порядку використання і правової охорони; 4) міжнародно-правове визнання держави з таким найменуванням іншими країнами, Організацією Об'єднаних Націй, світовим співтовариством.

1.3 Конституційно-правове закріплення офіційної назви держави в зарубіжних країнах

Офіційні назви багатьох сучасних держав (в т.ч. і європейських) утворювалися та оформлялися протягом тривалого часу. На цей процес, так чи інакше, мали вплив багато чинників, різного роду факторів та обставин. Серед них чільне місце, насамперед, займають факти національної/етнічної приналежності тих чи інших територій, на яких тривалий час проживали окремі народи чи етнічні групи. Мали також значення особливості суспільно-політичного та історичного розвитку цих територій, їхні соціально-економічні характеристики тощо. Саме ці обставини, на думку окремих вчених, стали визначальними в процесі розвитку інституту «офіційної назви держави», зокрема, для сучасних європейських країн [5; 11; 12; 13].

Іншим важливим чинником в процесі формування офіційної назви сучасних держав, особливо в частині їхніх т.з. «додаткових/доповнюючих» елементів, виступають особливості національних форм державного правління та державного устрою. При цьому останнє, може мати своєю основою багатовікові традиції у сфері національного державотворення. Саме тому певний вплив на процес формування інституту офіційної назви та особливостей його встановлення могли мати також національні звичаї у сфері державотворення, особливості виникнення (утворення, реорганізації)

тої чи іншої держави, і, до певної міри, конкретні політичні обставини, історичні події, а також різного роду явища суб'єктивного характеру.

Практика конституційно-правового закріплення офіційної назви держави в зарубіжних (зокрема європейських) країнах свідчить про певну різноманітність підходів у цьому плані. Однак говорити про уніфікацію останніх, як правило, не приходиться. В той же час, у цій площині суспільних відносин чітко прослідковується прямий зв'язок між самим фактом утворення чи відновлення функціонування держави і появою, зміною її офіційної назви. Тому не випадковим було те, що в окремих випадках документи (акти), в яких містилися положення про встановлення офіційної назви держави, належали до категорії «установчих». Ця обставина ще раз підтверджує тезу про атрибутивну важливість для функціонування сучасної суверенної держави її офіційної назви.

Аналіз змісту офіційних назв сучасних європейських держав свідчить про те, що здебільшого ці найменування, з одного боку, ніби відтворюють історію власної країни, а з іншого – відображають особливості її сучасної політико-правової сутності [5, с. 119; 11, с. 189; 91]. Саме таке змістовне (сутнісне) навантаження інституту офіційної назви держави з часом обумовило вироблення певних узагальнених форм та способів її політико-правового закріплення як на рівні основних законів (конституцій) держави, так і інших нормативних актів нижчого рівня. Саме закріплення «офіційної назви держави» в текстах національних основних законів (що фактично мало місце вже від часу появи перших конституцій) - стає чи не основною формою легітимізації цього надзвичайно важливого для функціонування сучасної держави явища.

Менш поширеним способом закріплення офіційної назви держави є прийняття спеціального (окремого) закону. Іноді норми про зміну чи уточнення офіційної назви держави можуть міститися і в інших, спеціально не прийнятих для цього законах або бути поєднаними в одному (спільному) нормативному акті із положеннями про зміну інших атрибутів державності.

Значно рідше офіційна назва держави встановлюється (змінюється, уточнюється і т.д.) актами глави держави чи навіть актами уряду.

Отже, першим і найбільш поширеним способом встановлення офіційної назви держави є її фіксація (закріплення) в текстах основних законів своєї країни – конституціях. Така практика зафіксована протягом всього майже трьохсотрічного розвитку конституційної держави як такої. Так було на її початках (кін. XVIII-го – на поч. XIX-го ст.), у міжвоєнний період (між Першою та Другою світовими війнами, 20-30 роки XX-го ст.), так, зрештою, є в наші дні. При цьому, як справедливо зазначає Г. А. Андрєєва, «/.../ офіційна назва держави може використовуватись в конституції відразу без якихось застережень, при цьому розуміється, що вжита в конституції назва і є офіційною, незважаючи на відсутність спеціальних положень про це» [4, с. 280]. Прикладів останнього більш ніж достатньо (Австрія, Бельгія, Болгарія, Вірменія, Греція, Данія, Естонія, Італія, Іспанія, Латвія, Литва, Польща, Португалія, Словаччина, Франція, Чехія та ін.). Новітня практика конституційного закріплення інституту офіційної назви держави засвідчує цей процес у різних «нормативних виконаннях», які знайшли своє відображення у відповідних конституційних приписах та положеннях.

Так текст «Союзного Конституційного Договору Австрії» від 1 жовтня 1920 року розпочинався такими словами: «Національні Збори постановили: Розділ перший. Загальні положення. Ст. 1. Австрія – демократична республіка. Її право виходить від народу. Ст. 2. (1) Австрія – Союзна держава. (2) Союзна держава утворюється із самостійних земель/.../» [34]. У цей документ (який спочатку називали «австрійською конституцією») у 1929 році внесені окремі зміни, і з того часу він іменується «Федеральним Конституційним Законом 1920 року, в редакції 1929 року» або «Конституцією Австрійської Республіки». Ця Конституція є чинною протягом майже ста років, за виключенням т.з. періоду «аншлюсу», під час якого «/.../ її дія переривалася в 1934-1945 рр. у зв'язку з фашистизацією політичного режиму і втратою країною державного суверенітету» [92, с. 4].

У чинному тексті «Конституції Австрійської Республіки» наведені приписи щодо офіційної назви держави подані наступним чином: «Федеральний Конституційний Закон від 1 жовтня 1920 року. Перший розділ. Загальні положення. Європейський Союз. А. Загальні положення. Стаття 1. Австрія є демократичною республікою. Стаття 2. 1. Австрія є федеральною державою. 2. Федеральна держава утворюється із самостійних земель /.../» [93]. А вже за текстом Конституції Австрійської Республіки, безпосередньо словосполучення «Австрійська Республіка» (власне, як її офіційна назва) використовується конституцієдавцем за потребою (ч. 1. ст. 6 «для Австрійської Республіки встановлюється єдине громадянство», ч. 1 ст. 8а «кольори Австрійської Республіки червоний, білий, червоний» і т.д.).

Артикул 2 польської конституції 1921 року проголошував, що «Польська Держава є Республікою» [26, с. 17]. В чинній Конституції Латвійської Республіки, «яку латвійський народ через своїх представників у вільно обраних Установчих Зборах встановив для себе» 15 лютого 1922 року говориться, що «Латвія – незалежна демократична республіка» [87, с. 40]. Текст «Конституції Іспанської Республіки» від 9 грудня 1931 року розпочинався так: «Іспанія, здійснюючи своє державне верховенство і представлена установчими кортесами, видає і затверджує цю конституцію. Вступна частина. Загальні постанови. Стаття 1. Іспанія є демократична республіка трудящих всіх класів, побудована на засадах свободи і справедливості. Повноваження всіх її органів походять з народу. Республіка складає нероздільну державу, сумісну з автономією громад і областей /.../», а в ст. 5 «Політичної Конституції Португальської Республіки» від 19 березня 1933 року говорилося, що «Португальська держава є єдиною і корпоративною республікою, яка базується на рівності громадян перед законом, на вільному використанні всіма класами благ цивілізації і на участі всіх основних елементів нації в адміністративному житті і у створенні законів» [35, с. 349, 385].

Подібна практика конституційного закріплення офіційної назви держави збереглася і після Другої світової війни. Про це свідчить як зарубіжні конституції, прийняті після Другої світової війни, так і основні закони європейських країн останніх десятиліть.

Тимчасовий глава держави, - говорить у преамбулі Конституції Італійської Республіки, - відповідно до рішення Установчих зборів, які на засіданні від 22 грудня 1947 року схвалили Конституцію Італійської Республіки, згідно з XVIII заключним положенням цієї Конституції здійснює промульгацію Конституції Італійської Республіки, текст якої наступний» і далі - «Стаття 1. Італія – демократична республіка, що ґрунтується на праці» [92, с. 423].

«Французький народ, - говорить в Преамбулі Конституції Французької Республіки (прийнятої на референдумі 4 жовтня 1958 року), - урочисто проголошує свою прихильність правам людини й принципам національного суверенітету, як вони визначені в Декларації 1789 року, підтвердженій та доповненій Преамбулою Конституції 1946 року, а також правам і обов'язкам, визначеним Хартією навколишнього середовища 2004 року /.../ Стаття 1. Франція є неподільною, світською, демократичною та соціальною Республікою. Вона забезпечує рівність перед законом усіх громадян, незалежно від походження, раси чи релігії. Вона поважає всі вірування. Її організація є децентралізованою» [94, с. 45].

Відповідно до Договору про об'єднання між Німецькою Демократичною Республікою і Федеративною Республікою Німеччиною від 31 серпня 1991 року, Преамбулу Основного Закону Федеративної Республіки Німеччини від 23 травня 1949 року викладено в новій редакції, а саме: «Усвідомлюючи відповідальність перед Богом і людьми, натхненний бажанням служити справі миру у всьому світі як рівноправного члена об'єднаної Європи, німецький народ в силу своєї установчої влади дав собі цей Основний Закон. Німці в землях Баден-Вюртемберг, Баварія /.../ і Тюрінгія досягли шляхом вільного самовизначення єдності та свободи

Німеччини. Тим самим Основний закон діє для всього німецького народу» [95]. В самому ж тексті чинної німецької конституції, п. 1 ст. 20, який говорив про те, що «Федеративна Республіка Німеччина є демократичною і соціальною федеративною державою» залишився незмінним від часу його викладу у 1949 році [96].

Достатньо вдалою є форма закріплення офіційної назви сучасної португальської держави в тексті її Конституції 1976 року. Спочатку в традиційній для європейської політичної культури формі подаються положення Преамбули, які визначають конституцієдавця, його наміри та шлях прийняття конституції. «/.../ Установчі збори, - говориться в абзаці четвертому Преамбули, - поважаючи волю португальського народу утвердили рішення португальського народу захистити національну незалежність, забезпечити основні права громадян, встановити фундаментальні принципи демократії, гарантувати верховенство демократичної правової держави і відкрити шлях до соціалістичного суспільства, маючи своєю метою побудову більш вільної, справедливої і братської держави. На своєму пленарному засіданні 2 квітня 1976 року Установчі збори погодили і узаконили нижче подану Конституцію Португальської Республіки» [97].

За текстом Преамбули, першою в черзі йде окрема стаття під промовистою назвою «Португальська Республіка» (*підкреслення моє – Х.С.*). Зміст цієї статті наступний: «Португалія - суверенна Республіка, заснована на повазі людської гідності і на народному волевиявленні, метою якої є побудова вільного, справедливого і солідарного суспільства». Завершується цей умовний конституційний блок безпосередньо присвячений «назві держави» та її (держави) сутності статтею 2 («Демократична правова держава»). При цьому, виклад останньої видається цілком логічним (і за юридичною технікою, і за змістом): «Португальська Республіка – демократична правова держава, заснована на народному суверенітеті, на багатоманітності демократичних поглядів і демократичному політичному

плюралізмі, на повазі і на гарантіях здійснення основних прав і свобод, метою якої є втілення демократичних принципів в економічне, соціальне і культурне життя і поглиблення демократії» [97].

Отже, португальський конституціодавець вдався до способу, за яким «офіційну назва держави» не просто зафіксовано на рівні звичайних («рядових») конституційних положень, але й «піднесено» до рівня назви окремої статті. Іншими словами, «офіційній назві держави» фактично надано статус окремого, узагальненого, конституційно-правового явища, яким здебільшого позначаються самостійні інститути в конституційному праві. У випадку з чинною португальською конституцією, мова може йти, наприклад, про порівняння із способом та формою конституційного закріплення таких явищ як «португальське громадянство» (ст. 4), «національні символи» (ст. 11), «сім'я, шлюб і усиновлення» (ст. 36), «податки» (ст. 107) і т.д.

Конституційне закріплення «офіційної назви» сучасних європейських держав має місце не тільки при республіканській формі правління. Останнє зустрічаємо і в сучасних європейських країнах з різними варіантами монархічного укладу. При цьому варто зазначити, що юридична техніка та безпосередні форми такого закріплення мало чим відрізняються від аналогічних ситуацій в державах з республіканською формою правління. Так відповідно до статей першої та другої Конституції Королівства Данії від 5 червня 1953 року «Ця Конституція (*Конституції Королівства Данії 1953 року – Х.С.*) підлягає виконанню на всій території Королівства Данія.

2. Форма правління держави - конституційна монархія. Королівська влада успадковується представниками королівської династії чоловічої і жіночої статі відповідно з положеннями Закону про престолоспадкування від 27 березня 1953 р.» [98, с. 303].

Традиції конституційного закріплення «офіційної назви держави», а також поєднання часткового розкриття внутрішнього змісту (сутності) самої держави, знайшли своє продовження в оновлених конституціях країн Центральної та Східної Європи, а також в нових конституціях держав, які

виникли на території колишніх Радянського Союзу (СРСР) та Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія.

«У турботі про існування та майбутнє нашої Батьківщини, - говориться в Преамбулі Конституції Польської Республіки від 2 квітня 1997 року, /.../ ми, польський народ, - усі громадяни Республіки, /.../ продовжуючи найкращі традиції Першої та Другої Республіки, /.../ прагнучи назавжди гарантувати громадянські права, а діяльності публічних закладів забезпечити добросовісність та чіткість, відчуваючи відповідальність перед Богом або перед власною совістю, вводимо Конституцію Польської Республіки як основний закон для держави /.../». І далі, статті перша та друга основного закону говорять, що «Польська Республіка є спільним благом усіх громадян. Польська Республіка є демократична правова держава, що здійснює принципи соціальної справедливості» [88]. Словосполучення «Польська Республіка», власне як означення офіційної назви сучасної польської держави, використовується в усьому тексті чинної польської конституції (ст. 3 - «Польська Республіка є єдиною державою», ч. 2 ст. 28 - «кольорами Польської Республіки є білий та червоний», ст. 82 - «обов'язком польського громадянина є вірність Польській Республіці, а також турбота про спільне благо» тощо).

Ще на початку тексту чинної словацької конституції, словосполучення «Словацька Республіка» (як означення офіційної назви держави) використовується конституцієдавцем декілька разів. «Ми, словацький народ, - говориться в Преамбулі Конституції Словацької Республіки від 1 вересня 1992 року, - /.../ разом із представниками національних меншин та етнічних груп, що проживають у Словацькій Республіці, /.../ прагнучи утвердити демократичні форми правління, гарантувати вільне життя та сприяти духовному, культурному й економічному розквіту, ми громадяни Словацької Республіки, через наших представників прийняли цю Конституцію». І далі в статті першій говориться, що «Словацька Республіка – суверенна, демократична, правова держава. Вона є вільною від будь-якої ідеології чи

релігії», а частиною третьою статті дев'ятої передбачено, що «Державна печатка Словацької Республіки відтворює державний герб, облямований написом «Словацька Республіка» [99].

Подібну ситуацію спостерігаємо і в конституційному закріпленні офіційної назви сучасної чеської держави. «Ми громадяни Чеської Республіки в Богемії, Моравії та Сілезії, - зазначено в Конституції Чеської Республіки від 16 грудня 1992 року, - у час відновлення незалежної Чеської держави, вірні всім добрим традиціям стародавньої державності земель Чеської Корони та чехословацької державності, що вирішили будувати, захищати і розвивати Чеську Республіку в дусі непорушних цінностей людської гідності та волі /.../ через наших вільно обраних представників приймаємо цю Конституцію Чеської Республіки». І далі, «Стаття 1. Чеська Республіка є суверенною, єдиною, а також демократичною правовою державою, заснованою на повазі до прав та свобод людини і громадянина» [100].

«Спираючись на Основну Конституційну Хартію про незалежність та суверенітет Республіки Словенії, - говориться в Конституції Республіки Словенія від 23 грудня 1991 року, - усвідомлюючи, що ми, словенці, створили свою власну національну самобутність та державність на засадах захисту прав і свобод людини, основного та незмінного права словенського народу на самовизначення і як результат історичної та багатовікової боротьби за свободу свого народу, парламент Республіки Словенія приймає Конституцію Республіки Словенія. /.../ Стаття 1. Словенія є демократичною республікою. Стаття 2. Словенія є правною та соціальною державою. Стаття 3. Словенія є державою всіх її громадян, яка ґрунтується на незмінному та невід'ємному праві словенського народу на самовизначення /.../» [101].

Цікаво зазначити, що в Конституції Республіки Хорватія, прийнятої 22 грудня 1990 року, Розділ I Конституції, який має назву «Історичні основи» закінчується наступними положеннями: «Поважаючи волю хорватської нації

та всіх громадян, рішуче виражену на вільних виборах, створюється Республіка Хорватія (*підкреслення моє – Х.С.*), що розвиватиметься як суверенна та демократична держава, у якій рівність, свободи та права людини і громадянина гарантуються та забезпечуються, а для економічного і культурного розвитку та соціального забезпечення створюються сприятливі умови». А вже наступне положення (стаття 1) сформульовано так: «Республіка Хорватія є єдиною та неподільною демократичною і соціальною державою /.../» [102].

Натомість інша новоутворена держава на території колишньої югославської федерації (СФРЮ) – Чорногорія у 2007 році внесла зміни до чинного національного основного закону і вперше додала до т.з. «класичного набору» конституційних характеристик сучасної демократичної держави (уконституювання себе державою суверенною, демократичною, соціальною та правовою) означення «екологічної» [103]. На переконання професора Університету м. Франкфурт-на-Майні Рудольфа Штайнберга, сучасна конституційна держава через об'єктивні причини неминуче набуватиме в недалекому майбутньому ознак «держави екологічної» [17, с. 105]. У зв'язку з надзвичайно складною екологічною ситуацією в світі, постійно зростаючими загрозами життю людини на нашій планеті, що набувають глобального характеру і т.д., не виключено, що означення «екологічна» з часом може набути і статусу «додаткового»/ «доповнюючого» елементу «офіційних назв» європейських країн [104, с. 241].

Стаття перша Конституції Естонської Республіки, прийнятої 28 червня 1992 року говорить, що «Естонія – самостійна і незалежна демократична республіка, де носієм верховної влади є народ»; положеннями статей першої та другої Конституції Литовської Республіки передбачено, що «Литовська держава є незалежною демократичною республікою. Литовська держава створюється народом. Суверенітет належить народові»; «Республіка Білорусь, - говориться в ст. 1 Конституції Республіки Білорусь від 15 березня 1994 року, - унітарна демократична соціальна правова держав /.../ Республіка

Білорусь захищає свою незалежність та територіальну цілісність, конституційний лад, забезпечує законність та правопорядок»; стаття перша Конституції Республіки Молдова, прийнятої 29 червня 1994 року, говорить, що «Республіка Молдова – суверенна й незалежна, єдина і неподільна держава. Форма державного правління – республіка. Республіка Молдова – демократична правова держава, в якій гідність людини, її права і свободи, вільний розвиток людської особистості, політичний плюралізм є найвищими цінностями і гарантуються» [87, с. 2, 50, 192].

Однак низка конституцій європейських країн (як в недалекому минулому, так і в наші дні) містять окремі положення, які спеціально акцентують увагу на «офіційній назві» своєї держави. Так статтею першою Конституції Королівства сербів, хорватів та словенців від 28 червня 1921 року, прямо зазначалося, що «Сербо-хорвато-словенська держава є конституційна, парламентська і спадкова монархія. Офіційна назва держави (підкреслення моє – Х.С.): Королівство сербів, хорватів та словенців» [35, с. 46]. У 1937 році на референдумі було прийнято нині чинну Конституцію Ірландія, ст. 4 якої прямо говорить, що «Держава називається Ейре, або англійською мовою - Ірландія» [105]. А в 1993 році словосполучення «офіційна назва держави» знайшло своє відтворення в тексті Конституції Князівства Андорри. Стаття перша цього документа говорить, що «Андорра є правовою, незалежною, демократичною і соціальною державою. Її офіційна назва (підкреслення моє – Х.С.) - Князівство Андорра» [106, с. 34].

Подібна практика має своє продовження і в наші дні. Варто тільки пригадати, що в останні десятиліття декілька нових держав, а також держав, що відновили свою національно-державну незалежність, розмістили у своїх конституціях відповідні приписи. «Найменування Російська Федерація та Росія, - говориться в ч. 2 ст. 1 Конституції Російської Федерації, прийнятій всенародним голосуванням 12 грудня 1993 року, - рівнозначні» [107, с. 4]. Аналогічну норму знаходимо у ч. 4 ст. 2 Конституції Республіки Казахстан,

прийнятої 30 серпня 1995 року («Найменування Республіка Казахстан і Казахстан рівнозначні») [108, с. 14], натомість стаття перша Конституції Грузії, прийнятої 24 серпня 1995 року, містить положення про те, що «Грузія - незалежна, єдина і неподільна держава /.../ 2. Формою політичного устрою грузинської держави є демократична республіка. 3. Назва грузинської держави - «Грузія» [109].

Одним з останніх прикладів застосування конституційного припису з прямою (безпосередньою) вказівкою закріплення «офіційної назви держави» стали конституційні зміни в Угорській Республіці 2011 року. 25 квітня 2011 року парламент прийняв фактично нову редакцію угорської конституції. Серед новел - зміна офіційної назви держави з «Угорської Республіки» на «Угорщину». Стаття «А»), якою власне і розпочинається нормативна частина тексту чинної угорської конституції, говорить: «Найменування нашої Батьківщини – Угорщина» [110].

Практика конституційного розвитку сучасного світу знає випадки встановлення офіційної назви держави безпосередньо в актах проголошення самої держави як такої. Хрестоматійним можна вважати випадок закріплення офіційної назви держави Ізраїль. Відомо, що сама (сучасна) держава Ізраїль виникла в ніч з 14 на 15 травня 1948 року. Заяву про створення цієї держави було зроблено Національною Радою Ізраїлю (яка в свою чергу була утворена перед тим Єврейським Агентством) у формі «Декларації незалежності Ізраїлю». В цьому документі, серед іншого, говорилося, що «/.../ 29 листопада 1949 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла резолюцію про створення єврейської держави в Ерец-Ізраель /.../ Єврейський народ, як і всякий інший народ, має природне право бути незалежним у своїй суверенній державі /.../ Держава Ізраїль буде відкритою для репатріації та об'єднання в ній розсіяних по світу євреїв /.../ Держава Ізраїль виявляє готовність співпрацювати з органами і представниками Організації Об'єднаних Націй в справі проведення в життя резолюції від

29 листопада 1949 року та зробить кроки до здійснення економічної єдності всієї Ерец-Ізраель /.../» [111].

У науковій літературі щодо проблематики правового регулювання офіційної назви держави загалом, звертається також увага і на питання належного врегулювання процедури внесення змін, доповнень, уточнень до існуючих офіційних назв держав, іноді – на питання збереження або відновлення тої чи іншої офіційної назви держави. Як правило, більшість із цих процедур здійснюється шляхом прийняття спеціальних законів. Так, шляхом прийняття спеціальних законів змінювались офіційні назви низки держав, які утворились (відновили свою державність) на території колишнього СРСР. Зокрема, було відновлено попередні офіційні назви трьох прибалтійських держав Естонії, Латвії та Литви, які існували в міжвоєнний період як суверенні конституційні держави. В Законі Естонської РСР від 8 травня 1990 року «Про символи Естонії» говорилось про те, щоб «визнати недійсною назву «Естонська Радянська Соціалістична Республіка» і використовувати в якості офіційної назви «Естонська Республіка» [112].

Всі колишні радянські республіки, включно з Російською Радянською Соціалістичною Федеративною Республікою (РРФСР), своїми окремими законами змінили власні офіційні назви. В останньому випадку, зокрема, йдеться про спеціальний (окремий) Закон РРФСР від 25 грудня 1991 року «Про зміну назви Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка», стаття перша якого говорила, що «Державу Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка надалі іменувати Російською Федерацією (Росією)» [113].

Децо іншим шляхом подібне питання було вирішено в колишній Молдавській Радянській Соціалістичній Республіці, а саме: Законом Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки від 5 червня 1990 року «Про внесення змін до Конституції (Основного Закону) Молдавської РСР» встановлювалося «внести до Конституції (Основного Закону) Молдавської РСР наступні зміни: в назві, преамбулі і по всьому тексту Закону слова

«Молдавська Радянська Соціалістична Республіка» замінити словами «Радянська Соціалістична Республіка Молдова» [114].

Подібним (до Радянської Молдавії) шляхом, згодом пішов і Радянський Таджикистан. 31 серпня 1990 року Верховна Рада Таджикицької Радянської Соціалістичної Республіки прийняла Закон Таджикицької РСР «Про зміну назви Таджикицької Радянської Соціалістичної Республіки і внесення змін до Конституції (Основного Закону) Таджикицької РСР». У цьому нормативному акті, зокрема, говорилося, що «Таджицька Радянська Соціалістична Республіка надалі називатиметься Республікою Таджикистан» [115].

Низці сучасних держав відомою є практика закріплення на конституційному рівні одночасно декількох варіантів офіційної назви своєї держави. Йдеться про офіційне закріплення т.з. «повного» та «скороченого» варіантів назви держави. При цьому, останнє має місце як в країнах європейського, так і інших континентів (Австрія, Боснія та Герцеговина, Литва, Казахстан, Росія та інші). Так частиною четвертою ст. 2 Конституції Республіки Казахстан (1995 р.) передбачено, що «назва Республіка Казахстан і Казахстан рівнозначні» [108, с. 13]. Аналогічну норму бачимо і в Конституції Російської Федерації (ч. 2 ст. 1) [107, с. 4].

Закріплення декількох варіантів офіційної назви держави має місце і на рівні інших (не тільки – Основних Законів) нормативно-правових документів. Наприклад, в Декларації Верховної Ради Латвійської РСР «Про відновлення незалежності Латвійської Республіки» (1990 р.) окремим положенням передбачалось наступне: «офіційна назва Латвійської держави – Латвійська Республіка, скорочено - Латвія» [116]. При цьому окремо потрібно зазначити, що незалежно від того, закріплено чи ні скорочений варіант офіційної назви держави, у конституційно-правовій практиці сучасних держав часто має місце використання т.з. прийому «близького синонімічного поєднання» відповідних термінів та понять. Так в чинній Конституції Австрійської Республіки (1920 р.) говориться про «Республіку Австрію», «Австрію», «Федерацію», а в Основному Законі Федеративної Республіки Німеччини

(1949) - про «Німеччину», «Державу», «Федеративну Республіку Німеччину», «Федерацію» [92, с. 11-14, 181-192].

Є також досвід конституційного регулювання питань, пов'язаних із збереженням вже існуючої офіційної назви держави. Як правило, такі проблеми виникають в процесі серйозних політичних перетворень держави (поділ попередньої держави на декілька державних утворень, об'єднання існуючих держав в єдину спільну державу, зміна суспільно-політичного устрою і т.д.). Одним з перших в історії конституційної держави були зроблені спроби подібного характеру ще в 1791 році у Варшаві. Тоді, в останні роки існування т.з. «старої» чи «першої» Речі Посполитої, коли прийнята Конституція 1791 р. фактично ставила на порядок денний питання про виділення з феодальної конфедеративної держави вже нової Польщі (унітарної за формою державного устрою та конституційно-спадкової монархії – за формою державного правління), - на засіданнях Сейму прямо ставилися питання про необхідність збереження тих назв держав (Королівство Польське та Велике Князівство Литовське), які існували раніше перед об'єднанням у спільну державу [30]. Подібні зусилля можна побачити і в кінці ХХ-го ст. як спроби недопущення розвалу Федеративної Соціалістичної Республіки Югославії та Союзу Радянських Соціалістичних Республік. В останньому випадку мало місце навіть прийняття спеціального нормативного акту – Постанови З'їзду народних депутатів СРСР від 24 грудня 1990 року «Про назву Радянської держави», в якій зокрема говорилося про необхідність збереження для майбутньої Радянської держави офіційної назви «Союз Радянських Соціалістичних Республік» [117].

Майже всі сучасні європейські держави використовують практику закріплення у своїй «офіційній назві» поруч із основною частиною (основним, базовим елементом офіційної назви держави) і т.з. додаткової (доповнючої) інформації з вказівкою на форму державного правління (республіка чи монархія).

Так офіційними назвами сучасних європейських держав є: а) з республіканською формою правління - Австрійська Республіка, Республіка Албанія, Республіка Білорусь, Республіка Болгарія, Грецька Республіка, Естонська Республіка, Ірландська Республіка, Ісландська Республіка, Італійська Республіка, Республіка Кіпр, Латвійська Республіка, Литовська Республіка, Республіка Мальта, Республіка Македонія, Федеративна Республіка Німеччина, Республіка Польща, Португальська Республіка, Республіка Сан-Маріно, Республіка Сербія, Словацька Республіка, Республіка Словенія, Фінляндська Республіка, Французька Республіка, Республіка Хорватія; Чеська Республіка, Республіка Чорногорія та ін.; б) з монархічною формою правління – Князівство Андорра, Королівство Бельгія, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Королівство Данія, Королівство Іспанія, Князівство Ліхтенштейн, Велике Герцогство Люксембург, Королівство Нідерландів, Королівство Швеція та ін. Три європейські держави містять у свої офіційних назвах інформацію про свій державний устрій, а саме - Федеративна Республіка Німеччина, Російська Федерація та Швейцарська Конфедерація [91].

Декілька європейських держав, зокрема Румунія, Угорщина, Україна, у своїх офіційних назвах не містять жодної іншої інформації, окрім власного топоніму (назви, похідної від найменування титульного етносу чи народу). У цій ситуації прикметним є та обставина, що на відміну від України та Румунії, де нині існуючі офіційні назви були встановлені на етапі переходу від тоталітарних режимів до демократичних (1989-1991 рр.), зміна офіційної назви держави в Угорщині відбулася зовсім не давно – у 2011 році. Ця подія отримала не однозначну оцінку як всередині країни, так і за її межами, особливо серед країн європейського континенту. Останнє, зокрема стосувалася побоювань на взірць того, «Чи не означає зміна офіційної назви держави з «Угорської Республіки» на «Угорщину» - відображення процесу згортання демократії в країні, підсилення ультраправих тенденцій серед угорського політикуму?» [118].

Варто зазначити, що з формально-юридичної точки зору, підстав для таких побоювань не було, оскільки положення про офіційну назву сучасної угорської держави в комплексі з нормами, які покликані розкрити політико-правову сутність останньої, говорять про наступне: «Стаття А) Найменування нашої Батьківщини – Угорщина. Стаття В) (1) Угорщина незалежна, демократична правова держава. (2) Державний устрій Угорщини – республіка. (3) Джерелом державної влади є народ. (4) Народ здійснює владу через обраних представників, а у виняткових випадках – безпосередньо. Стаття С) Діяльність угорської держави здійснюється на основі принципу розподілу влади» [110].

У науковій літературі звертається увага на необхідності точного дотримання правильності як вживання офіційних назв закордонних країн, так і перекладу їх складових елементів. Так, наприклад, в середині 90-тих років минулого століття в Російській Федерації мала місце дискусія щодо правильності/обґрунтованості використання в російській мові слова «Білорусь» для означення офіційної назви нової держави, в яку власне перетворилася колишня Радянська Білорусія (Білоруської РСР) [119].

Ставилося питання: «Республіка Білорусь» чи «Республіка Білорусія». Своєрідну «крапку» в цій (виключно внутрішньо російській дискусії) в той час було покладено окремим (спеціальним) Розпорядженням Адміністрації Президента Російської Федерації № 1495 від 17 серпня 1995 року «Про написання назв – колишніх республік СРСР і їх столиць». Зокрема, в цьому документі говорилося, що «/.../ з метою забезпечення одноманітності в написанні назв держав – колишніх республік СРСР і їх столиць використовувати в документах, створюваних в Адміністрації Президента Російської Федерації, в службовій переписці і офіційних переговорах назви держав – колишніх республік СРСР і їх столиць згідно списку, який додається /.../ Дозволити при підписанні міжнародних договорів і інших документів при необхідності побажання контрагентів щодо написання вищезгаданих назв» У доданому списку, зокрема, зазначалося, що «повна

назва держави – «Республіка Білорусія», коротка форма назви держави – «Білорусія» [120]. При цьому, прикметним в цій ситуації було те, що білоруський конституцієдавець (національний парламент) перед тим однозначно визначив - офіційна назва сучасної білоруської держави «Республіка Білорусь» (ст. 1 Конституції Республіки Білорусь 1994 року) [89].

З іншого боку, на думку д. ю. н., проф. Б. А. Страшуна, переклад в наші дні офіційної назви сучасної польської держави як «Республіка Польща» є не зовсім правильним. Адже, назва *Rzeczpospolita Polska* у називному відмінку може бути перекладена й таким чином як «Республіка Польща», однак родовий відмінок *Rzeczpospolitej Polskiej* свідчить, що правильний переклад – «Польська Республіка». У польській мові, як зазначає вчений, існує два еквіваленти терміна «республіка» – *rzeczpospolita* (у нас в історичній літературі є переклад «Річ посполіта») та *republika*. Назви іноземних держав у Польщі зазвичай перекладають, вживаючи другий еквівалент, а в назві власної країни використовують перший, що відрізняється особливою експресивністю [106, с. 686].

Отже, якщо наявність «доповнюючого»/ «додаткового» елемента офіційної назви сучасної держави, рівно ж як і вибір останнього, є залежним від певних обставин, здебільшого об'єктивного характеру, то наявність першого т.з. індивідуалізуючого елемента, - є просто необхідністю. Фактично без цього елемента (який в абсолютній більшості відповідає певному етноніму) на європейському континенті не існує жодної держави. Єдиним винятком з цього правила в ХХ-му ст. був Радянський Союз, оскільки його офіційна назва (Союз Радянських Соціалістичних Республік) фактично не містила жодного натяку на наявність в ній індивідуалізуючого елемента. Ця офіційна назва мала тільки цілий набір т.з. додаткових (доповнюючих) сегментів цього явища. І такий підхід до вирішення питання офіційної назви держави, з одного боку, жодним чином не вкладався в уставлену на той час в державознавстві уяву про державу та її атрибути. А з іншого боку, як

видається, обрання саме такої назви (відверто космополітичного характеру), як найбільше і відповідало духу епохи виникнення тієї держави, оскільки її кінцева мета декларувалася (на час створення СРСР) як світова держава. У цій ситуації, прикметним є також те, що вже наприкінці існування СРСР, відомий правозахисник і народний депутат СРСР А.Д.Сахаров пропонував перейменувати цю державу з «Союзу Радянських Соціалістичних Республік» в «Союз Радянських Республік Європи і Азії» [121, с. 14]. Внаслідок останнього, в офіційній назві тієї держави могли з'явитися її індивідуалізуючі складові.

Як правило вибір формулювання основного (індивідуалізуючого) елемента офіційної назви держави є обумовлений фактором «національної» приналежності території держав, яка створюється (виникає, відновлюється і т.д.). Іншим державам (існуючим членам міжнародного співтовариства) залишається тільки пасивна роль в офіційному визнанні нових держав саме з такими офіційними назвами. Саме тому в практиці конституційного розвитку європейських країн дуже рідкісними є випадки несприйняття вибору новоутвореною державою її офіційної назви. Як приклад, можна пригадати ситуацію навколо «офіційної назви» Республіки Македонії і протесту проти такої назви для колишньої югославської республіки.

Новітня європейська історія знає випадок, коли ситуація із несприйняттям офіційної назви новоутвореної держави призвела до її зміни. Йдеться про Австрію, оскільки після падіння монархічного режиму у листопаді 1918 року Тимчасові Національні (*австрійські* – Х.С.) збори проголосили утворення «Німецько-австрійської республіки» та бажання приєднати її до Німеччини. Однак, саме така офіційна назва для новоутвореної «Німецької Австрії» (*Deutschosterreich*) не була, очевидно, з політичних мотивів, сприйнятною колишніми державами Антанти. І хоч в положеннях Мирного (*Сен-Жерменського* – Х.С) договору не було чіткої заборони щодо приєднання новоутвореної держави до Німеччини (з огляду, насамперед, на проголошене право на самовизначення), стаття 88 цього

Договору містила доволі невиразне описове формулювання про те, що «Незалежність Австрії є непорушною, за винятком випадку, коли рада Ліги Націй (для рішення якої необхідна була одностайність) погоджується на внесення змін». З часом, (10.09.1919) Національним зборам Німецької Австрії довелося прийняти положення Сен-Жерменського Мирного договору, на підставі якого фактично змінилася і назва держави. Відтоді замість «Республіка Німецька Австрія» її стали називати «Республіка Австрія» [122, с. 477-483]. На думку відомого австрійського історика Еріха Цьолнера (*Zollner*) в такий спосіб «./.../ союзники прагнули не лише уникати у державній назві будь-якого натяку на Німеччину, а навіть наголошували на значно тривалішому існуванні Республіки Австрії порівняно із західною частиною монархії, аби на Австрію та її мешканців теж можна було накинути тягар обов'язків за світову війну і зробити відповідні висновки у Мирному договорі. Теза про дисконтинуїтет, принаймі з погляду міжнародного права, була, очевидно правильною. Згодом і за межами Австрії побутувала думка, що монархія розпалася на низку нових держав, однією з яких якраз і була Австрійська республіка» [122, с. 486].

На окрему увагу для характеристики конституційного/ законодавчого закріплення офіційної назви держави в сучасних європейських державах заслуговує Ватикан. Його офіційна назва, як відомо, є «Держава-місто Ватикан» (*Stato della Citta del Vaticano*). Однак використання в цьому випадку слова «держава» в структурі офіційної назви країни, як слушно зауважує О.О. Белкін, не варто розглядати як «доповнюючий» елемент, оскільки цей термін не несе в собі жодної особливої характеристики. У цьому випадку радше має місце або певна історична традиція, пов'язана із виникненням конкретної держави, або намагання підкреслити суверенність певного територіально-політичного утворення [5, с. 123].

Висновки до розділу 1

Одним з обов'язкових атрибутів сучасної держави є її офіційна назва. Без власної назви не існувало і не існує сьогодні жодного самостійного державного утворення, а тим більше - жодної держави як такої. Вже сама поява держави, як правило, автоматично передбачає і появу того чи іншого її офіційного найменування. Назва держави, як певне політико-правове явище, пройшла тривалий шлях своєї еволюції разом із самою державою. Її основними етапами стало означення спочатку держави/державного утворення іменем пануючого племені (часто, з додатком слова «місто»), потім використання для означення назви держави слів «земля» (як території розселення), «влада», «панування», «могутність», «сила», «королівство» і т.д., а в нові та новітні часи - з використанням слова «*nation*» (народ).

У структурі офіційних назв сучасних держав присутні, як правило, дві складові частини - «індивідуалізуюча» (основна) та додаткова (доповнююча). Такий підхід під час вирішення питання змісту офіційної назви сучасної держави можна назвати класичним. Виняток із останнього, як правило, обумовлено особливостями державно-правового розвитку тої чи іншої країни.

Виходячи із загально-методологічного розуміння поняття «функцій» у правознавстві, в т.ч. і в теорії конституційного права, як «основних напрямків діяльності, які виражають суть і призначення того чи іншого явища, його роль та місце в суспільстві, як певних видів впливу на суспільні відносини», під функціями офіційної назви держави можна було б розуміти основні напрямки діяльності останньої та суспільно-політичне призначення інституту офіційної назви. Таких ймовірних «напрямків діяльності» інституту офіційної назви держави (її функцій) можна виділити декілька, а саме: представницький або репрезентаційний напрямок (місце та роль цього інституту у взаємовідносинах з іноземними державами, умовний рівень "держава-держава"), політичний напрямок (рівень "держава-громадянин") та

ідеологічний напрямок (в т.ч. і його виховний сегмент) (рівень "державна-особа").

Офіційна назва держави – це обов'язковий атрибут її суверенності, закріплений на конституційному або законодавчому рівні у формі лаконічного словесного найменування, основним призначенням якого є міжнародно-правова та суспільно-політична індивідуалізація держави, який містить в собі інформацію про національну приналежність держави, найбільш важливі її суспільно-політичні характеристики та є визнаним відповідно до міжнародного права іншими державами, Організацією Об'єднаних Націй, світовим співтовариством.

Характерними рисами (суттєвими ознаками) «офіційної назви держави» можна вважати: 1) конституційне/ законодавче закріплення словесного найменування держави; 2) здатність в лаконічній формі передати національну приналежність держави та найбільш суттєві особливості її суспільно-правового устрою; 3) наявність зв'язку «офіційної назви держави» з державним суверенітетом (незалежністю країни), який є основою її закріплення та встановлення порядку використання і правової охорони; 4) міжнародно-правове визнання держави з таким найменуванням іншими країнами, ООН, світовим співтовариством.

Найбільш «політично і юридично раціональною формою встановлення офіційної назви держави чи перейменування держави є конституційний закон, яким проголошується саме волевиявлення у відношенні номінації країни, фіксується приємлівість попередньої і нової назви, а також провадяться необхідні зміни в основному законі». Останнє, підтверджується конституційно-правовою практикою зарубіжних, насамперед європейських, країн, досвід яких може бути використано і в Україні.

РОЗДІЛ 2

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОФІЦІЙНОЇ НАЗВИ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

2.1 Становлення офіційної назви держави в Україні

Ще в середині минулого століття проф. Матвій Стахів аргументовано звернув увагу на ту обставину, «що розвиток держави з одночасною зміною термінології можна дуже добре спостерігати в українській державній історії» [11, с. 187]. І дійсно, як зауважують інші дослідники цієї проблематики, Україна на своєму історичному шляху в основному пройшла класичний для європейських народів варіант розвитку інституту власної офіційної назви держави: від первинних форм виражених у назвах «поле», «поляни», через «Руську Землю» та «Галицько-Волинське князівство», до фактично станової козацької держави - Війська Запорозького у XVII – XVIII ст., а в новітні часи – до національних конституційних держав - «Української Народної Республіки» та «Західно-Української Народної Республіки» (1917-1923 рр.) [75, с. 86].

Можливими первинними варіантами «назв» для означення спільного проживання на території, заселеній предками сучасних українців, вважаються назви їхніх племен, «відомих, - як зазначав український історик М. Ю. Брайчевський (1924-2001), - з давньоруських літописів як «специфічної південно-західної групи» – уличі, тиверці, бужани, дуліби, волиняни, білі хорвати. /.../ Уличі, займали лісостепове Правобережжя Дніпра на південь від Стугни. Тиверці – межиріччя Дністра і Пруту /.../ Бужани жили в Подільському Надбужжі, дуліби – у Верхній і частково Середній Наддністрянщині. Територія волинян охоплювала лісостепову частину Припятьського басейну (Волинь), а білих хорватів – Прикарпаття». Саме вони склали т.з. «Антський» або «Полянський» союз племен, бо як зазначає вчений, «/.../ етнонім «анти» не був самоназвою слов'ян і

застосовувався лише у візантійській літературній практиці; самі себе «анти», очевидно називали полянами» [123, с. 347]. Саме тому, вважаються слова «поле», «поляни» в узагальненому варіанті і стали з часом першими праобразами «найменування» переддержавних/ перших державних утворень предків сучасних українців. Про це досить аргументовано писав у своїй роботі «Україна - назва нашої землі з найдавніших часів» (Прага, 1936 р.) відомий український правознавець, громадський та політичний діяч УНР, професор Українського Вільного Університету в Празі Сергій Павлович Шелухин (1864-1938) [124].

Згодом (ще на первинному етапі загальноєвропейського розвитку інституту офіційної назви держави, коли остання ознаменовувалася територіальною ознакою) появляється більш узагальнений варіант найменування руської (староукраїнської) держави, а саме - «Руська Земля» (подібно до «землі чеської», «землі польської» і т.д.). В одній з найвидатніших пам'яток нашої древньої культури – «Повісті временних літ...» («Повісті минулих літ Нестора, чорноризця Феодосієвого монастиря Печерського...»), читаємо «звідки пішла Руська земля, і хто в ній почав спершу княжити, і як Руська земля постала» [125, с. 1]. Насправді, якщо перекладати не буквально, а зробити т.з. похибку на час написання літопису, на особливості тогочасного літературного стилю, на характер самого цитованого документа і т.д., то переклад цього літописного фрагменту за тим же М. М. Стахівим, мав би звучати таким чином: «це повість стародавніх літ про те, звідки взялася Руська Держава, хто спершу в Києві почав княжити і як повстала Руська Держава» [11, с. 188]. За такого підходу в перекладі із староруської (староукраїнської) мови на сучасну українську мову, досить чітко видно як наші предки називали свою державу, і що ця самоназва своєї тодішньої держави - «Руська Земля», повністю відповідає тодішнім європейським державно-правовим традиціям. Підтвердженням останнього є міркування відомого українського вченого проф. Наталії Яковенко, яка на початку свого дослідження «Нарис історії середньовічної та ранньомодерної

України» (2005 р.), торкаючись питання «Назви та самоназви української території» зазначає, що «перша засвідчена у вітчизняних писемних джерелах назва історичної території майбутньої України – Руська земля: «у рік 6360 [852] /.../ коли почав Михайло цесарувати (*візантійський імператор Михайло III Ісавра (842-867) – Х.С.*), - пише «Повість минулих літ», - стала називатися [наша земля] – Руська земля. А про се ми довідалися [з того], що за сього цесаря приходила Русь на Царгород» /.../» [126, с. 20]. Дещо пізніше (за текстом цього монографічного дослідження) зустрічаємо також окремий параграф під назвою «Руси й «Руська земля» у IX-X ст.» [126, с. 31-42].

Однак, на зміну «земельному (територіальному)» чиннику в назві держави поступово приходять чинники «влада» («владарювання», «господарювання», «стан»). Відповідно на українських землях, а саме на її західній частині, маємо як офіційну назву держави - «Галицько-Волинське князівство». У той же час, коли йдеться про історію Галицько-Волинської держави, коли її очолював Данило Галицький, коронований у 1253 році Папою Римським Інокентієм IV [127, с. 299-308], то напевно виникають і серйозні припущення як щодо зміни самого титулу правителя цієї держави, так і щодо її офіційної назви. Адже, не випадково, оцінюючи діяльність Данила Галицького, сучасник-літописець писав «Король Данило був добрим князем, хоробрим і мудрим /.../» [128, с. 41]. Королівський титул носили і нащадки Данила Галицького, зокрема на печатці його онука Юрія I Львовича був напис «Король Руський, прицес Володимирщини» [128, с. 42]. Такий історичний розвиток подій є яскравим свідченням нерозривної єдності українського (староруського) народу з європейським цивілізаційним простором в загальному процесі розвитку держави та її основних атрибутів (в т.ч. і інституту офіційної назви держави).

Наступним прикладом часу існування станової державності на етнічних українських землях був період «козаччини», включно з Гетьманщиною. Офіційною назвою тих державних утворень фактично було «Військо Запорозьке». З цього приводу маємо достатньо підтверджувальних

документів, зокрема «Договір поміж цісарем турецьким і Військом Запорозьким з народом руським відносно торгівлі на Чорному морі» (1648 р.), «Вимоги Запорізького Війська, передані Яну Казимиру» та «Зборівський договір» (обидва 1649 р.), «Жалувану грамоту царя Олексія Михайловича гетьману Богдану Хмельницькому й усьому Війську Запорозькому» (1654 р.) [129, с. 14-34], зрештою ту ж саму Конституцію Пилипа Орлика (1710 р.).

Початок тексту Конституції Пилипа Орлика, а фактично її повне найменування, чітко вказує на «Військо Запорозьке» як офіційну назву тодішньої української держави: «Правовий уклад та конституції відносно прав і вольностей Війська Запорозького, укладені між ясновельможним паном Пилипом Орликом новообраним Гетьманом Війська Запорозького і генеральною старшиною, полковниками, а рівно ж і самим Військом Запорозьким...» [130, с. 14-34]. Досліджуючи в середині минулого століття цей історичний документ, академік Української Вільної Академії Наук у США Олександр Петрович Оглоблин (1899-1992) звернув увагу на декілька, прикметних саме з точки зору нашого дослідження, моментів, а саме те, що Конституція Пилипа Орлика: по-перше, визначила «незалежну державу Війська Запорізького й Народу Руського як стану виборну гетьманську монархію парламентського типу», по-друге, «забезпечувала державно-територіальні, військово-політичні, та економічні права й інтереси Запоріжжя»; по-третє, головну увагу приділяла політичним інтересам козацької старшини – «годних и служивых Войску Запорожскому особ», при цьому деколи і всупереч гетьманському абсолютизму; по-четверте, «обмежувала права гетьмана у царині судівництва, гарантуючи при цьому компетенцію генерального Військового Суду; по-п'яте, «приділила увагу також становищу широких народних мас і взагалі соціально-економічним проблемам тогочасної України-Гетьманщини» [131, с. 366-369]. На розумінні вжитого в тексті Конституції Пилипа Орлика словосполучення «Військо

Запорозьке» як офіційної назви тодішньої української держави акцентують свою увагу і сучасні вітчизняні дослідники [132, с. 208-209; 133, с. 162-165].

Новий етап у розвитку інституту офіційної назви держави, як відомо, настає з появою в інституті офіційної назви держави нового (якісно відмінного від попередніх - «землі/території» та «влади»), т.з. «народного» або «національного» чинника. Яскравим свідченням останнього в процесі українського державотворення стала поява після Першої світової війни двох національних конституційних держав - Української Народної Республіки (1917 р.) та Західно-Української Народної Республіки» (1918 р.). Однак, все це відбулося уже у ХХ-му столітті. Попереднє ж ХІХ-те століття, через відомі історичні причини, не знало національних форм державності українського народу. Проте останнє зовсім не означає, що в українській суспільно-правовій думці відсутніми були державотворчі ідеї, чи не розвивалася національна державно-правова наука і т.д. У зв'язку з цим, певний інтерес представляє собою розвиток уявлень про офіційну назву держави в українській політико-правовій думці в період від середини ХІХ-го ст. (від загальноєвропейської епохи «Весни народів», яка активізувала розвиток європейського конституціоналізму) і до початку Першої світової війни.

Так в конституційному проекті члена Кирило-Методіївського Братства Георгія Андрузького (1827 - після 1864 р.) «Начерк Конституції Республіки» (1850 р.) чи не вперше на рівні конституційного проекту згадується слово «Україна». Однак, в цьому випадку не йдеться про «Україну» як про офіційну назву окремої (самостійної) держави, оскільки конституційний проект Андрузького був проектом конфедеративної держави, в склад якої мали б увійти, за його задумом, і українські землі. Ця держава бачилась автору конституційного проекту, як слов'янська конфедерація з республіканською формою правління, щось близьке до Сполучених Штатів Америки. В ній мали б об'єднатися сім автономних штатів (областей) - Україна, Польща, Бессарабія, Остзея, Сербія, Болгарія та Дон. При цьому, Україна, як автономна частина «Слов'янської федерації», мала б об'єднати в

собі разом із центральною її частиною також і Галичину, Чорномор'я та Крим. Прикметним є те, що у майбутній «слов'янській конфедерації», Георгій Андрузький не бачив тогочасної Росії. Друга провідна ідея конституційного проекту Г. Андрузького це запровадження у містах та селах України, а також в інших «штатах» (областях) найширшого самоврядування. Роль офіційних назв майбутньої «слов'янської федерації» як держави відведено словам «держава» та «республіка». Натомість, слово «Україна» бачилося як найменування (означення) окремого державного утворення - одного із штатів конфедерації. Для означення загальнодержавних органів влади використовуються відповідно слова «держава» і «республіка» («президент республіки» тощо) [134, с. 569-577].

Конституційний проект визначного українського мислителя Михайла Петровича Драгоманова (1841-1895), датований 1884 роком, має оригінальну та надзвичайно демократичну за сутністю словесну форму – «Товариство «Вільна спілка». Мета цієї майбутньої держави, так красиво і романтично названої, визначалася в пунктах I та III частини першої конституційного проекту, а саме «у землях населених українським племенем, повинно бути засноване товариство «Вільна Спілка», яке поставить своїм завданням роботу для політичного, економічного і культурного визволення та розвитку українського народу й іноплемянних колоній, що живуть серед нього. /.../ «Вільна Спілка повинна прагнути до досягнення своїх цілей у злагоді з подібними йому товариствами серед інших народів, інтереси яких дотичні до інтересів українського народу» і т.д. [135, с. 9].

Продовжуючи традиції М.П.Драгоманова в частині пропозицій щодо можливого найменування майбутньої української держави, відомий український громадський та політичний діяч, адвокат Микола Іванович Міхновський (1873-1924) разом із колегами по Українській Народній Партії в конституційному проекті «Основний Закон «Самостійної України» Спілки народу українського» (1906 р.) запропонують останню назвати «Всеукраїнською Спілкою». Водночас, синонімом цього майбутнього

офіційного найменування української держави мало виступати слово «Україна». «1. Україна є спілка вільних і самоправних земель/.../

4. Територія України належить на праві власності всьому народові українському, себто Всеукраїнській Спілці /.../ 34. Президентіві Всеукраїнської Спілки належить власть виконавча, як се основним законом є установлено. /.../ 109. Місто Київ є столицею Всеукраїнської Спілки, де перебуває президент і обидві хати (*палати українського парламенту – Х.С.*) і т.д. [129, с. 85-87]. За конституційним проектом М. Міхновського Україна мала б стати: державою суверенною (незалежною); національною державою; державою унітарною; державою демократичною з республіканською формою правління, державою, яка визнає і забезпечує основні права та свободи людини; державою, яка здійснює свою державну владу на засадах її поділу на окремі гілки, а також визнає право територіальних громад на місцеве самоврядування.

Одним з документів, який в науковій літературі аналізується при висвітленні історії розвитку конституційних ідей в Україні перед Першою світовою війною, є також і стаття М. Грушевського «Конституційне питання і українство в Росії» (1905 р.) [136]. Ця праця була своєрідною реакцією вченого на дискусію щодо майбутнього конституційного реформування Росії та перетворення останньої в конституційну монархію. У тогочасній російській пресі, наукових і публіцистичних виданнях пропонувались різні варіанти реформування царської Росії, але майже ніхто з російських політичних діячів не допускав думки про те, що інші народи також мають право на свободу і самовизначення (в тому числі і українці). Щоб привернути увагу до цієї проблеми, Михайло Грушевський і пише свою статтю, яка у своїй суті є пропозицією щодо майбутнього конституційного устрою; він, зокрема, пропонує наступне: створити національні уряди (в областях) поруч з центральним загальнодержавним (загальносоюзним); провести прямі вибори національних (обласних) сеймів як законодавчих органів; обирати національними сеймами союзний парламент; ввести широке самоврядування

на місцях. У багатьох моментах конституційний проект Михайла Грушевського був дуже близьким до поглядів Михайла Драгоманова, однак безпосередньо питання офіційної назви майбутньої української держави (майбутнього державного утворення на українських землях) він не торкався.

З початком революційних подій 1917 року в Російській імперії ідеї української національної державності набувають особливого звучання.

Останнє логічно призводить і до теми офіційної назви майбутньої Української держави. Вже в Першому і Другому Універсалах Української Центральної Ради чітко фігурує слово «Україна» (та похідні від нього - «Вкраїна», «Всеукраїнський» і т.д.) як назва для відродженої держави на українських етнічних землях. «Хай буде, - говориться в Першому Універсалі Української Центральної Ради, - Україна вільною. Не одділяючись від всієї Росії, не розриваючи з державою Російською, хай народ український на свої землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Вкраїні дають вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням Всенародні Українські Збори (Сойм). Всі закони, що повинні дати той лад тут у нас, на Вкраїні, мають право видавати тільки наші Українські Збори» [137, с. 101]. «Прямуючи до автономного ладу на Україні, зазначалося в Другому Універсалі Української Центральної Ради, - Центральна Рада в згоді з національними меншостями України підготовлятиме проект законів про автономний устрій України для внесення їх на затвердження Учредительного Зібрання» [137, с. 166].

Однак вперше про офіційну назву української держави було сказано 7 листопада 1917 року в Третньому Універсалі Української Центральної Ради: «Однині Україна стає Українською Народньою Республікою. Не відділяючись від республіки Російської і зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб уся Республіка Російська стала федерацією рівних і вільних народів. До Установчих Зборів України вся власть творити лад на землях наших, давати закони й правити належить нам, Українській Центральній Раді, і нашому

правительству - Генеральному Секретаріатові України. /.../ До території Народньої Української Республіки належать землі, заселені у більшості Українцями: Київщина, Поділя, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Остаточне визначення границь Української Народньої Республіки, як що до прилучення частин Курщини, Холмщини, Вороніжчини, так і сумежних губернь і областей, де більшість населення українське, має бути встановлене по згоді зорганізованої волі народів. /.../ Четвертий рік на фронтах ллється кров і гинуть марно сили всіх народів світу. Волею і іменем Української Республіки ми, Українська Центральна Рада, станемо твердо на тому, щоб мир було встановлено якнайшвидше» [137, с. 398-400]. А в наступному, Четвертому Універсалі Української Центральної Ради, Українську Народну Республіку було проголошено «самостійною, ні від нікого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу». Для повноправного вживання (використання) офіційної назви новопосталої держави, в цьому ж документі, можна побачити появу її т.з. «правових дублікатів» (синонімів), як то - «Республіка», «Українська Республіка», «Держава», «Українська Народна Держава». Все це відповідало тодішній європейській державно-правовій практиці конституційного регулювання інституту офіційної назви держави. Так, говорячи про зовнішні небезпеки, творці Четвертого Універсалу Української Центральної Ради, писали «що ж до так званих "большевиків" та інших напасників, що нищать та руйнують наш край, то приписуємо Правительству Української Народньої Республіки твердо й рішуче взятися за боротьбу з ними, а всіх громадян нашої Республіки закликаємо: не жаліючи життя боронити добробут і свободу нашого народу. Народня Українська Держава повинна бути вичищена від насланих з Петрограду найманих насильників, які топчуть права Української Республіки. /.../ До того ж часу всіх громадян самостійної Української Народньої Республіки кличемо непохитно стояти на сторожі добутої волі та прав нашого народу і всіма

силами боронити свою долю від усіх ворогів селянсько-робітничої самостійної Республіки» [138, с. 102-104].

Від того часу у всіх відповідних нормативних документах Центральної Ради Україна офіційно іменується «Українською Народною Республікою», з використанням, як синонімів, слів «Україна», «Республіка», рідше - «Держава». Йдеться про прийняті в 1917-18 рр. закони, зокрема «Закон про правонаступництво» від 25 листопада 1917 р., «Закон Української Центральної Ради про національно-персональну автономію» від 9 січня 1918 р., «Закон про державний герб України» від 12 лютого 1918 р., «Закон про поділ України на землі» від 8 березня 1918 р., «Закон про державну мову» від 24 березня 1918 р. та інші. Своє логічне місце зайняв інститут офіційної назви в Конституції Української Народної Республіки, яку Центральна Рада прийняла 30 квітня 1918 р.

Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права та вольності УНР) 1918 р. стала закономірним підсумком розвитку політичного процесу в Україні, започаткованого весняними подіями 1917 року. Вона юридично оформила відродження національної державності українського народу та заклала основу для стабілізації розвитку суспільства. Цей документ, як відомо, складався із 83 параграфів, що були логічно об'єднані між собою у вісім розділів «Загальні постанови», «Права громадян України», «Органи влади Української Народної Республіки», «Всенародні Збори Української Народної Республіки», «Про Раду Народних Міністрів Української Народної Республіки», «Суд Української Народної Республіки», «Національні союзи», «Про часове припинення громадянських свобод». За Конституцією, УНР проголошувалась «державою суверенною, самостійною і ні від кого незалежною» (§ 1); влада в державі «походить від народу» і здійснюється на основі Конституції за принципом її поділу на законодавчу, виконавчу і судову (Розділ III). Правовому статусу особи в Конституції УНР 1918 року відведено розділ другий «Права громадян України» та розділ VII - «Про тимчасове припинення громадянських свобод».

Відповідно до положень Конституції УНР в Україні проголошувалась рівність у своїх правах незалежно від статі, віри, національної приналежності та майнового стану (ч. 2 § 11 та § 12 Конституції УНР), підтверджувалась відміна смертної кари, уточнювались право на особисту недоторканність та недоторканність житла («домашнього огнища») (§ 15), зокрема встановлювалось правило, за яким «...громадяни України, ніхто інший не може бути затриманий на території її без судового наказу инакше, як на гарячій вчинку. Але і в такому разі він має бути випущений не пізніше, як за 24 години, коли суд не встановить якогось способу його затримання» (§ 13). Конституцією УНР проголошувалась таємниця листування (§ 16), право на свободу пересування (§ 18), виборче право (активне і пасивне на виборах як до парламенту, так і до органів місцевого самоврядування) (§§ 20,21). На увагу серед конституційних положень заслуговують приписи щодо правого становища національних меншин в Україні (Розділ VII - «Національні союзи»). [138, с. 330-335]

У всіх випадках (за текстом Конституції УНР), незалежно від того, про що йдеться (державу в цілому, органи державної влади, посадові особи, фізичні особи і т.д.), офіційна назва держави вживається (використовується) в цьому документі належним чином. Зокрема, відповідно до § 60 Конституції УНР судочинство в Україні здійснювалося іменем «Української Народної Республіки». Особливістю є запровадження до офіційної назви техніки т.з. аббревіатури «Українська Народна Республіка» – «УНР», що з рештою було достатньо поширеним явищем в ті роки (1917 рік – «Російська Соціалістична Радянська Федеративна Республіка – РСРФР; 1920 рік - «Чехо-Словацька Республіка» - «ЧСР» і т.д.).

Зміна політичного режиму у кінці квітня 1918 року призвела і до зміни офіційної назви. У «Грамоті до всього Українського Народу» від 29 квітня 1918 р., підписаній Павлом Скоропадським, який назвав себе «Гетьманом Всієї України», говориться вже не про УНР, а про «Українську Державу» [139, с. 353-354]. Ця офіційна назва держави фігурує у всіх

наступних нормативно-правових актах, різного роду відозвах, заявах, деклараціях періоду Гетьманату. Відповідно остання використовується у найменуванні різного роду державних інституцій, органів публічної влади, посад державних службовців і т.д. В «Законах про тимчасовий державний устрій України» читаємо, що «1) Влада управи належить виключно до Гетьмана України в межах всієї Української Держави /.../ 9) Передовою в Українській Державі вірою є християнська, православна/.../ 18) Кожний український козак і громадянин має право вільно вибирати мешкання і працю, набувати й продавати майно та без заборони виїжджати за кордон Української Держави /.../ 23) Українська Держава керується на твердих основах законів, виданих в установленій черзі/.../ 42) Генеральний Суд Української Держави являє собою найвищого хоронителя і захисника закону».[139, с. 355-358]

Прикладом повноцінного використання встановленої офіційно назви держави (періоду Гетьманату), власне як базового атрибуту її суверенності, є «Договір, зроблений між Російською Соціалістичною Федеративною Совітською Республікою і Українською Державою 12 червня 1918 р. в городі Київі». «Уповновашені представники правительства Російської Соціалістичної Федеративної Совітської Республіки Християн Юрієвич Раковський і Дмитро Захарієвич Мануїльський з одного боку й Української Держави голова української мирової делегації генеральний суддя Сергій Павлович Шелухин, заступник голови делегації державний секретар Ігорь Олександрович Кістяківський, члени делегації /.../ професор Оттон Оттонович Айхельман з другого боку, зібравшись в городі Київі для дроблення між названими двома незалежними державами договору про мир (*підкреслення моє – Х.С.*) /.../» [140, с. 336-338].

Згодом, з приходом до влади Директорії, попередню офіційну назву держави (Українська Народна Республіка) буде поновлено та повернуто у всі належні сфери її використання (законодавчу, виконавчо-адміністративну, судову і т.д.). Про це фактично йшлося в одному з перших програмних

документів того періоду – «Декларації Директорії Української Народної Республіки від 26 грудня 1918 року», яку окремі дослідники української історії іноді називають також «Тимчасовою Конституцією УНР від 28 грудня 1918 року» /.../. [141, с. 336-338]

Приблизно в подібний спосіб як на Великій (Наддніпрянській) Україні проходило становлення інституту офіційної назви держави і на західноукраїнських землях (Наддністрянській Україні). Ще 19 жовтня 1919 року у Відозві («Проклямації») Української Національної Ради у Львові говорилося, що «стоячи на становищі самовизначення народів, Українська Національна Рада, як конституанта, постановляє: 1. Ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині, зокрема Східна Галичина з граничною лінією Сяну з влученням Лемківщини, північно-західна Буковина з містами Чернівці, Старожинець і Серет та українська полоса північно-східної Угорщини – творять одноцілу українську територію. 2. Ця українська національна територія уконституується оцим як Українська Держава./.../ Українська Національна Рада виготовить конституцію для утвореної тим способом держави, на основах: загального, рівного, тайного і без посереднього права голосування з пропорціональним заступництвом, з правом національно-культурної автономії та з правом заступництва в правительстві для національних меншин» /.../. [142, с. 354].

В ті дні, можливо саме на виконання Рішення конституанти від 19 жовтня 1918 р., відомим українським вченим-правознавцем, професором Львівського університету і одночасно депутатом Віденського парламенту С. С. Дністрянським було підготовлено конституційний проект «Устрій Галицької Держави», який мав стати «тимчасовим основним законом для покликання в життя Галицької Держави». Відповідно до цього проекту «Галицька Держава обіймає усі злучені землі, поселені споконвіку українським народом у межах до теперішньої австро-угорської монархи./.../ Український народ виконує народну владу на своїй землі. Другим народам, що замешкують Галицьку Державу, з осібна польському, жидівському та

німецькому, прислуговує народна самоуправа в згоді з самоозначенням українського народу».[143, с. 55] Однак, вже через декілька днів, а саме 13 листопада 1918 року Українська Національна Рада ухвалює «Тимчасовий Основний Закону про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії», який буквально містив наступне: «Артикул I – Назва. Держава проголошена на підставі права самоозначення народів Українською Національною Радою у Львові дня 19 жовтня 1918 року, обнимаючи весь простір бувшої австро-угорської монархії, заселений переважно українцями, має назву Західно-Українська Народня Республіка» /.../» [144, с. 5].

Після прийняття Тимчасової Конституції Західно-Української Народної Республіки, якою була встановлена її офіційна назва, всі пізніші нормативні документи в необхідних випадках містили саме цю назву. Йдеться про «Закон про тимчасову адміністрацію» від 16 листопада 1918 р., про Постанову Української Національної Ради від 15 листопад 1919 року «Про довибори членів Української Національної Ради», «Закон про незайнятість (недоторканість) членів Української Національної Ради» від 4 січня 1920 року, «Закон про розмежування повітових і окружних судів» від 11 лютого 1920 року та інші.

Певних змін «зазнали» інститути офіційних назв Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки у зв'язку з їх об'єднанням в єдину демократичну Українську державу. «Однині, - говорилося в Універсалі Української Народної Республіки від 22 січня 1919 року (Акті Злуки), - воєдино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України – Західно-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина, Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. /.../ Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка. Однині народ Український, визволений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднаним дружніми зусиллями всіх своїх синів будувати нероздільну,

самостійну Державу Українську на благо і щастя всього трудового народу» [142, с. 358].

За високим патріотичним духом цього, без сумніву, вікопомного політичного документа (Акта Злуки), з техніко-юридичної сторони у функціонуванні інститутів офіційних назв УНР та ЗУНР, фактично відбулося добровільне поглинання однією офіційною назвою (Українською Народною Республікою) іншої офіційної назви (Західно-Української Народної Республіки), що, зрештою, і відповідало самому факту об'єднання двох держав під спільною (єдиною) офіційною назвою – Українська Народна Республіка. Останнє також призвело до того, що певний час існував ще один різновид офіційної назви в національній історії державотворення – ЗО УРН (Західна Область Української Народної Республіки)». [145]

Словосполучення «Українська Народна Республіка», «Західно-Українська Народна Республіка», «Українська Держава», як офіційні назви української держави періоду 1917-1921 рр., мали достатньо поширену практику свого застосування. Їх розміщували на тогочасних українських грошових знаках (банкнотах – гривнях і карбованцях), на державних печатках, на будинкових таблицях державних органів державної влади, дипломатичних та консульських установ, на початку текстів нормативних актів та міжнародних договорів, підписаних в ті роки Україною і т.д.

/.../» [146, с. 12-15; 147]. Надзвичайно велике значення для процесу повноцінного функціонування «інституту офіційних назв» тогочасної української держави мало її (УНР/Української Держави) визнання іншими державами, а також відкриття на території іноземних держав українських посольств та консульств. За даним Володимира Трембіцького в ті роки було відкрито 5 Генеральних консульств УНР/ Української Держави, а саме в Берліні, Москві, Петрограді, Яссах та Тбілісі, 41 «консулат», 20 «віцеконсулятів» та 4 консульські агенції, а Україну (УНР/ Українську Державу) визнало, у різний спосіб, близько 40 держав («де-юре»:- Радянська Росія - 10.01.1918, Центральні держави (Австро-Угорщина, Німеччина,

Болгарія, Туреччина) - 12.01.1918, Грузія – 08.08.1918, Фінляндія – 28.08.1918, Азербайджан – 02.09.1918, Польща – 26.10.1918, Аргентина – 05.02.1921; «майже де юре»: Румунія - 02.06.1918, Швейцарія – 02.09.1918, Іспанія – 08.01.1919, Білорусія – весна 1919, Чехо-Словаччина – 02.04.1919, Ватикан – 5.05.1919, Литва – 10.10.1919, Латвія – 25.03.1919; «де факто»: Франція – 03.01.1918, Велика Британія – 06.01.1918, Бельгія – 02.01.1918, Данія – 04.07.1918, Голландія – 04.07.1918, Норвегія – 04.07.1918; «пів офіційне визнання»: Ідел-Урал – 13.12.1917, Сполучені Штати Америки – 09.01.1918, Португалія – 02.01.1918, Японія – 02.01.1918, Китай – 02.01.1918, Італія – 21.07.1919») [147, с. 190-196].

Однак об'єднана Українська держава, насамперед через зазіхання на її цілісність та суверенітет, не проіснувала довго, її території були окуповані державами сусідами, а легітимні уряди опинилися в еміграції. Маючи надію на скоре повернення до України, урядові кола як Української Народної Республіки так і Західно-Української Народної Республіки, представники наукового середовища, політичні та громадські діячі продовжували працювати над майбутніми конституційними проектами для України. В частині офіційної назви майбутньої української держави і далі переважала позиція, що це має бути Українська Народна Республіка. Хоч зміст (політико-правове наповнення оновленої УНР), різними вченими, політичними та громадськими діячами бачився далеко не однаково. Так у конституційному проекті професора Київського університету імені Св. Володимира Отто Ейхельман (1854-1943) «Проекті Конституції - основ законів УНР» (1920 р.) чітко проводиться лінія на федералізацію України [129, с. 160-165]. В той же час, в авторському конституційному проекті С. Дністрянського 1920 року має місце ідея повернення до окремої західноукраїнської держави з відповідною офіційною назвою. Зокрема, в цьому проекті пропонувалося розмістити наступні положення, які подають саму офіційну назву майбутньої держави, так і розкривають її зміст (політико-правову сутність): «§ 1. Західноукраїнська Народна Республіка є

самостійна правова держава. Вона охоплює етнографічно сполучені українські області колишньої австро-угорської монархії. Кордони визначаються мировою угодою. § 2. Держава ґрунтується на праві. Носіями правопорядку в державі є люди і народності. /.../ § 25. Всі громадяни рівні перед законом. Нема жодних привілеїв щодо народження, стану, сім'ї або осіб. Чоловіки й жінки мають принципово ті ж самі права і обов'язки. /.../ § 43. Західна Україна є Народна Республіка. § 44. Для обґрунтування тривалої народної влади в державі слід скликати Установчі Збори. Для виборів на ці збори існує загальне, пряме і таємне голосування без різниці в статі» і т.д. [148, с. 88-90].

Уряд ЗУНР проіснував до травня 1923 року і офіційно припинив свою діяльність після того, як Антанта, не враховуючи загально визнані принципи і норми міжнародного права, визнала приналежність Східної Галичини до Польщі. Останнє автоматично означало і юридичне припинення функціонування «Західно-Української Народної Республіки» як офіційної назви не існуючої держави. Це словосполучення (ЗУНР) з того моменту перемістилося до виключно історичних категорій.

Натомість на основі органів державної влади УНР, які опинились в еміграції в Польщі було утворено Державний Центр Української Народної Республіки (ДЦ УНР) (21.11.1920). Легітимність існування ДЦ УНР обґрунтовувалась актами Трудового Конгресу від 22.01.1919 р., Директорії та Ради Міністрів УНР від 21.05.1920 р. та 12.12.1920 р. Про те «втративши територію УНР, – як справедливо зазначає В.А.Чехович, – фактично перестала існувати, що було формально засвідчено мирним договором між Польщею та Радянською Росією і Радянською Україною 18.03.1921 р. в Ризі. Статті договору підтверджували міжнародно-правовий статус УРСР як єдиного законного репрезентанта України. Саме тому органи УНР в екзилі були більше громадсько-політичними, ніж державними» [149, с. 153]. У зв'язку з цим, діяльність ДЦ УНР протягом сімдесяти років витворило певне середовище політичних та громадських діячів української діаспори, які так

чи інакше підтримували та розвивали конституційні ідеї, працюючи на відновлення незалежної української держави та на забезпечення легітимності (насамперед, із позицій правонаступництва) державної влади в майбутній конституційній українській державі. Весь цей час в їхній діяльності незмінно присутніми була і офіційна назва держави «Українська Народна Республіка» (Декларація Уряду У.Н.Р. «У зв'язку з процесом С.В.У.» (26 травня 1930 року) [150], Проект Адміністративного Кодексу Української Народної Республіки (1932 року) [151], Тимчасовий Закон про реорганізацію Державного Центру УНР в екзилі (10 червня 1948 року) [152] та ін.).

Офіційна назва держави «Українська Народна Республіка» юридично припинила своє існування одночасно із припинення існування Державного Центру УНР в екзилі. А вже 14-15 березня 1992 року в м. Сант Бавнд Бруці (США) на Надзвичайній сесії Української Національної Ради було прийнято рішення про складення повноважень і припинення діяльності Державного Центру Української Народної Республіки в екзилі, які він виконував упродовж сімдесяти двох років поза межами України [153]. 22 серпня 1992 року в Маріїнському палаці м. Києва Президент УНР (в екзилі) М. Плавюк, Голова УНРади М. Воскобійник та Голова Уряду УНР (в екзилі) І. Самійленко оголосили про припинення діяльності ДЦ УНР та складення своїх повноважень перед Президентом України Л. Кравчуком, Головою Верховної Ради України І. Плющем та Прем'єр-міністром України В. Фокінім. «Складаючи свої повноваження, ми заявляємо, – говорилося у заяві ДУ УНР від 22.08.1992 р., - що проголошена 24 серпня й утверджена 1 грудня 1991 року народом України Українська Держава продовжує державно-національні традиції УНР і є правонаступницею Української Народної Республіки» [154].

Тридцять-сорокові роки минулого століття також залишили декілька штрихів в історії становлення інституту офіційної назви української держави безпосередньо пов'язані з подіями на етнічних українських землях. Першим, про що необхідно нагадати, це виникнення та уконституювання української

держави на закарпатських землях в кінці тридцятих років минулого століття. 15 березня 1939 р. було проголошено державну незалежність Карпатської України та прийнято її тимчасову (малу) конституцію (т.з. конституційний закон Ч. 1). Тимчасова (мала) конституція Карпатської України містила 8 параграфів, згідно з якими «Карпатська Україна є незалежна Держава» (§ 1), як суверенна держава має необхідні атрибути: назву – «Карпатська Україна» (§ 2), державну мову – українську (§ 4), державний герб – «медвідь у лівім червонім півколі і чотири сині та три жовті смуги у правому півколі і Тризуб св. Володимира Великого з хрестом на середньому зубі» (§ 5), державний гімн – «Ще не вмерла Україна» (§ 6). Карпатська Україна проголошувалась парламентською республікою на чолі з «президентом, вибраним Соймом Карпатської України» (§ 3) [155, с. 375-376].

Друге, що теж заслуговує на увагу, це бачення державного майбутнього України різними українськими політичними силами. Так демократичне майбутнє України в рамках конституційної державності було метою діяльності підпільного середовища української політичної опозиції 20-30-х років минулого століття, а згодом і українського національно-визвольного руху, який виник під час Другої світової війни. Вже в перших своїх програмних документах члени Організації українських націоналістів (ОУН) (1929 р.) чітко зазначали, що для «/.../ Української Нації в стані її політичного поневолення навчальним постулатом є створення політично-правної організації, означеної: Українська Самостійна Соборна Держава /.../ Форма державної влади буде відповідати послідовним етапам державного будівництва України, як то національного визволення, державного закріплення та розвитку /.../ після відновлення державности настане доба її внутрішнього порядкування та переходу до стану монолітного державного тіла. У цей переходовий час голова держави матиме за завдання підготувати створення найвищих законодавчих органів на засадах представництва всіх організованих суспільних верств, з увзглядненням відмінностей окремих земель, що ввійдуть до складу Української Держави. На чолі упорядкованої

держави, стане покликаний преставницьким органом голова держави, що визначить виконавчу владу, відповідальну перед ним та найвищим законодавчим тілом. Основою адміністративного устрою Української Держави буде місцеве самоврядування, зокрема кожен край буде мати свій представницький законодавчий орган, покликаний місцевими організованими суспільними верствами, та свою виконавчу владу» [156, с. 310]. Дещо пізніше, в матеріалах II-го (Краківського) Збору ОУН (квітень 1941 р.), буде зазначено, що ОУН веде свою боротьбу під девізами всесторонньої опіки держави над громадянами, справедливої заробітної плати, особистих свобод для трудящих і профспілкового самоврядування» [157, с. 9-24].

Натомість, декілька років перед тим, один із діячів українського націоналістичного руху Микола Сціборський пропонував у своєму «Нарисі проекту Основних Законів/Конституції/ Української Держави» (1939 р.) наступне: «Україна є суверенною, авторитарною, тоталітарною, професійно становою державою, що носить назву Українська Держава. Устрій Української Держави будується на засадах націократії. Націократія - це влада Нації в Державі, що спирається на зорганізованій і солідарній співпраці всіх соціально-корисних верств, об'єднаних - відповідно до їх суспільних і професійних виробничих функцій - в представницьких органах державного керування. Основні засади націократії: національна солідарність, надклясовість і протипартійність» [129, с. 294]. Крім того, ватро пригадати також і Акт проголошення Української Держави від 30 червня 1941 року, в якому зокрема висувалася теза щодо необхідності побудови «Суверенної Соборної Української Держави» [158, с. 24].

Певне місце в історії становлення інституту «офіційної назви держави» в Україні займає її радянський період. Ще на початку березня 1919 року на українській території, що опинилась під владою більшовиків розпочато роботу спрямовану на прийняття «радянської конституції» для України. Мотивацією останнього було, за вдалим висловлюванням А. Г. Слюсаренка

та М. В. Томенка, насамперед, бажання «юридично підтвердити свою прихильність до державної незалежності» [159, с. 172]. Саме тому, III з'їзд КП(б)У (1-6 березня 1919 р., м. Харків) ухвалює рішення перейняти для УСРР Конституцію РРФСР 1918 р. з урахуванням змін «залежно від місцевих умов», 10 березня 1919 року III з'їзд Всеукраїнський Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (1787 делегатів, у тому числі 1435 комуністів) приймає «в основному» проект Конституції Української Соціалістичної Радянської Республіки, а вже 14 березня того ж року – ВУЦВК затверджує її текст [39, с. 265]. Українська Соціалістична Радянська Республіка проголошувалась організацією диктатури працюючих і експлуатованих мас пролетаріату і найбіднішого селянства для перемоги над їх віковими гнобителями й експлуататорами, капіталістами й поміщиками (п. 1). Як наслідок, встановлена диктатура мала забезпечити здійснення переходу від буржуазного ладу до соціалізму, шляхом проведення соціалістичних реформ і систематичного «подавлення всіх контрреволюційних намірів з боку заможних клас» (п. 2). Пізніше «У.С.Р.» «мала твердий намір увійти до складу Єдиної Міжнародної Соціалістичної Республіки, як тільки створяться умови для її збудови» (п. 4) [159, с.175-176]. Окремим (третім) розділом до Конституції У.С.Р.Р. 1919 року увійшла «пристосована до УСРР» петроградська Декларація прав трудящого і експлуатованого народу, прийнята Всеросійським Центральним Виконавчим Комітетом рік перед тим (3(16) січня 1918 р.). Безпосередньо сам текст прийнятої Конституції У.С.Р.Р. (1919 р.) максимально був наближений до Конституції РСФРР (1918 р.) та приймався в остаточній редакції і існував до середини 1920 року виключно у російськомовному варіанті [159, с. 173].

В частині використання «офіційної назви держави» в тексті Конституції УСРР 1919 р. звертає на себе увагу декілька моментів. По-перше, поруч із «повною/розгорнутою» назвою держави - «Українська Соціалістична Радянська Республіка», широко використовувався її «аббревіатурний» варіант - «У.С.Р.Р.». По-друге, як рівнозначні,

використовувалися також і її «скорочені» варіанти – «Радянська Республіка», просто «Республіка», чи навіть - «Українська Республіка» без приставок «Соціалістична» або «Радянська» (п.п. 4, 6, 25, 28, 30). Останнє (використання слів «Українська Республіка» як рівнозначного варіанту до офіційної назви держави - «Української Соціалістичної Радянської Республіки»), напевно, мало радше «ідеологічно відволікаючу» (оманливу) мету, ніж реальне відображення самої сутності державного утворення. Адже в жорсткому протистоянні між проголошеною у Києві 1917 року «Українською Народною Республікою» та, фактично, «імпортованою» з більшовицької Росії «Радянською Україною», використовувалися найрізноманітніші засоби. Так, досліджуючи історію Конституції Української РСР радянський вчений-правознавець Анатолій Павлович Таранов (1912-1999) зазначав, що тільки «в декреті, опублікованому 14 січня 1919 року, Радянський уряд України постановив присвоїти нову назву держави республіці. Замість Української Народної Республіки вона була названа Українською Соціалістичною Республікою (СУ УССР, 1919, № 1, ст. 5)» [160, с. 26]. Іншими словами, (починаючи з 12 грудня 1917 року – часу проведення більшовиками в м. Харкові I Всеукраїнського з'їзду Рад робітничих та солдатських депутатів спільно із делегатами III з'їзду Рад Донбасу та Криворіжжя та проголошенням на ньому «України Республікою Рад» [39, с. 263]), більшовики на захопленій ними частині українських земель іменували свою державу теж «УНР» (видаючи при цьому, як офіційний друкований орган, «Вестник Украинской Народной Республики»), а також - «Українською Республікою», «Республікою Рад», «Українською Радянською Республікою» [160, с. 13-26].

Формальною причиною прийняття нової Конституції Радянської України стало утворення Союзу РСР, до якої від самого початку було «включено» УСРР. За «Конституцією (основним законом) Української соціалістичної радянської республіки» 1929 року – «Українська республіка є соціалістична держава робітників і селян» (п. 1), яка на «засадах цілковитої

доброхитности та рівноправности» з усіма радянськими республіками «творить Союз радянських соціалістичних республік», та «як суверенна договірна держава зберігає за собою право вільного виходу з Союзу» (п. 2, п. 3). В частині особливостей використання «офіційної назви держави» в цьому тексті ще зустрічаються як рівнозначні її варіанти слова «Українська республіка» (один раз) та «Республіка» (два рази) (п.п. 1, 14, 15). Абревіатурний варіант (У.С.Р.Р.), окрім його розміщення на Гербі та Державному прапорі, не застосовується. При цьому, всі слова (крім першого) в офіційній назві подаються з малої літери – «Українська соціалістична радянська республіка» (*підкреслення моє – Х.С.*) [159, с.192-207].

Із прийняттям «третьої» Конституції Радянської України (1937 року) в її офіційній назві, подібно до офіційних назв інших союзних республік, проходить «перестановка» окремих слів: була «Українська соціалістична радянська республіка» - стала «Українська Радянська Соціалістична Республіка» (*підкреслення моє – Х.С.*). При цьому, по всьому тексту документу широко використовується абревіатурний варіант офіційної назви держави («УРСР»), а всі слова в офіційній назві подаються з великої літери. Із зрозумілих причин, насамперед ідеологічного та політичного характеру, як рівнозначні офіційній назві держави слова «Українська Республіка», «Республіка» більше не використовуються. Однак, офіційна доктрина і далі визначає Українську Радянську Соціалістичну Республіку «соціалістичною державою робітників і селян» (ст. 1)» [159, с. 207-335].

За останньою радянською конституцією (1978 р.) Українська Радянська Соціалістична Республіка була вже «соціалістичною загальнонародною державою, яка виражала волю й інтереси робітників, селян та інтелігенції, трудящих республіки всіх національностей» [161, с. 3]. В тексті цього документу жодного іншого варіанту офіційної назви держави, окрім «Українська Радянська Соціалістична Республіка», або «Українська РСР», не застосовується. Однак, в тексті документа, місцями використовуються слова «Радянська держава» (ст.ст. 3, 4), «держава» (ст. 12, 19, 21, 24 та ін.), які

очевидно не виконували функцію рівнозначних варіантів офіційної назви держави (Українська РСР), а радше використовувались для безособового (загального) означення СРСР, чи держави взагалі як такої. В частині першій ст. 68 Конституції Української РСР (1978 р.) містилося також положення про те, що «Українська Радянська Соціалістична Республіка – суверенна радянська соціалістична держава», яка «з метою успішного будівництва комуністичного суспільства, зміцнення економічної і політичної єдності, забезпечення безпеки і оборони країни /.../ в результаті вільного самовизначення, на основі добровільності і рівноправності разом з Радянським Соціалістичними Республіками /.../ - об'єднається у Союз Радянських Соціалістичних Республік – єдину союзну багатонаціональну державу» [161, с. 20-21].

Однак, всі ці наведені «конституційні» приписи в умовах жорсткого тоталітаризму просто залишалися декорацією для зовнішнього світу, прикриваючи справжнє обличчя антидемократичного та антинародного (антиукраїнського) політичного режиму, яким, особливо, був сталінізм 30-50-тих років минулого століття. Можна також навести слова сучасного українського вченого В. Речицького про те, що власне «український конституціоналізм радянського періоду не був самостійним правовим явищем. Конституційні акти Радянської України були або копією більшовицьких російських, або одним із варіантів конституційної моделі, спеціально розробленої політичним центром для союзних республік в складі СРСР. Такі моделі створювались в рамках універсальної політико-правової марксистсько-ленінської парадигми» [162, с. 428]. Все це можна віднести і до офіційної назви тої «держави», якою насправді була Українська Радянська Соціалістична Республіка (Українська РСР, У.С.Р.Р.).

2.2 Конституційно-правове закріплення офіційної назви сучасної Української держави

Появі офіційної назви сучасної української держави певним чином передували документи політико-правового характеру прийняті в останні роки існування СРСР. Серед них особливе місце посідають два акти - Декларація про державний суверенітет України (16.07.1990) [163] та Концепція нової Конституції України (16.06.1991) [164]. Ці документи, як відомо, відіграли надзвичайно важливу роль в процесі становлення сучасної Української держави, а їхні положення стали визначальними для формування як самої структури майбутньої конституційно-правової системи України, так і більшості її конституційно-правових інститутів. Останнє безпосередньо стосується і офіційної назви сучасної Української держави, власне як конституційно-правового явища.

Вже в заголовку (назві) «Декларації про державний суверенітет України», прийнятій тоді ще Верховною Радою Української Радянської Соціалістичної Республіки, фактично містилися перші серйозні «натяки» щодо необхідності оновлення (чи навіть зміни) офіційної назви Радянської України (Української РСР). Очевидно, що в середині 1990 року важко було передбачити подальшу долю як самого Радянського Союзу в цілому, так і його складових частин - союзних республік. Тому не дивним було те, що серед депутатів Верховної Ради Української РСР було немало як прихильників незмінності політичного устрою СРСР, так і тих, хто виступали за т.з. оновлення останнього (підписання нового союзного договору, надання більших повноважень союзним республікам і т.д.). Однак були серед депутатського корпусу і прихильники проголошення (чи радше - відновлення) державної незалежності України як такої. Саме тому в «Порівняльній таблиці пропозицій постійних комісій Верховної Ради Української РСР до проекту Декларації про державний суверенітет України» відображені різнопланові погляди ще на етапі вибору самого заголовку

(титулу, назви) документа, що автоматично мало б фіксувати (визначати) і офіційну назву майбутньої держави. Так Постійна комісія Верховної Ради УРСР з питань діяльності Рад народних депутатів, розвитку місцевого самоврядування та Постійна комісія Верховної Ради УРСР з питань будівництва, архітектури та житлового-комунального господарства бачили назву цього документа, як «Декларація про державну незалежність Української Радянської Соціалістичної Республіки», а Постійна комісія Верховної Ради УРСР з питань агропромислового комплексу – «Декларація про державний суверенітет України». При цьому 8 членів іншої Постійної комісії Верховної Ради УРСР (з питань гласності та засобів масової інформації) окремо запропонували доповнити текст «Декларації» словами «Стверджує (*Верховна Рада УРСР – Х.С.*) нову назву УРСР – Республіка Україна» [165, с. 449-451].

Аналізуючи текст «Декларації про державний суверенітет України», можна погодитись з висловленою в наукових публікаціях думкою про те, що її авторами фактично було обрано на перспективу (те, що може бути прийнятим/затвердженим у майбутньому) щось середнє між «другим» та «третьим» варіантами ймовірного вирішення питання «офіційної назви держави».[12, с. 150] Саме тому в тексті Декларації про державний суверенітет України простежується одночасне використання трьох (очевидно, рівнозначних за значенням) варіантів майбутньої офіційної назви держави: «Українська РСР», «Україна», «Республіка». «Верховна Рада Української РСР, - говорить в Декларації про державний суверенітет України, - /.../ проголошує державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах./.../ Українська РСР як суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення./.../Українська РСР здійснює захист і охорону національної державності українського народу./.../ Громадяни Республіки всіх

національностей становлять народ України. Народ України є єдиним джерелом державної влади в Республіці /.. ./» [163].

«Ухвалюючи Декларацію про державний суверенітет України, - як зазначає В. П. Колісник, - політична еліта виявила надмірну обережність /.../ проте, не можна не визнати, що Декларація про державний суверенітет України була виваженим документом, написаним з врахуванням політичних реалій і конкретної ситуації того періоду, розробники якої пішли шляхом створення передумов незалежності України, ніж інші союзні республіки. За змістом Декларація могла б відіграти роль малої Конституції України, про те час запровадження її положень у повній мірі тоді ще не настав, і вона так і залишилася за юридичною природою важливим передконституційним актом, який започаткував правові передумови створення справжньої суверенності (а не бутафорної) української держави /.../» [166, с. 3-4]. Все це, як видається, так чи інакше стосувалося і явища «офіційної назви» сучасної Української держави. В той же час, як вдало підмітили В. М. Шаповал та А. В. Корнєєв, помилковим є твердження «деяких авторів /.../, що Декларація про державний суверенітет України, «стверджувала сучасну державу – Україна [167, с. 45]», оскільки у Декларації скрізь йдеться про Українську РСР, і саме вона визначається суверенною національною державою» [168, с. 9].

Згодом тенденцію щодо можливої зміни офіційної назви держави («Української РСР») підсилено положеннями «Концепції нової Конституції України», затвердженої Постановою Верховної Ради Української РСР 19 червня 1991 року. Такий крок найвищого органу державної влади в Українській РСР, яким за Конституцією УРСР 1978 року була Верховна Рада Української РСР [161, с. 27], був цілком передбачуваним та логічним. Адже нова Конституція Республіки мала ґрунтуватися на Декларації про державний суверенітет України, закріплювати, розвивати і конкретизувати її положення. Все це мало стосуватися і офіційного найменування «нової» («оновленої», «перебудованої» і т.д.) Української держави.

На відміну від ситуації, яка була при підготовці тексту «Декларації про державний суверенітет України», в частині можливої модифікації «офіційної назви держави», це питання в процесі підготовки проекту Концепції нової Конституції набуло особливо гострого дискусійного характеру. В основі цих дискусій були покладені, насамперед, різні світоглядні підходи до бачення як самої сутності держави, її призначення в демократичному суспільстві, місця та ролі в механізмі функціонування сучасної держави різних політико-правових явищ та інститутів і т.д. [168, с. 16]. Така дискусія дуже рідко переміщувалася з політичної (ідеологічної) сфери в площину конституційно-правових відносин. Варто зазначити, що дискусія не втрачала своєї гостроти як на етапі підготовки проекту Концепції нової Конституції Української РСР Комісією з її розробки (в яку, окрім народних депутатів Української РСР, увійшло ряд відомих вчених, зокрема, М. І. Козюбра, А. Р. Мацюк, Ю. М. Пахомов, В. Я. Тацій, М. Г. Чумаченко, Ю. С. Шемшученко, Л. П. Юзьков [169]), так і безпосередньо на пленарних засіданнях Верховної Ради УРСР.

Окремо варто зазначити, що вищезгадана Комісія створила Робочу групу з підготовки проекту Концепції нової Конституції Української РСР, яку очолив доктор юридичних наук, професор Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка Юзьков Леонід Петрович. Саме ним, чи не вперше в новітній національній історії, було висловлено думку щодо необхідності системного підходу із вирішенням питання «офіційної назви держави». Пропонуючи членам Робочої групи «знаходити якісь конкретні *(спільні – Х.С.)* точки зору» під час підготовки проекту Концепції, Л. П. Юзьков, зокрема, зазначав: «/.../ скажімо назва *(Конституції – Х.С.)*. Чому повинна бути Конституція Української Республіки?» [170, с. 20]. Отже, одним з перших, озвучених на засіданні Робочої групи, варіантів «офіційної назви держави», була - «Українська Республіка».

Проте буквально через декілька днів, на черговому засіданні Комісії з розробки Концепції нової Конституції Української РСР, Л. П. Юзьков

зазначить, що «/.../найприйнятнішою назвою нової Конституції була б така: «Конституція Республіки Україна» (Україна). Ця назва дає необхідну уяву про природу і форму Української держави, вона буде практичною в користуванні, оскільки дозволяє вживати різнозначні терміни: «Конституція Республіки Україна», «Конституція Республіки», «Конституція України». Але є запропоновані й інші варіанти: «Конституція України», «Конституція Української Республіки». Мені видається, що це питання ще необхідно обговорити» [171, с. 26].

Подальша робота над проектом Концепції нової Конституції (виходячи з аналізу стенограми засідань Комісії з розробки Концепції нової Конституції Української РСР від листопада 1990 по березень 1991 року) свідчить про наявність у членів Комісії двох основних підходів до вирішення питання «офіційної назви держави»: 1) збереження існуючої назви – Українська Радянська Соціалістична Республіка, або її незначну модифікацію; 2) прийняття нової (якісно відмінної від існуючої) офіційної назви держави. При цьому, не важко зрозуміти позицію представників т.з. «лівого крила» Верховної Ради Української РСР, особливо чисельної групи партійних функціонерів (М. М. Артеменко, М. Ю. Волощук, С. І. Гуренко, О. П. Коцюба, В. Т. Лісовенко та ін.), які відстоювали право залишити існуючу назву – «Українська РСР», або, як варіант, її незначну модифікацію, на взірець – «Радянська Україна», «Українська Радянська Народна Республіка» (*підкреслення моє – Х.С.*). Вони також неодноразово висловлювали різке несприйняття словосполучення «Українська Республіка» як можливий варіант офіційної назви держави. Їхня аргументація в основному зводилася до необхідності збереження «соціалістичного вибору народу», дотримання «радянських традицій», недопущення національної ворожнечі і т.д. і т.п. [171, с. 35-36, 38; 172, с. 53, 64-65]. Окремо варто зазначити, що частково такі підходи до вирішення питання «офіційної назви держави» сприймалися також головуючим на

засіданнях Комісії Головою Верховної Ради Української РСР Л. М. Кравчуком.

Натомість, т.з. «праве крило» народних депутатів (С. П. Головатий, Л. Г. Лук'яненко, Д. В. Павличко, В. І. Шишкін, І. Р. Юхновський та ін.) старалися обґрунтувати не тільки необхідність відмови від існуючої тоді офіційної назви «Українська РСР», а й запропонували нову назву, яка б, на їхнє переконання, відповідала суверенному статусу держави, її модерній сутності і т.д. У зв'язку з цим, В. І. Шишкін активно підтримував «свідомий відхід Робочої групи від ідеологізації назви держави» (*відмова від означення «соціалістична» - Х.С.*). Народний депутат Л. Г. Лук'яненко підкреслював, що вся праця над Конституцією мала б призвести до реального «створення Української Незалежної Республіки», а Д. В. Павличко пропонував зупинитися на назві «Українська Демократична Республіка», оскільки, на його думку «це було б у відповідності з нашими традиціями, це підтвердило б нашу спадковість, це підсилило б наше бажання будувати саме демократичне суспільство» [172, с. 42, 47; 173, с. 84].

«Дух» та основні напрямки дискусій членів Комісії навколо питання офіційної назви держави майже повністю було перенесено на сесійні засідання Верховної Ради Української РСР, де до цих дискусій доєдналася значна частина народних депутатів. Загалом в обговоренні проекту Концепції нової Конституції України взяло участь 64 народних депутати [168, с. 19], більша частина з яких в тій чи іншій мірі висловилися і про майбутню офіційну назву нашої держави. При цьому полярність поглядів між опонентами зберігалася протягом всіх пленарних засідань Верховної Ради Української РСР, на яких обговорювався проект Концепції нової Конституції Української РСР. Так народний депутат А. Н. Поперняк, зазначав, що більшість членів Постійної депутатської комісії з питань оборони і державної безпеки Верховної Ради УРСР вважає за необхідне «зберегти назву - Українська Радянська Соціалістична Республіка. Адже не можна не зважати на те, що понад 70 відсотків громадян республіки, які взяли участь у

союзному референдумі /.../ проголосували за збереження Союзу Радянських Соціалістичних Республік (*Всесоюзний референдум, березень 1991 року – Х.С.*) [174, с. 5]. А народний депутат А. В. Печеров пояснював чому варто саме так вчинити (зберегти назву «Українська Радянська Соціалістична Республіка»), «Перше, - говорив він, - я не бачу доцільним вилучати із назви поняття «Радянська». І мені зовсім не зрозуміло, чому проти цього виступають демократи, які тут доводили, і не одноразово, що це – найвища форма демократії. Якщо виступаєте проти «Радянська», то треба викласти свою платформу і прямо сказати, що у нас є монархічні ідеї і ми їх відстоюємо. Про те, якщо згадати практичні дії, то можна назвати не тільки монархічні ідеї, а й на жаль, анархічні дії, з якими ми стикаємося. Друге. Чому потрібно зберегти в назві «Соціалістична». Перш за все тому, що ніхто з цієї трибуни не довів, що це поганий устрій суспільства /.../ І третє. Це чисто практичне питання. Жоден з юристів не відповів, чи можливо таке, щоб у Конституції було поняття «Кримська Автономна Радянська Соціалістична Республіка» і одночасно визначено державу іншого устрою» [175, с. 5]. Позиції депутатів, які на той час займали ще високі посади в ЦК Компартії України, її обласних та районних організаціях відрізнялися ще більш заідеологізованими та відірваними від реальних суспільних процесів в Україні останніх місяців існування СРСР.

«Щодо назви держави і Конституції, - говорив член Комісії Верховної Ради Української РСР у закордонних справах, народний депутат С.П.Головатий, - ми дійшли висновку і погоджуємося з комісією, що вона дійсно має бути позбавлена ідеологізмів, і ми не повинні плутати Програму партії і назву держави. Ми знаємо багато держав, у яких є парламент чи вищий законодавчий орган має певну назву, але та держава не називається за назвою свого парламенту. Ми не говоримо «Польська сеймова республіка», ми не говоримо «Турецька меджліська республіка», ми не говоримо «Норвежське стортинзьке королівство». Ми говоримо «Республіка Польща», ми говоримо «Республіка Туреччина», ми говоримо «Королівство Норвегія».

Отже, цілком логічно було б, щоб і назва нашої держави не походила від назви «Рада» чи «Совет» - «Советская Республика» чи «Радянська Республіка», а була – «Республіка Україна» [174, с. 13-14]. Депутат В. Є. Панченко зазначав «/.../ щодо назви Конституції, а значить і республіки. Найбільш прийнятливий, на наш погляд, варіант – Республіка Україна. Цих двох слів цілком достатньо. Вони вічні і не підлягають ніякій політичній кон'юктурі /.../ в Європі вже не залишилося країн, офіційні назви яких містили б ідеологічні обгортки. Навряд чи Україні варто і в цьому плані бути останнім окопом. Так само недоцільним є, з нашого погляду, всілякі ідеологічні накладки та брязкальця і у назвах територіальних чи державно-територіальних утворень» [175, с. 10-11].

Поодиноким народним депутатом, який, обговорюючи питання офіційної назви держави, спробував дещо змістити дискусію з виключно ідеологічних/політичних акцентів на правові, був А. В. Корнеєв (заступник голови Комісії Верховної Ради Української РСР з питань державного суверенітету, міжреспубліканських і міжнаціональних відносин). Він, зокрема, підкреслював, що в загальнопарламентській дискусії «/.../ ми розійшлись у думках (*йшлося про тих депутатів, які відмовилися від назви «Українська РСР», але не змогли визначитись з конкретним новим варіантом – Х.С.*) відносно назви – Конституція України чи Конституція Республіки Україна. Якщо підходити до цього питання аргументовано, то я думаю, необхідно зазначити, що це Конституція держави. Україна – це країна, в це поняття входить єдність території і населення. Через це доцільно називати документ – Конституція Республіки Україна» [176, с. 13]. Звідси, можна припустити, що саме так бачилось розв'язання проблеми А. В. Корнеєву.

Результатом більш як піврічних дискусій та обговорень на Робочій групі Комісії з розробки Концепції нової Конституції Української РСР, самій Комісії, а також на декількох засіданнях Верховної Ради Української РСР стало затвердження 19 червня 1991 року Верховною Радою Української РСР

«Концепції нової Конституції України» («За» проголосувало 300 народних депутатів України [168, с. 20]). Відповідно до Концепції нової Конституції України, офіційною назвою майбутньої держави мало б стати слово «Україна». Автори Концепції пояснили свій вибір тим, що на їхнє переконання саме «/.../ ця назва дає необхідне уявлення про природу і форму української держави. Використання нейтральної, позбавленої зайвої ідеологізації назви відповідає світовій практиці конституційного будівництва, практиці більшості Республік Союзу, назві і меті Декларації про державний суверенітет України. Така назва буде зручною в користуванні, оскільки дозволяє вживати рівнозначні терміни як у внутрішньому житті, так і в сфері міжнародного спілкування [164].

На основі Концепції нової Конституції України повинен був бути підготовлений проект нового Основного Закону держави, а положення Концепції мали стати визначальними для змісту її норм та інститутів. Звичайно, що останнє не означало автоматичного (кінцевого) визначення сутності тих чи інших майбутніх конституційно-правових явищ. Але генеральний напрямок було зроблено, і він міг стати визначальним. Що, зрештою, і відбулося пізніше в ситуації із «офіційною назвою держави». Адже тогочасні (друга половина 1990-го – перша половина 1991-го рр.) емоційно гострі дискусії між різними політичними парламентськими групами, зокрема і членами Комісії з розробки проекту Концепції нової Конституції України про можливу офіційну назву держави, як правило, не виходили за рамки ідеологічних уявлень останніх щодо даного явища, а також їхніх світоглядних позицій загально філософського спрямування. У той час питання правової природи інституту «офіційної назви держави», її призначення в сучасній державі, особливості процедури її конституційно-правового затвердження (встановлення), ймовірних сфер застосування «офіційної назви держави» і т.д. - не обговорювалися. Поза увагою в цій частині був також і відповідний зарубіжний досвід. Своєю негативну роль в цьому процесі відіграла і відсутність у вітчизняному правознавстві

спеціальних наукових досліджень явища «офіційної назви держави», власне як конституційно-правової категорії.

Надзвичайно важливе значення в процесі становлення офіційної назви сучасної української держави відіграв Акт проголошення незалежності України, прийнятий Верховною Радою Української РСР 24 серпня 1991 року. Адже саме цим документом було: по-перше, проголошено створення «самостійної української держави»; по-друге, визнано її територію «неподільною і недоторканною»; по-третє, встановлено, що від часу прийняття цього Акта «на території України мають чинність виключно Конституція і закони України». Все це зроблено тому, що Україні загрожувала «смертельна небезпека /.../ в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року». Тому, «продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні, виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами, здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної української держави - Україна» [177]. Це означало те, що одночасно з проголошенням нової держави цим самим документом (Актом) встановлювалася (визначалася) і її офіційна назва.

Варто окремо зазначити, що саме така процедура встановлення офіційної назви держави (разом з проголошенням її незалежності) загалом відповідала як новітній зарубіжній практиці (Естонія, Ізраїль, Латвія та інші) [5, с. 122] так і, до певної міри, вітчизняному досвіду державотворення доби УНР-ЗУНР [39, с. 67-72, 95].

Важливе значення під час прийняття Акта проголошення незалежності (в т.ч. і встановлення нової офіційної назви держави) мала підтримка кваліфікованої (т.з. конституційної) більшості Верховної Ради Української РСР. «За» прийняття Акта проголошення незалежності України тоді проголосувало 346 народних депутатів Української РСР [178]. Ще більше

значення (з огляду на рівень/ступінь юридичної легітимності всіх без виключення положень Акту проголошення незалежності України, зокрема і про назву держави) мали результати Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року. Як відомо, на Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 року було поставлено тільки одне запитання «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?». У референдумі взяли участь 31 891 742 осіб або 84,18% від загальної кількості включених до списків; з них на питання бюлетеня відповіли «Так, підтверджую» 28 млн. 804,1 тис. громадян, або 90,3%. При цьому, як показують офіційні дані, позитивну відповідь дало населення всіх областей України, незалежно від національної приналежності [179].

Однак все це стосувалося т.з. процесуального (технічно-процедурного) питання встановлення офіційної назви держави. В той час, т.з. його «змістовна частина» (сутнісне наповнення відповідних нормативних положень), обґрунтований вибір того чи іншого слова або словосполучення для якнайкращого виконання «офіційною назвою держави» свої функцій, залишилися поза належною увагою. Стенограми засідань Верховної Ради Української РСР за 24 серпня 1991 року свідчать про те, що питання «офіційної назви держави» фактично не обговорювалося.

Так, доповідаючи вперше на вечірньому засіданні Верховної Ради Української РСР 24 серпня 1991 року про підготовку проекту «Акту проголошення незалежності України», народний депутат УРСР В. О. Яворівський, зокрема, зазначив, що «/.../ це єдиний (*узгоджений – Х.С.*) варіант. /.../ цей документ, найголовніший, заради якого ми тут зібралися. Я його зачитаю, і давайте почнемо працювати. Отже, читаю: «Акт Верховної Ради Української РСР про проголошення незалежності України. Виражаючи волю народу України до життя в незалежній державі, продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні, виходячи з права націй на самовизначення, передбаченого Статутом Організації Об'єднаних Націй та іншими міжнародно-правовими документами, здійснюючи Декларацію про

державний суверенітет України, Верховна Рада урочисто ПРОГОЛОШУЄ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ та створення самостійної української держави - Республіка Україна (*підкреслення моє – Х.С.*). Територія Республіки Україна є цілісна і недоторканна. Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України, а Конституція і закони СРСР не діють. Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення» [178].

Відразу треба зазначити, що після обговорення проекту цього документа в парламентському залі засідань не відбулося. Натомість, було оголошено перерву. Після неї головуєчий на засіданні парламенту Голова Верховної Ради Української РСР Л. М. Кравчук повідомив, що «/.../ ми оголошували перерву, під час якої домовились між собою більшість і опозиція, дійшли якихось спільностей. Як поінформував тільки що народний депутат Павличко, домовились в основному з головного питання - про Акт проголошення незалежності України і постанову з цього питання. Тут уже спільність є./.../» [178]. На підтвердження цих слів виступило декілька народних депутатів, після чого головуєчим було зачитано наступний текст проекту «Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року,

- продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні,
- виходячи з права націй на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами,
- здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України,

Верховна Рада Української РСР урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної української держави – України (*підкреслення моє – Х.С.*). Територія України є неподільною і недоторканною. Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України. Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення» [178].

І хоч в одному з перших варіантів проекту Акта проголошення незалежності йшлося про «Республіку Україну»[180], в кінцевому підсумку проголосовано було положення, за яким офіційною назвою держави ставало

просто слово «Україна» [177]. Як наслідок, у серпні 1991 року «створена самостійна українська держава» отримала офіційну назву не тільки з одного слова («Україна»), а й без будь-яких доповнюючих (уточнюючих) кваліфікаційних характеристик даного політико-правового явища, зокрема щодо тої ж таки форми державного правління чи форми політичного режиму. В той же самий час, в абсолютній більшості сучасних держав у структурі їхніх офіційних назв мають місце саме такі доповнючі (кваліфікаційні) характеристики [7].

Прийняття Акта проголошення незалежності України спонукало внесення низки змін і доповнень до тексту чинної на той час Конституції Української РСР 1978 р. (йдеться про зміни і доповнення, внесені Законами від 17 вересня 1991 року № 1554-12, 5 листопада 1991 року № 1791-12, 14 лютого 1992 року № 2113-12, 3 червня 1992 року № 2401а-12 та ін.). Відповідно, назвою оновленого документа стала - «Конституція (Основний Закон) України», а в її положеннях вже говорилося про те, що «Україна є загальнонародна держава, яка виражає волю й інтереси робітників, селян та інтелігенції, трудящих республіки всіх національностей /.../ Держава Україна, всі її органи діють на основі законності, забезпечують охорону правопорядку, інтереси суспільства, прав і свобод громадян /.../ Україна - незалежна демократична держава» і т.д. [181]. На думку В. М. Шаповала, в першій половині 90-тих років минулого століття саме Декларацією про державний суверенітет України та Актом проголошення незалежності України було «новелізовано» сам текст Конституції УРСР 1978 р. Ці два документи (Декларація про державний суверенітет України та Акт проголошення незалежності України) за своїм політико-правовим призначенням та змістом становили єдине ціле з чинною (новелізованою) Конституцією України; вони разом склали своєрідну «конституційну тріаду», яка виконувала роль реальної юридичної Конституції України аж до прийняття Основного Закону держави 1996 р. При цьому, між елементами цієї «конституційної тріади» існував не тільки змістовний, а й функціональний зв'язок, адже вони були

поєднані у своєму безпосередньому призначені перспективами конституційного процесу [182, с. 6]. Все це, безперечно, стосувалося і інституту офіційної назви держави. Звідси, в офіційних проектах Конституції України (редакції від 1 липня 1992 р. та 26 жовтня 1993 р.), які були підготовлені Робочою групою Конституційної комісії Верховної Ради України, самі підходи щодо змістовного викладу інституту офіційної назви української держави та її використання у тексті Основного Закону України не змінювалися: «Стаття 1. Україна є демократичною, правовою, соціальною державою. /.../ Стаття 3. Україна - республіка. Вся повнота влади в Україні належить народові/.../ Стаття 7. Територія України є єдиною, неподільною, недоторканою і цілісною» [183; 184, с. 197-317].

Натомість, в т.з. неофіційних проектах Конституції України 1992-95 рр. (авторських проектах окремих вчених, громадських, політичних діячів, а також проектах, підготовлених політичними партіями) іноді мали місце і інші підходи як у викладі самої офіційної назви держави, так і щодо пропозицій її використання в тексті Основного Закону держави. Йдеться, зокрема, про проекти Конституції України Конгресу Українських Націоналістів, Християнсько-Демократичної Партії України, Української Християнсько-Демократичної Партії України, Української Республіканської Партії, проект Конституції (Основного Закону) Української Радянської Соціалістичної Республіки підготовлений фракцією комуністів у Верховній Раді України, авторські проекти М. Панькевича, В. Речицького та інші.

Наприклад, у проекті Конституції (Основного Закону) України, підготовленого Конгресом Українських Націоналістів, в преамбулі документа містилася згадка про «Українську Самостійну Соборну Державу», хоч по всьому тексту для офіційного означення держави використано слово «Україна» [185]. У проекті Конституції України, підготовленого Українською Християнсько-Демократичною Партією як рівнозначні категорії використано для офіційної назви держави два варіанти - «Українська держава» та «Україна» [186], а в авторському проекті

Конституції України В.В. Речицького поруч із словом «Україна» зустрічаємо і словосполучення «Українська Республіка» [187, с. 6].

В численних публікаціях 1992-96 рр. відомих як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-правознавців про проекти української конституції, як правило, питання офіційної назви держави не обговорювалося (як приклад можна пригадати публікації д.ю.н., професора Київського державного університету ім. Тараса Шевченка Леоніда Юзькова (керівника Робочої групи Комісії з розробки нової Конституції Української РСР та члена цієї ж Комісії) «Проект нової Конституції України (в редакції від 1 липня 1992 року), винесений на всенародне обговорення» та «Проект нової Конституції України (в редакції від 27 травня 1993 року) після всенародного обговорення» [180, с. 7-35], д.ю.н., професора Київського державного університету ім. Тараса Шевченка Миколи Козюбри (члена Робочої групи Комісії по розробці нової Конституції Української РСР) «Проект Конституції України в редакції від 15 листопада 1995 року», д.ю.н. Федора Бурчака (радника Президента України з питань правової політики) «Конституція України. Проект у редакції від 24 лютого 1996 року, схвалений Конституційною комісією 11 березня 1996 року» [184, с. 1-24], професора Українського Вільного Університету у Мюнхені Зиновія Соколюка «Загальні зауваги до проекту Конституції України» [188, с. 40-44], професора Гамбургського університету Отто Люхтерханта «Експертний відгук до проекту Конституції України» [189, с. 50-59] та ін.). Отже, встановлена Актом проголошення незалежності України офіційна назва держави («Україна») сприймалася в обговорюваних проектах Конституції України як фактично «вирішене питання».

8 червня 1995 року було прийнято «Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України», в якому було збережено тенденцію щодо використання офіційної назви держави,

попередньо закладену Актом проголошення незалежності України. Так в статті першій цього документу говорилося, що «Україна є демократичною, соціальною, правовою державою, яка утворена на основі здійснення українським народом свого суверенного права на самовизначення, виражає волю народу і захищає інтереси своїх громадян. В Україні діє принцип верховенства Права» [190].

У проекті Конституції України, схваленому Тимчасовою спеціальною комісією з доопрацювання проекту Конституції України 15 червня 1996 року новел, які б стосувалися «офіційної назви держави», порівняно з усіма попередніми конституційними проектами, не було. Єдине, що могло «вплинути» на рівень легітимності майбутніх конституційних положень (в т.ч. і щодо офіційної назви держави), це пропонований спосіб прийняття Основного Закону держави. Адже за два тижні до появи нині чинної Конституції України, «узгоджений» Тимчасовою спеціальною комісією з доопрацюванням проекту Конституції України текст Проекту розпочинався словами: «Ми, український народ – громадяни України всіх національностей, виражаючи свою суверенну волю /.../ затверджуємо цю Конституцію – Основний Закон України» [191, с. 3]. Все інше залишалося фактично незмінним.

Змін в офіційній назві нашої держави не сталося і під час прийняття Конституції України у червні 1996 року. Слід зазначити, що чинна Конституція України не містить спеціального (окремого) положення, яке б безпосередньо закріплювало (фіксувало) офіційну назву нашої держави. Однак її формулювання містяться вже в перших рядках преамбули Основного Закону держави, а також в його статті першій: «Верховна Рада України від імені Українського народу - громадян України всіх національностей /.../ приймає цю Конституцію - Основний Закон України /.../ Стаття 1. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». Положення ст. 1 Конституції України, а також статей 2, 5, 10, 11, 12 та 35 Конституції України фактично розкривають внутрішню сутність та

зміст держави (іншими словами, подають перелік конституційних характеристик України, як то - суверенної, національної, демократичної, правової, соціальної, світської держави, а також унітарної держави з республіканською формою правління). Поряд із вживанням (використанням) слова «Україна» як офіційної назви держави, її допоміжним (так чи інакше підмінним, але жодним чином не самостійним у розумінні офіційної назви держави) елементом в тексті Конституції України нерідко виступає безпосередньо слово «держави». Так, в частині другій ст. 3 Конституції України читаємо, що «держави відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави», в частині четвертій ст. 10 - «держави забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України» та в частині третій ст. 49 - «держави створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. /.../ Держави сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності. Держави забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України» і т.д. [1].

В «Індексі (алфавітному покажчику) термінів та понять Конституції України», підготовленому Українською Правничою Фундацією у 1996 році, слово «Україна» (власне, як офіційна назва сучасної української держави), вжито майже сто п'ятдесят разів, а саме, в Преамбулі Конституції України це слово вжито 1 раз, в окремих статтях Конституції України, а також їхніх «відокремлених» пунктах – 101 раз, в «Перехідних положеннях» Конституції України – 3 рази [191, с. 227-299]. Однак укладачами «Індексу», виходячи із методики обраної для його підготовки, подано тільки номер статті, в тексті якої вжито слово «Україна». В той же час, положення окремих статей Основного Закону слово «Україна» можуть містити від одного – до декількох разів. Так, наприклад, стаття 5 Конституції України говорить, що «Україна є республікою. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є

народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами» [1] (*підкреслення моє – Х.С.*). У всіх цих трьох випадках стаття 5 Основного Закону нашої держави застосовує слово «Україна», безсумнівно, як офіційну назву української держави. Звідси не важко припустити, що далеко не у всіх майже з півтори сотні випадків, використання тільки одного варіанту - слова «Україна» (необхідного для означення держави) є доречним з різних підходів (граматичного, логічного і т.д.). Можливо, саме тому, в зарубіжній практиці конституційного регулювання відносин пов'язаних із функціонуванням держави, для означення останньої використовують в таких випадках декілька рівнозначних між собою слів/словосполучень.

Варто також зазначити, що вищезгаданий «Індекс (алфавітний покажчик) термінів та понять Конституції України 1996 року» подає інформацію про використання в тексті Основного Закону слів «держава» (понад 30 разів) та «республіка» (1 раз), натомість словосполучення «українська держава» (яке містилося в офіційних проектах Конституції України 1992, 1993 та 1995 рр.) відсутнє [191, с. 241, 285, 296].

Уконституювання «офіційної назви держави» (під час прийняття її нового Основного Закону) було надзвичайно важливим та відповідальним моментом в загальному процесі національного конституційного розвитку. Ця подія, її значення та роль мали б бути належним чином осмислені, насамперед відповідними органами державної влади, та враховані при приведенні у відповідність до Конституції України чинного національного законодавства, плануванні нових нормативно-правових актів, підготовці різного роду навчальних та освітніх програм тощо. Зрештою, все це передбачалося до всіх без винятку положень новоприйнятої Конституції України. Адже Указом Президента України № 553/95 від 12 липня 1996 року «Про першочергові заходи, пов'язані з прийняттям Конституції України»

було прямо передбачено, що Кабінету Міністрів України, Адміністрації Президента України, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевим державним адміністраціям за участю Національної Академії наук України, Академії правових наук України, Академії державного управління, інших науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів відповідного профілю та з залученням засобів масової інформації організувати широке роз'яснення нової Конституції України, а також порядку застосування її положень. Крім того, Комітету законодавчих ініціатив при Президентові України разом з Міністерством юстиції України необхідно було подати у тримісячний строк пропозиції щодо організації підготовки проектів законів, інших актів, спрямованих на реалізацію положень нової Конституції України. В свою чергу, Міністерству юстиції України, Міністерству освіти України, іншим центральним органам виконавчої влади, що мали у своєму підпорядкуванні навчальні заклади, необхідно було забезпечити підготовку відповідних програм та внести до навчальних планів, починаючи 1996 року, спеціальні курси для вивчення нової Конституції України.

Зміни до Конституції України, внесені Законом України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, Законом України «Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, Законом України «Про внесення змін до статті 98 Конституції України» від 19 вересня 2013 року № 586-VI, Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 1916 року положень щодо офіційної назви сучасної української держави не порушували.

2.3 Правове регулювання порядку використання офіційної назви держави в Україні

Слово «Україна», як офіційна назва сучасної української держави, подібно до інших атрибутів її суверенності, має широке поле свого застосування. Офіційну назву держави в обов'язковому порядку зазначають на грошових знаках, на знаках поштової оплати, печатках та бланках органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб. Її також використовують на офіційних виданнях органів державної влади, паспортах громадян України, свідоцтвах про народження та інших документах, що посвідчують особу, документах про освіту, про вчені звання та наукові ступені, на нотаріальних документах, на будинках, в яких розміщені органи державної влади та місцевого самоврядування, на прикордонних стовпах та митних переходах і т.д. Іменем держави ухвалюються (виносяться) судові рішення, від її імені укладаються міжнародні договори. Офіційна назва держави не рідко виступає складовою частиною найменувань вищих органів державної влади та їх посадових осіб і т.д. Все це свідчить про необхідність правового регулювання порядку використання офіційної назви держави. При цьому (у т.з. «класичному» варіанті) правове регулювання порядку використання будь-якого явища (в т.ч. і офіційної назви держави) мало б містити (поєднувати) в собі всі три рівні такого регулювання - конституційний, рівень законів та рівень підзаконних нормативно-правових актів. Саме таке вирішення питання, як правило, могло б належним чином врегулювати відповідні суспільні відносини.

Загальний аналіз правового регулювання порядку використання офіційної назви сучасної української держави свідчить про наявність відповідних положень фактично на всіх трьох рівнях правового регулювання (конституційному, законодавчому та підзаконному нормативно-правовому рівні). Так, на «конституційному рівні», безпосередньо частиною першою

статті 129¹ Конституції України передбачено що в Україні «суд ухвалює рішення іменем України» [2].

На рівні Основного Закону України, використання офіційної назви держави передбачено як обов'язкова складова частина найменувань як вищих органів державної влади («єдиного органу законодавчої влади в Україні» – парламенту, т.б. Верховної Ради України», ст. 77; «вищого органу у системі органів виконавчої влади» - уряду, т.б. Кабінету Міністрів України, ст. 113; органу, який «вирішує питання про відповідність Конституції України законів України/.../ здійснює офіційне тлумачення Конституції України» - Конституційного Суду України, ст. 147), так і інших органів державної влади, загальнонаціональних силових та правоохоронних структур (Національного Банку України, ст. 100; Ради національної безпеки і оборони України, ст. 107; Служби Безпеки України, ст. 85; Збройних Сил України, ст. 17; Міністерства внутрішніх справ України, ст. 85 тощо). Офіційна назва держави «присутня» також як складова частина і в найменуваннях (назвах) окремих вищих посадових та службових держави, а саме Голови Верховної Ради України, заступників голови Верховної Ради України, голови та суддів Конституційного Суду України, народних депутатів України, Прем'єр-Міністра України, Міністра оборони України, Міністра внутрішніх справ України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Фонду державного майна України, Голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Голови Служби Безпеки України, Голови Національного Банку України тощо. Окремо варто зазначити, що до конституційних змін 2016 року (щодо правосуддя) [2], «офіційна назва держави» була невід'ємною складовою також у найменуванні «найвищого судового органу у системі судів загальної юрисдикції - Верховного Суду України», у назві посад «Голови Верховного Суду України» та «Генерального прокурора України», а також у загальному найменуванні «єдиної системи, на яку покладалося /.../ представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом» -

«прокуратури України» та органу, який є найвищою судовою інстанцією у справах підсудних загальним судам - «Пленуму Верховного Суду України» (ст. 121, ст. 122, ч. 2 ст. 125, ч. 2 ст. 128 Конституції України в редакції до 1 жовтня 2016 року) [2].

Офіційна назва держави «присутня» також як невід'ємна складова у найменуванні таких атрибутів державності, як «Державний Герб України», «Державний Прапор України», «Державний Гімн України», в означеннях (визначеннях) «столиці України» (ст. 20), «грошової одиниці України» (ст. 99), «Державного бюджету України» (96) [1].

Певну деталізацію конституційних положень щодо порядку використання офіційної назви держави містять приписи низки законів України, зокрема в законах - «Про судоустрій і статус суддів» [192], «Про міжнародні договори України» [193], «Про державні нагороди України» [194], «Про державний кордон України» [195], «Про громадянство України» [196], «Про Державний Гімн України» [197] та інші. Більш «розширеними» в цьому плані є підзаконні нормативно-правові акти. Серед них Постанова Верховної Ради України «Про Державний Герб України» [198], Постанова Верховної Ради України «Про затвердження Положення про паспорт громадянина України для виїзду за кордон» [199], Указ Президента України «Про почесні звання України» [200], Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку здійснення офіційного перекладу багатосторонніх міжнародних договорів України» [201], наказ Міністерства транспорту та зв'язку України «Про затвердження Положення про знаки поштової оплати» [202], наказ Міністерства освіти і науки «Про затвердження технічних описів документів про освіту та вчені звання» [203], Постанова Пленуму Верховного Суду України № 14 від 18 грудня 2009 року «Про судові рішення у цивільній справі» [204] та багато інших документів.

Правове регулювання порядку використання офіційної назви держави у своєму змістовному (суб'єктному) вимірі охоплює фактично всі

найважливіші сфери суспільного життя. Один з напрямків, який традиційно є добре опрацьованим (розвинутим), - використання офіційної назви держави у сфері правосуддя. Адже саме від імені держави в наші дні здійснюється правосуддя та виносяться самі судові рішення. Відразу ж варто зазначити, що використання офіційної назви держави у сфері правосуддя (подібно, як і в інших суспільно-політичних напрямках функціонування держави) має свої давні історичні традиції. Приклади такого використання умовно можна поділити на дві групи: 1) це загальні або характерні для різних сфер функціонування державних органів та її посадових осіб (в т.ч. і судових); 2) це особливі випадки, притаманні власне безпосередньо тільки сфері правосуддя.

Першу групу складатимуть такі випадки використання офіційної назви держави: розміщення на службових бланках та печатках органів державної (судової) влади, на т.з. «інформаційних таблицях» будинків/ приміщень цих органів, на службових посвідченнях їхніх посадових осіб, використання офіційної назви держави як частини титулу (найменування посади) службової особи і т.д.

Другу групу випадків використання офіційної назви держави представляє, як правило, один (про те надзвичайно місткий за своєю внутрішньою правовою природою та унікальний за суспільним призначенням) випадок - це здійснення правосуддя (в т.ч. і прийняття/ухвалення судових рішень) іменем держави. Адже саме «постановлення судового рішення іменем держави, як вважає Д. М. Притика, - визначає особливу роль суду, як єдиного органу державної влади, який згідно з Конституцією здійснює правосуддя, і в акті від її імені реалізує право держави на вирішення правових конфліктів у цивільних, господарських та адміністративних правовідносинах, на кримінальне покарання осіб, які порушили кримінально-правову заборону і вчинили злочин» [63, с. 865].

Традиція постановляти судові рішення іменем держави чи виносити їх від імені особи, яка уособлює державу (наприклад, того ж таки короля чи

імператора) є майже настільки давньою, як і самі судові рішення. Саме тому зміст основних акцентів в цьому плані змінювався разом з еволюцією самої держави як такої. Зрештою, так само як і «офіційна назва держави» змінювалася разом із зміною сутності самої держави, її політико-правової природи тощо.

Так, ще наприкінці XVIII-го ст., в часи перетворення Франції з абсолютної монархії в конституційну, про її судові акти говорилося як про такі, що приймаються іменем короля «Виконавчі акти по рішеннях суддів викладаються наступним чином: - говорилося в 24 Глави шостої «Про судову владу» Французької конституції 1791 року, - N (ім'я короля) милістю божою і по конституційному закону держави король французів. /.../. Суд такий то постановив наступний вирок /.../» [33, с. 277].

Однак, коли та ж сама Франція через пару десятиліть волею своїх Національних Зборів «уконституїювалася в республіку» та проголошувала себе «демократичною, єдиною і нероздільною» державою, державою, яка «визнає права і обов'язки (*громадянина - Х.С.*)» такими, що «передують і стоять вище законів», що «свобода, рівність і братерство» є саме її принципами, - правосуддя в ній вже мало «відправляється від імені французького народу» (п. 81 Глава VIII Про судову владу. Конституція Французької Республіки, 4 листопада 1848 р.) [33, с. 447, 456]. Остання теза фактично була рівнозначна положенню про «відправлення правосуддя іменем Французької Республіки», оскільки нова (конституційна) держава виступала уособленням «спільної справи» (*res publica*) всіх її громадян (народу), і від імені держави (що було рівнозначним - «від імені народу») приймалися всі її рішення, в т.ч. і рішення її судових органів. Все це з часом міцно входить в культуру конституційного регулювання суспільних відносин у сфері судочинства і стає невід'ємним елементом еволюції змісту конституцій. З часом, в еволюційному процесі дві словесні форми - «відправлення/ здійснення правосуддя від імені народу» та «винесення/ ухвалення судових рішень від імені (іменем) Республіки», «йдуть по життю»

разом, взаємодоповнюючи одна одну та спільно утворюючи базові засади європейського конституціоналізму. Саме тому ці положення можна зустріти не тільки в конституціях т.з. «першої хвилі», до яких належала згадана Конституція Французької Республіки 1848 р., а й у пізніших конституційних актах як міжвоєнного періоду (1920-30 рр.), так і в конституціях, прийнятих після Другої світової війни чи на межі ХХ-го і ХХІ-го століть.

Так, Конституцією Австрійської Республіки (Федеральним Конституційним Законом Австрії від 01.10.1920 р.) передбачено, що «відправлення правосуддя виходить від Федерації (*Австрії як федеративної держави – Х.С.*), а вироки і судові рішення виносяться і проголошуються іменем Республіки» [34, с. 87], статтею 101 Конституції Італійської Республіки (прийнятої Установчими Зборами 22.12.1947 р.) визначено, що «правосуддя здійснюється іменем народу» [92, с. 440], а відповідно до п. 3 ст. 142 Конституції Словацької Республіки (прийнятої 01.09.1992 р.), «судові рішення оголошуються публічно від імені Словацької Республіки» [99] і т.д.

В окремих країнах подібну тезу щодо здійснення правосуддя в державі від її імені (в тій чи іншій модифікації), можна простежити протягом всієї її конституційної історії. Показовим в цьому плані є польський досвід, оскільки всі польські (республіканські) конституції (1921, 1935, 1952 та 1997 рр.) містили відповідні конституційні приписи («суди здійснюють правосуддя іменем Польської Республіки», «суди виносять вироки іменем Польської Народної Республіки», «Суди і Трибунали виносять рішення від імені Республіки Польщі») [26, с. 273-274]. Натомість, саме в польській політико-правовій традиції простежується оригінальна практика конституційної фіксації принципу республіканізму в його т.з. «першоджерельному» варіанті – власне як «спільної справи» (*res publica*) всього народу («Республіка Польща є спільним благом всіх громадян» ст.1 Конституції Республіки Польща, 1997 р. [88]).

Частиною першою статті 129¹ Конституції України прямо передбачено, що в Україні «суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є

обов'язковим до виконання» [2]. Слово «Україна», як відомо, визначено Актом проголошення незалежності України (24.08.91) офіційною назвою сучасної Української держави та фактично підтверджено в цьому статусі конституцієдавцем при прийнятті нині чинного Основного Закону держави (28.06.96). Варто зразу ж зазначити, що такий підхід у вирішенні питання конституційного регулювання саме цього сегмента суспільних відносин (ухвалення судових рішень) не тільки вдало гармонізує з уставленою європейською конституційно-правовою практикою, а й певним чином відповідає національним традиціям у сфері правосуддя. Можна пригадати, що ще § 60 Конституції Української Народної Республіки 1918 р. чітко було зазначено про те, що «Суд в УНР одбувається іменем її (*т.б. іменем Української Народної Республіки - Х.С.*)» [138, с. 334]. Приблизно в той же час в іншій новоствореній українській державі § 9 Закону Української Національної Ради про тимчасову організацію судів і судочинства від 21 листопада 1918 р. (*Законом Західно-Української Народної Республіки – Х.С.*) прямо встановлювалося, що «від дня оголошення сего розпорядку (*цього законодавчого припису – Х.С.*) суди мають видавати всі вироки в імені Західно-Української Народної Республіки» [144, с. 34]. У новітній період національної історії традицію конституційного закріплення процедури «ухвалення судових рішень» саме «іменем України» було відновлено у 1995 році внаслідок прийняття Конституційного Договору, частина друга ст. 36 якого містила відповідне положення [190, с. 34].

Закріплення у 1996 році на рівні Основного Закону нашої держави положення про «ухвалення судами судових рішень іменем України» (ч. 5 ст. 124 Конституції України в редакції до 1 жовтня 2016 року) [1], об'єктивно призвело до внесення відповідних змін у чинний на той час Закон України «Про судоустрій України». Розділ IV цього Закону, який мав до того назву «Судові виконавці», було перейменовано на «Виконання судових рішень», а стаття 64 цього закону отримала назву - «Обов'язковість судових рішень». В частині першій цієї статті містилося положення, за яким «судові рішення

ухвалюються судами іменем України» [205]. Законодавцем фактично було повторено зміст конституційної норми ч. 5 ст. 124 Основного Закону держави, що загалом відповідало уставленій конституційно-правовій практиці регулювання суспільних відносин.

Однак, через декілька років, приймаючи нову редакцію Закону України «Про судоустрій України» (2002 р.), це законодавче положення було суттєво змінено і подано у редакції, за якою тільки те «судове рішення, яким закінчується розгляд справи у суді, ухвалюється іменем України» (ст. 11) [206]. Ця редакція збереглася і при прийнятті у 2013 р. нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (ч. 1 ст. 13) [207]. Останнє, об'єктивно спричинило до появи різного роду новел у процесуальному законодавстві, які з одного боку - не завжди гармонізували між собою, а з іншого - їхній зміст часто нагадував своєрідне «балансування» між тоді чинними приписами ч. 5 ст. 124 Основного Закону держави («судові рішення ухвалюються судами іменем України») та ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» («судове рішення, яким закінчується розгляд справи у суді, ухвалюється іменем України»).

Так, відповідно до положень статей 369 та 371 Кримінального процесуального кодексу України, «судове рішення, у якому суд вирішує обвинувачення по суті, викладається у формі вироку. Судове рішення, у якому суд вирішує інші питання, викладається у формі ухвали. /.../ суд ухвалює вирок іменем України /.../ ухвала постановляється в нарадчій кімнаті складом суду, який здійснював судовий розгляд. Ухвали, постановлені без виходу до нарадчої кімнати, заносяться секретарем судового засідання в журнал судового засідання» [208]. Статтею 209 Цивільного процесуального кодексу України передбачено, що «суди ухвалюють рішення іменем України/.../ ухвали суду, які оформлюються окремим процесуальним документом, постановляються в нарадчій кімнаті, інші ухвали суд може постановити, не виходячи до нарадчої кімнати/.../» [209]. «Судове рішення, яким закінчується розгляд справи в

адміністративному суді, - говориться в частині першій ст. 14 Кодексу адміністративного судочинства України, - ухвалюється іменем України» [210], а частиною першою ст. 4 (зі значком 5) Господарського процесуального кодексу України передбачено, що «рішення і постанови господарських судів приймаються іменем України» [211] і т.д. і т.п.

У процесуальному законодавстві всі «судові рішення» (в широкому розумінні цього словосполучення як «акта судового розгляду будь-якого виду провадження» [212, с. 707], було поділено на ті, які ухвалюються іменем України, і всі інші, які не ухвалюються іменем України. Можливо саме ця обставина спричинилася згодом до появи спеціальних роз'яснень з боку органів судової влади різних юрисдикцій щодо «особливостей» застосування судами ч. 5 ст. 124 Конституції України. Так, питання які саме «рішення суду» потрібно приймати безпосередньо «іменем України», було предметом розгляду і роз'яснень Пленуму Верховного Суду України (Постанова № 14 від 18.12.2009 р. «Про судові рішення у цивільній справі»), Пленуму Вищого адміністративного суду України (Постанова № 7 від 20.05.2013 р. «Про судові рішення в адміністративній справі») та Пленуму Вищого господарського суду України (Постанова № 6 від 23.03.2012 р. «Про судові рішення»). Зокрема, у своїй Постанові № 14 від 18.12.2009 р. «Про судові рішення у цивільній справі» Пленум Верховного Суду України зазначив, що «Судові рішення викладаються у формі ухвали або рішення (частина перша статті 208 Цивільного процесуального кодексу України). Судовий наказ і заочне рішення є різновидами судового рішення. Судовий розгляд, яким справа вирішується по суті, закінчується ухваленням рішення суду іменем України, в тому числі при відшкодуванні шкоди відповідно до Закону України від 1 грудня 1994 року № 266/94-ВР «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду», в якому вирішуються питання, що складають його зміст (статті 214-218 ЦПК). Інші випадки закінчення

розгляду справи (зокрема, закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду) оформляються постановленням ухвали» [204].

Все це, як видається, свідчить про наявність неоднозначного розуміння як законодавцем, так і судами України змісту конституційного положення частини п'ятої статті 124 Основного Закону держави, за яким «судові рішення ухвалюються судами іменем України». Певним підтвердженням цього стало поступлення у 2013 році до Конституційного Суду України конституційного звернення громадянина Чагіна Дмитра Івановича, в якому він просив дати офіційне тлумачення положень статей 8, 124 Конституції України. Обґрунтовуючи необхідність офіційного тлумачення вказаних положень Конституції України, автор клопотання посилається на низку судових рішень, а саме, на ухвали слідчого судді Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 21 лютого 2013 року, апеляційного суду Київської області від 4 березня 2013 року та постанови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 28 грудня 2010 року, від 20 листопада 2012 року, від 21 грудня 2012 року, які були прийняті у справах за його скаргами та заявами. Громадянин Д. І. Чагін просить єдиний орган конституційної юрисдикції звернути увагу на ту обставину, що тільки одне з цих судових рішень (Ухвала апеляційного суду Київської області від 4 березня 2013 р.) було прийнято іменем України. Інші ж судові рішення, зокрема дві постанови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних, приймалися без зазначення останнього («іменем України»). Натомість, частина п'ята ст. 124 Конституції України жодним чином не поділяє категорію «судові рішення», в залежності, наприклад, від того хто їх прийняв, чи відносно кого вони були прийняті і т.д. Тому, в суб'єкта права на конституційне звернення логічно виникло запитання «чи має юридичну силу рішення суду, винесене з порушенням вимог частини п'ятої статті 124 Конституції України (не ухвалене іменем України)?». Саме в цьому аспекті і просив громадянин Д. І. Чагін дати офіційне тлумачення частини п'ятої

статті 124 Конституції України [213]. І хоч єдиний орган конституційної юрисдикції з формальних причин відмовив у відкритті конституційного провадження по даній справ (на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» - невідповідність конституційного звернення вимогам передбаченим Законом України «Про Конституційний Суд України»), питання поставлене громадянином Д. І. Чагіним залишається більш ніж актуальним.

Судове рішення в сучасному його розумінні - це насамперед акт «судового права», в якому застосовуються як матеріальні, так і процесуальні норми права, це своєрідний «висновок» суду, результат його практичної діяльності, «основний і найважливіший акт правосуддя» [212, с. 707; 214; 215, с. 684]. У більш широкому (загально-філософському) розумінні судове рішення, на думку Є. В. Кудрявцевої, можна віднести до «числа головних опор доктрини поділу влад Монтеस्क'є, оскільки за допомогою рішень органів правосуддя, що уособлюють судову владу та діють незалежно, нівелюють крайності законодавчої та виконавчої влад, створюючи необхідну суспільству рівновагу» [216]. Отже, надзвичайно важливим є розуміння першоджерел легітимної природи самого судового рішення, фундамент якої в демократичній державі складає суверенна воля народу. Судове рішення у будь-якій правовій системі поєднує в собі певні частини та своєрідні атрибути. Як правило, текст судового рішення розпочинається згадкою (тезою) про те, від чийого імені воно ухвалюється/ приймається. В багатьох випадках судові рішення приймаються від імені держави, і в цих випадках «офіційна назва держави» стає не тільки невід'ємним атрибутом судового рішення, а й важливим фактором його суспільно-правової легітимації. На думку В. Ф. Бойка, саме «ухвалення судових рішень іменем держави, обумовлено їх значенням як загальнообов'язкових рішень органу судової вади» та «піднімає їх авторитет» безпосередньо «як акта державної влади» [62, с. 277].

Отже, офіційна назва сучасної української держави виступає фактично обов'язковою складовою частиною судових рішень в Україні. Саме «іменем України» суд ухвалює свої рішення (ч. 1 ст. 129¹ Конституції України), що є найважливішим результатом здійснення правосуддя. Ця норма («суд ухвалює рішення іменем України») у своїй внутрішній природі, як видається, явно гармонізує з низкою інших конституційних положень. Насамперед, йдеться про частини першу та другу ст. 5 Основного Закону держави, за якими «Україна є республікою. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [1].

На сьогоднішній день існуюча практика ухвалення окремих «судових рішень» судами різних юрисдикцій як «іменем держави», так і без використання останнього, потребує свого перегляду. Визначальним підходом у вирішенні цього питання, як на наш погляд, має бути неухильне дотримання вимог частини першої статті 129¹ Конституції України, за яким «суд ухвалює рішення іменем України».

Традиційно важливою для функціонування інституту офіційної назви є сфера зовнішніх відносин. У цій частині правового регулювання порядку використання офіційної назви держави визначальне місце посідає Закон України «Про міжнародні договори України», норми якого безпосередньо встановлюють порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України. Все це зроблено виключно для належного забезпечення національних інтересів, здійснення цілей, завдань і принципів зовнішньої політики України, визначених безпосередньо Основним Законом держави. Для цього, відповідно до ст. 3 Закону України «Про міжнародні договори України», від імені України (*підкреслення моє – Х.С.*) укладаються наступні міжнародні договори України: а) політичні, мирні, територіальні і такі, що стосуються державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України; б) що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина; в) про участь України в

міждержавних союзах та інших міждержавних об'єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки; г) про військову допомогу та направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав чи допуску підрозділів збройних сил іноземних держав на територію України, умови їх тимчасового перебування, включаючи терміни виведення, фінансово-економічні, екологічні та інші наслідки і компенсації; г) про використання території та природних ресурсів України; д) яким за згодою сторін надається міждержавний характер» [193]. Ці міжнародні договори укладаються виключно Президентом України або за його дорученням. Очевидно, що саме такий підхід є прямо співзвучним з конституційними приписами ст. 102 Основного Закону держави, за якими Президент України «як глава держави виступає від її імені», оскільки саме він є «гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина» [1]. Саме тому п. 3 ст. 106 Конституції України до повноважень Президента України віднесено представлення держави у міжнародних відносинах, здійснення керівництва зовнішньо політичною діяльністю держави, провадження (ведення) переговорів та укладання міжнародних договорів України [1].

Відповідно до частини першої ст. 4 Закону України «Про Державний кордон України», державний кордон України на місцевості позначається «ясно видимими прикордонними знаками, форми, розмір і порядок встановлення яких визначаються законодавством України і міжнародними договорами України» [1]. Так, згідно з положеннями «Протоколу прикордонного знака «ТУР», який встановлено для позначення точки стику державних кордонів України, Румунії і Угорщини» Українсько-Угорська Прикордонна Комісія, Прикордонні представники державних кордонів Румунії і Угорщини, а також Змішана українсько-румунська прикордонна комісія для позначення точки стику державних кордонів України, Румунії і Угорщини визначили, що прикордонний знак «ТУР» складається з трьох залізобетонних стовпів, один з яких встановлено на території України,

другий - на території Румунії, третій - на території Угорщини /.../ Кожний стовп цього прикордонного знака являє собою чотиристоронню зрізану піраміду з загостреною вершиною /.../ Прикордонний стовп, який знаходиться на території України, встановлено на правому крутому березі прикордонної річки Тур /.../ на стороні стовпа, поверненій до території України, знаходиться герб України і написи «Україна» і «ТУР». На сторонах стовпа, повернених до сусідніх держав, знаходяться написи «Україна» і «ТУР» [217] (*підкреслення моє – Х.С.*). Відповідно, на прикордонних стовпах, які знаходяться на територіях Румунії та Угорщини в аналогічний спосіб розміщуються герб Румунії, написи «ROMÂNIA» і «TUR» та герб Угорщини і написи «MAGYARORSZAG» і «TUR». Цей Протокол ратифіковано Законом України № 296-VIII від 8 квітня 2015 року [218]. Очевидно, що в цьому випадку правове регулювання порядку використання офіційної назви держави також належить до сфери зовнішніх відносин.

Значне місце в системі правового регулювання порядку використання офіційної назви держави відведено також нормативним актам, положення яких забезпечують належний порядок у відносинах української держави з її громадянами. В даному випадку, визначальну роль відіграє інститут громадянства України, а також інші (особливо суміжні з ним) конституційно-правові інститути, явища та категорії.

Відповідно до національного законодавства, громадянство України, - правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їхніх взаємних правах та обов'язках. Очевидно, що в даному випадку слово «Україна» означає офіційну назву сучасної української держави, а не країну як, наприклад, історичну категорію, просторову єдність українських етнографічних земель і т.д. Статтею 5 Закону України «Про громадянство України», визначено, що документи, які підтверджують громадянство України є паспорт громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, тимчасове посвідчення громадянина України, дипломатичний паспорт, службовий паспорт, посвідчення особи моряка,

посвідчення члена екіпажу та посвідчення особи на повернення в Україну [196]. В той же час, наприклад, у Положенні про паспорт громадянина України для виїзду за кордон, затвердженого Постановою Верховної Ради України № 719-V від 23.02.2007 р. зазначено, що «у верхній частині лицьового боку обкладинки (*паспорта – Х.С.*) виконано /.../ зображення Державного Герба України, нижче - написи «Паспорт» і «Україна» українською і англійською мовами./.../ Угорі першої сторінки паспорта надруковано /.../ українською і англійською мовами - текст: «Іменем України Міністр закордонних справ України просить усіх, кого це може стосуватися /.../» [199].

Варто зазначити, що «офіційна назва держави» (її «присутність» на відповідних документах) фактично супроводжує громадян України протягом всього його життя або всього періоду перебування останнього у громадянстві України. Так, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2010 р. № 1025 «Про затвердження зразків актових записів цивільного стану, описів та зразків бланків свідоцтв про державну реєстрацію актів цивільного стану» при народженні здійснюється відповідний «Актовий запис про народження» та видається «Свідоцтво про народження». У верхній частині бланка «Свідоцтва» міститься напис «Україна», нижче - зображення малого Державного Герба України, нижче - напис одним рядком «СВІДОЦТВО ПРО НАРОДЖЕННЯ». Далі друкуються назви полів для внесення таких відомостей про дитину, як «Прізвище»; «ім'я», «по батькові», дату народження, місце народження і т.д. [219]. Аналогічне розміщення напису «Україна» (власне як офіційної назви держави) має місце на всіх інших документах/актах цивільного стану (Свідоцтва про шлюб, Свідоцтва про розірвання шлюбу, Свідоцтва про зміну імені, Свідоцтва про смерть).

Напис «Україна», як офіційна назва держави, розміщується на всіх без винятку документах про загальну середню та професійно-технічну освіту в Україні. Йдеться про Свідоцтво про базову загальну середню освіту,

Свідоцтво про базову загальну середню освіту з відзнакою, Атестат про повну загальну середню освіту, Диплом кваліфікованого робітника, Свідоцтво про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації, Диплом молодшого спеціаліста, Диплом молодшого спеціаліста з відзнакою тощо [220]. Теж саме стосується і документів про вчені звання в Україні.

Особливу роль відіграє «присутність» офіційної назви держави (напису «Україна») на різного роду нагородних документах, посвідченнях спеціальних звань та державних нагород. Відповідно до Закону України «Про державні нагороди», саме останні є вищою формою відзначення громадян за видатні заслуги у розвитку економіки, науки, культури, соціальної сфери, захисті Вітчизни, охороні конституційних прав і свобод людини, державному будівництві та громадській діяльності, за інші заслуги перед Україною. Державними нагородами в Україні є звання Герой України, ордени, медалі, відзнака «Іменна вогнепальна зброя», почесні звання України, державні премії України та президентські відзнаки [194]. Всі вони присвоюються від імені України, за заслуги перед Україною та, відповідно, містять на документах про них напис - «Україна».

Вищим ступенем відзнаки в Україні є звання Герой України, яке присвоюється громадянам України за здійснення визначного героїського вчинку або визначного трудового досягнення; Герою України вручається орден «Золота Зірка» за здійснення визначного героїського вчинку або орден Держави - за визначні трудові досягнення. Для нагородження військовослужбовців Збройних сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, а також Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, інших осіб за мужність і відвагу, самовіддані дії, виявлені у захисті державних інтересів України, - в Україні встановлено медаль «За військову службу Україні» [194]. Опис медалі, Посвідчення до неї визначені «Положенням про відзнаку Президента України - медаль «За

військову службу Україні», затвердженого Указом Президента України від 5 жовтня 1996 року № 931/96 [221].

Важливим елементом інституту почесних звань у нашій державі є підкреслення їхнього загальнонаціонального/ загальнодержавного рівня та присвоєння їх виключно від імені держави і за заслуги перед нею. Це засвідчується присутністю у назві самого звання слова «Україна». Відповідно до Закону України «Про державні нагороди України» встановлено наступні почесні звання України - "Народний артист України", "Народний архітектор України", "Народний вчитель України", "Народний художник України", "Заслужений артист України", "Заслужений архітектор України", "Заслужений будівельник України", "Заслужений винахідник України", "Заслужений вчитель України", "Заслужений гірник України", «Заслужений діяч мистецтв України», "Заслужений діяч науки і техніки України", "Заслужений донор України", "Заслужений економіст України", "Заслужений енергетик України", "Заслужений журналіст України", "Заслужений лісівник України і т.д. (всього близько сорока почесних звань) [194].

Офіційна назва держави є і у найменуванні «державних премій». Так, відповідно до ст. 11 Закону України «Про державні нагороди України», встановлено Національну премію України імені Тараса Шевченка - за найвидатніші твори літератури і мистецтва, публіцистики і журналістики, які є вершинним духовним надбанням українського народу, утверджують високі гуманістичні ідеали, збагачують історичну пам'ять народу, його національну свідомість і самобутність, спрямовані на державотворення і демократизацію українського суспільства [194]. Крім того, встановлено також Державну премію України в галузі науки і техніки, Державну премію України в галузі архітектури, Державну премію України імені Олександра Довженка - за видатний внесок у розвиток українського кіномистецтва та Державну премію України в галузі освіти.

Обов'язковим є розміщення напису «Україна» (як офіційної назви держави,) на банкнотах та монетах Національного банку України. Так,

1 вересня 1997 року Національним банком України було введено в обіг банкноту номіналом 1 гривня зразка 1995 року, а також банкноти номіналом 2, 5, 10 та 20 гривень з новим (на той час) дизайном та фіксованим водяним знаком. Банкноти всіх номіналів виготовлені на спеціальному білому папері, що не флуоресцює в ультрафіолетових променях з фіксованим багатотоновим водяним знаком портрета, що повторює портрет, який надрукований на лицьовому боці банкноти. На лицьовому боці банкноти розташовані: портрети видатних діячів історії та літератури України, написи "Україна Національний банк України» (*підкреслення мов – Х.П.*) [222].

Слово «Україна» як офіційна назва держави має своє застосування у сфері поштових послуг, зокрема в частині організації поштової оплати. «Поштові марки, - говориться у Положенні про знаки поштової оплати, - є виявленням суверенітету держави і як уособлення суверенітету повинні містити: назву країни, що видає марку, написану латинськими літерами; Державний Герб України; номінальну вартість» [202].

Окремим блоком у правовому регулюванні порядку використання офіційної сучасної української назви держави є питання її «присутності» в назвах політичних партій, громадських об'єднань та громадських формувань, юридичних осіб, фізичних осіб підприємців. Нормативно-правову основу для врегулювання даного сегменту суспільних відносин складають, насамперед, відповідні положення Цивільного Кодексу України (зокрема, «Стаття 90. Найменування юридичної особи»), закони України «Про політичні партії в Україні», «Про громадські об'єднання», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» тощо.

Загальне правило, яке формально на сьогоднішній день об'єднує всіх цих суб'єктів під час використання ними офіційної назви держави полягає в тому, що в чинному законодавстві не існує прямої заборони на такі дії. Так, згідно із частиною першою ст. 9 Закону України «Про політичні партії в Україні», «найменування політичної партії, її символіка не повинні збігатися

з найменуванням чи символікою іншої (zareєстрованої) політичної партії» [223]. Натомість, «власна назва громадського об'єднання, - говорить у положеннях ст. 10 Закону України «Про громадські об'єднання», - не повинна бути тотожною власним назвам інших zareєстрованих громадських об'єднань. Власна назва громадського об'єднання не може містити:

- 1) найменування органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, складових найменувань цих органів (міністерство, агентство, служба, інспекція, комітет, адміністрація, прокуратура, суд);
- 2) власну назву громадського об'єднання, діяльність якого заборонена в судовому порядку (протягом трьох років після набрання відповідним рішенням суду законної сили);
- 3) інші позначення, використання яких обмежено законом.

Власна назва громадського об'єднання не може містити слова "державний", "комунальний" та похідні від них./.../ Забороняється використання у власній назві громадського об'єднання історичних державних найменувань, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України» [224]. Останній припис (заборона використання у власній назві історичних державних найменувань) зустрічаємо також у положеннях ст. 16 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» (назва цієї статті – «Вимоги до найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу») [225]. При цьому, прикметною є та обставина, що серед «історичних державних найменувань», які забороняється використовувати у найменуваннях юридичних осіб приватного права і перелік яких затверджено Кабінетом Міністрів України, - є офіційні назви українських держав попередніх періодів національної історії, зокрема, йдеться про Українську Народну Республіку (УНР), Українську держава, Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР) та Карпатську Україну [226]. А ч.5 ст. 90 Цивільного Кодексу України (назва цієї статті «Найменування юридичної особи») встановлено загальну вимогу для найменувань усіх юридичних осіб, а саме - «юридична особа не має права використовувати найменування іншої юридичної особи» [227].

Висновки до розділу 2

Україна на своєму історичному шляху пройшла класичний, як для європейських народів, шлях розвитку інституту офіційної назви держави. Можна стверджувати про існування у вітчизняній історії як окремих явищ «найменування» (означення) перших державних утворень словами «поле», «поляни», «древляни», «Руська Земля», потім назви «станових держав» - «Галицько-Волинське князівство», «Військо Запорозьке...», пізніше - офіційних назв українських національних держав поч. ХХ-го ст. - «Української Народної Республіки» та «Західно-Української Народної Республіки».

Появі офіційної назви сучасної української держави певним чином передували документи політико-правового характеру, прийняті в останні роки існування СРСР. Серед цих документів особливе місце посідають Декларація про державний суверенітет України (16.07.1990) та Концепція нової Конституції України (16.06.1991). Одночасно з проголошенням державної незалежності України 24 серпня 1991 року, Верховною Радою Української РСР було встановлено також і її офіційну назву - «Україна», яка в наступні роки не зазнала жодних змін та була фактично уконституйована під час прийняття Конституції України (28.06.1996). Встановлена офіційна назва сучасної української держави, на відміну від абсолютної більшості офіційних назв сучасних конституційних держав, не містить у своїй структурі т.з. доповнюючих/уточнюючих елементів, зокрема щодо характеристики форми державного правління.

Офіційна назва сучасної української держави має широке поле свого застосування. Офіційну назву держави використовують на грошових знаках, знаках поштової оплати, печатках та бланках органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб, офіційних виданнях органів державної влади, паспортах громадян України, свідоцтвах про народження та інших документах, що посвідчують особу, документах про

освіту, про вчені звання та наукові ступені, на нотаріальних документах, на будинках, в яких розміщені органи державної влади та місцевого самоврядування, на прикордонних стовпах та митних переходах і т.д.

Офіційна назва сучасної Української держави є обов'язковим атрибутом (складовою частиною) судових рішень в Україні. Від її імені («України») повинні ухвалюватися судами судові рішення, що є найважливішим результатом здійснення правосуддя (ч. 1 ст. 129¹ Конституції України). Ця норма гармонізує з низкою інших конституційних положень, зокрема, із частинами першою та другою ст. 5 Основного Закону держави, за якими «Україна є республікою. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування». Існуюча на сьогодні практика ухвалення окремих «судових рішень» судами різних юрисдикцій як «іменем держави», так і без використання останнього, явно потребує свого перегляду. Визначальним підходом у вирішенні цього питання має бути неухильне дотримання вимог частини першої ст. 129¹ Конституції України, за яким, «суд ухвалює рішення іменем України».

Аналіз правового регулювання порядку використання офіційної назви сучасної Української держави свідчить про наявність в окремих сегментах такого регулювання відповідних положень фактично на всіх трьох т.з. базових рівнях - конституційному, рівні законів та рівні підзаконних нормативно-правових актів. Однак правове регулювання порядку використання офіційної назви сучасної Української держави потребує комплексного та системного вирішення.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТА ПОРЯДКУ ВИКОРИСТАННЯ ОФІЦІЙНОЇ НАЗВИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

3.1 Проблеми удосконалення конституційного регулювання інституту офіційної назви держави в Україні

За більш ніж двадцятилітню історію чинного Основного Закону нашої держави його положення змінювалися декілька разів. При цьому, як мінімум у 2004 та 2016 роках, ці зміни охоплювали значну частину його тексту. Йдеться про Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV [228] та Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 1916 року [2]. У той самий час, самих спроб (ініціатив) змінити Конституцію України за ці роки було значно більше. Їх рахунок давно перейшов межу в декілька десятків законопроектів, починаючи від законопроекту про внесення змін до Конституції України, фактично, винесеного на Всеукраїнський референдум за народною ініціативою (Указ Президента України № 65/2000 від 15 січня 2000 р. [229], відповідного Рішення Конституційного Суду України з цього приводу (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою, Рішення КСУ № 3-рп від 27.03.2000 [230]), і закінчуючи законопроектами 2016 року – проектом Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України та суддів)» [231] та проектом Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» [232].

Однак в жодному з цих випадків питання про зміну (чи уточнення) офіційної назви держави не ставили. Окремо варто зазначити, що «останні» конституційні зміни (зміни щодо правосуддя) часткового порушують питання безпосереднього використання офіційної назви держави. Йдеться, зокрема, про факти вилучення слова «Україна» (очевидно, як офіційної назви держави) з найменувань окремих судових та правоохоронних органів, а також їхніх посадових осіб. Вже зазначалося, що в результаті внесення змін до Конституції України 2 червня 2016 року (зміни щодо правосуддя) «Верховний Суд України» - став «Верховним Судом», «Голова Верховного Суду України» - «Головою Верховного Суду», «пленум Верховного Суду України» - «пленумом Верховного Суду», а «Генеральний прокурор України» – «Генеральним прокурором» [2].

Як видається, встановлена у серпні 1991 року, під час непростих політичних обставин, нині існуюча офіційна назва держави виражена словом «Україна» має прихований потенціал для свого удосконалення. Цьому об'єктивно сприяють декілька моментів: по-перше, варіант офіційної назви держави, обраний ще Верховною Радою Української РСР 24.08.1991 р. не зовсім відповідає уставленій на сьогодні європейській конституційній практиці; по-друге, через об'єктивні причини 24 серпня 1991 року (під час прийняття Акту проголошення незалежності України) не відбулося належного обговорення самого питання офіційної назви української держави; по-третє, не було в той час (а також і пізніше - під час підготовки та прийняття чинної Конституції України) належного рівня наукової, зокрема конституційно-правової, дискусії з цих питань; по-четверте, з часу прийняття Конституції України пройшло більше 20-ти років, що є достатньо тривалим періодом функціонування основних законів в державах т.з. перехідного типу, молодих демократіях і т.д.; саме тому перегляд тих чи інших їхніх конституційних положень пояснюється в т.ч. і потребою їх подальшого вдосконалення тощо.

У зв'язку з цим, в частині удосконалення конституційного регулювання інституту офіційної назви держави, насамперед, заслуговують на увагу пропозиції щодо можливого «розширення» (свого роду уточнення) останньої. А саме, «розширити» існуючу офіційну назву нашої держави із одного слова «Україна» - на словосполучення «Українська Республіка» (інший можливий варіант - «Республіка Україна»). При цьому, мають місце також пропозиції щодо збереження під час цих змін слова «Україна» як офіційної назви держави. Так, «/.../ варто подумати, - зазначали учасники Першого засідання Українсько-польського клубу конституціоналістів (м. Київ, 12 грудня 2006 р.), - про зміну офіційної назви нашої держави (*української держави – Х.С.*) зі слова «Україна» на реально відповідаюче за змістом та сутністю словосполучення - «Республіка Україна» (другий варіант «Українська Республіка»). Офіційну назву держави треба закріпити на конституційному рівні /.../. Конституційну фіксацію офіційної назви держави можна було провести шляхом доповнення статті першої Конституції України наступним чином «Республіка Україна - суверенна, демократична, соціальна, правова держава» (другий варіант «Українська Республіка - суверенна, демократична, соціальна, правова держава»). При цьому, слово «Україна» може залишитися рівнозначним заміником (відповідником) офіційної назви нашої держави. Тоді в тексті Основного Закону можна було б використовувати у відповідних ситуаціях три слова для означення нашої держави (найменування, згадки, відсилання до неї, і т.д.) – «Республіка Україна» чи «Українська Республіка», «Україна», «Республіка». Це, окрім впорядкування ситуації з офіційною назвою держави, дозволило б також значно розширити можливості правильного (більш урізноманітненого, доступнішого і т.д.) викладу конституційно-правової матерії» [233, с. 75].

Підтримуючи в цілому такий підхід щодо можливого удосконалення конституційно-правового статусу офіційної назви сучасної української держави [234], видається за доцільне звернути увагу на декілька аспектів. По-перше, це те, що саме такий підхід (запровадження, як варіанту, офіційної

назви держави - «Українська Республіка») міг би суттєво підсилити ідеї «республіканізму» на рівні Основного Закону держави. Визначальним будуть залишатися положення частини першої статті 5 Конституції України, за яким «Україна є республікою» [1]. По-друге, такий підхід був би логічним у його органічному зв'язку з цілою низкою існуючих конституційних положень, зокрема, про те, що носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні є народ (ст. 5 Конституції України), що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6 Конституції України), що в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування (ст. 7 Конституції України), що народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдуми та інші форми безпосередньої демократії (ст. 69 Конституції України) і т.д. По-третє, такий підхід у вирішенні цього питання краще б гармонізував як з українськими національними традиціями державотворення (Українська Народна Республіка, Західно-Українська Народна Республіка), так і з сучасною практикою європейського конституціоналізму (Австрійська Республіка, Республіка Білорусь, Італійська Республіка, Республіка Польща, Французька Республіка тощо).

«Розширення» офіційної назви можна було б зробити шляхом внесення змін до ст. 1 Конституції України, виклавши її наступним чином: «Українська Республіка - суверенна, демократична, соціальна, правова держава». Однак, подібно до конституційно-правової практики деяких сучасних зарубіжних країн (Ірландія, Казахстан, Російська Федерація), в тексті Основного Закону можна було б зазначити про існування та можливість застосування як рівнозначних декількох слів (словосполучень) для означення офіційної назви держави. У нашому випадку наприклад, слів – «Україна», «Українська Республіка», «Республіка». Тому, зміст статті першої Конституції України міг би бути наступним: «Українська Республіка - суверенна, демократична, соціальна, правова держава. Найменування Українська Республіка і Україна – рівнозначні».

Підсиленню ідей «республіканізму», окрім запровадження як рівнозначної офіційної назви держави, поруч із словом «Україна», слів «Українська Республіка», сприяло б також розміщення в тексті Основного Закону держави припису щодо безпосереднього розуміння конституцієдавцем самого поняття «республіка». Добрим прикладом, як видається, є сучасний польський досвід конституційного будівництва, оскільки в тексті чинної Конституції Республіки Польща (1997 р.) є окреме положення наступного змісту: «Республіка Польща – спільне благо всіх громадян» (ст. 1) [88]. Подібного змісту положення, можливо з дещо емоційно підсиленними акцентами, з врахуванням особливостей української мови, загально визнаних ментальних характеристик українського народу і т.д., можна розмістити також у статті першій Конституції України. Виклад удосконаленої статті першої Конституції України міг би бути наступним:

«Україна – спільне добро всіх її громадян.

Українська Республіка - суверенна, демократична, соціальна, правова держава.

Найменування Україна і Українська Республіка – рівнозначні».

Запровадження двох рівнозначних варіантів офіційної назви сучасної української держави («Україна» та «Українська Республіка»), як видається, дозволило б значно розширити можливості більш урізноманітненого та доступнішого викладу відповідної конституційної та нормативно-правової матерії, зокрема на рівні викладу назв посад вищих службових/посадових осіб держави, назв вищих органів державної влади, більш урізноманітненого написання текстів присяг вищих посадових осіб держави тощо.

У той час, при внесенні конституційних змін і доповнень в частині «офіційної назви держави», проста заміна слова «Україна» на словосполучення «Українська Республіка» - не видаються вдалою пропозицією. Причин останнього декілька. По-перше, за двадцять п'ять років існування сучасної української держави під офіційною назвою «Україна» - держава стала учасником багатьох міжнародних договорів та угод

(укладених від її імені). По-друге, саме під такою офіційною назвою («Україна») її визнавали як суверенну державу інші суверенні держави. По-третє, рівень суспільної (народної) легітимності факту проголошення державної незалежності (а рівнозначно і встановлення існуючої офіційної назви держави) на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 року був надзвичайно високим, і нехтувати його результатами не припустимо. Саме тому логічним є доповнення (розширення) існуючої офіційної назви держави, а не її заміна.

З техніко-юридичної сторони це питання, очевидно, може вирішуватися тільки у спосіб передбачений Конституцією України. Оскільки мова йтиме про внесення змін (у формі доповнень) до Розділу I «Загальні засади» Конституції України, то загальними вимогами в цьому випадку буде дотримання процедури за якою, законопроект про внесення таких змін подається до Верховної Ради України Президентом України або не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України і, за умови його прийняття не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України, затверджується Всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України (ст. 157 Конституції України).

Однак, цей законопроект може розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції України (ст. 159 Конституції України). Іншими словами, даний законопроект не може передбачати собою скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина чи ліквідацію незалежності, або порушення територіальної цілісності України. Він також не може бути реалізований в умовах воєнного або надзвичайного стану. Зрозуміло, що за умов фактичного «розширення» офіційної назви держави (збереження існуючої – «Україна», та доповненням до неї як рівнозначної слів «Республіка Україна») говорити про можливе настання «скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина»

або те, що такі зміни «спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України» - не має жодних підстав.

Оскільки внесення змін (в т.ч. і у вигляді доповнень) до Розділу I «Загальні засади» Конституції України передбачатиме затвердження останніх на всеукраїнському референдумі, то запроваджений як другий варіант офіційної назви держави слова «Українська Республіка», з огляду на те, що існуючий нині варіант офіційної назви держави (слово «Україна») теж було затверджено на Всеукраїнському референдумі, дійсно набуде рівнозначності, в т.ч. і на рівні суспільної легітимності. У такий спосіб ці два варіанти офіційної назви держави дійсно були б рівнозначними у всіх аспектах.

Іншим моментом, що привертає до себе увагу в конституційному регулюванні питання офіційної назви держави, є її «присутність» в найменуваннях вищих органів державної влади та назвах посад їх очільників. Назва держави надає цим органам і посадам ознак загальнодержавного рівня, найвищого становища в системі відповідних органів влади і т.д. Так, Конституцією України передбачено, що «єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент — Верховна Рада України» (ст. 75), а «Верховна Рада України обирає зі свого складу Голову Верховної Ради України, Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України та відкликає їх. Голова Верховної Ради України: 1) веде засідання Верховної Ради України; 2) організовує підготовку питань до розгляду на засіданнях Верховної Ради України; 3) підписує акти, прийняті Верховною Радою України /.../» (ст. 88) [1]. Теж саме можна показати на прикладі Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України і т.д. Аналогічна ситуація мала місце і на рівні Верховного Суду України та (частково) прокуратури України (ст.ст. 122, 125, 128 Конституції України в редакції до 1 жовтня 2016 року).

Однак, конституційними змінами щодо правосуддя 2016 року «Верховний Суд України» перетворюється просто у «Верховний Суд», при цьому його конституційний статус фактично залишається незмінним (він із

«найвищого судового органу у системі судів загальної юрисдикції» стає «найвищим судом у системі судоустрою України») [2].

В п. 3.9 «Пояснювальної записки до проекту Закону України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)", з красномовною назвою «Оптимізація системи судоустрою з метою забезпечення права особи на справедливий суд», з цього приводу, зокрема, зазначено наступне: «/.../ законопроект визначає, що найвищим судом у системі судоустрою є Верховний Суд. Оскільки цей суд є єдиним найвищим судом в Україні, а всі суди є судами України, запропоновано змінити назву цього суду з назви "Верховний Суд України" на "Верховний Суд". Таким чином, текст Основного Закону позбавляється наслідків механічної адаптації назви "Верховний Суд Української Радянської Соціалістичної Республіки", здійсненої шляхом її заміни на "Верховний Суд України". З аналогічних міркувань назву посади "Генеральний прокурор України" змінена на "Генеральний прокурор"») [235]. Напевно, останнє бачилось авторами «Пояснювальної записки» також і як роз'яснення зміни назви посади «Голови Верховного Суду України» на «Голову Верховного Суду» і т.д.

У Висновках Конституційного Суду України № 1-в/2016 від 20 січня 2016 року та № 2-в/2016 від 20 січня 2016 року (обидва стосуються цього законопроекту) звернено увагу і на цю зміну в тексті Основного Закону України. Так, у Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України № 1-в/2016 від 20 січня 2016 року, зокрема, зазначено, що «/.../ відповідно до частини другої статті 125 Конституції України найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. У Законопроекті передбачається, що найвищим судом у системі судоустрою України є Верховний Суд. Крім того, Законопроектом пропонується у статті 125 Конституції України замість слів «судовий орган» застосувати слово «суд»,

замість слів «система судів загальної юрисдикції» - слова «система судоустрою України», а назву «Верховний Суд України» - без слова «України» /.../ Конституційний Суд України вважає, що у запропонованій Законопроектом редакції статті 125 Основного Закону України не передбачається скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина» [236].

Подібна ситуація мала місце і з «оцінкою» Конституційним Судом України вилучення слова «Україна» з найменування посади «Генерального прокурора України». Так, у «законопроекті, - говорить у Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності доопрацьованого законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України № 2-в/2016 від 20 січня 2016 року, - пропонується пункт 25 частини першої статті 85 Конституції України викласти в такій редакції: «25) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Генерального прокурора; висловлення недовіри Генеральному прокуророві, що має наслідком його відставку з посади;». /.../ Законопроект передбачає збереження за Верховною Радою України вказаного повноваження. Водночас пропонована Законопроектом редакція пункту 25 частини першої статті 85 Конституції України не містить слова «України» у назві посади Генерального прокурора, що узгоджується з положеннями статті 131, якою Законопроектом пропонується доповнити Конституцію України і якою, зокрема, передбачено, що прокуратуру в Україні очолює Генеральний прокурор. Конституційний Суд України вважає, що пропонована Законопроектом редакція пункту 25 частини першої статті 85 Конституції України не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина» [237].

Очевидно, що заперечувати Конституційному Суду у його висновках безпосередньо в тому, що дані новели (вилучення слова «Україна») «не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і

громадянина» не має підстав. Однак, не можна в цій ситуації не звертати увагу на низку «окремих думок» суддів Конституційного Суду України стосовно даних Висновків. Так, суддя Конституційного Суду України М. І. Мельник у своїй окремій думці стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності доопрацьованого законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України, зокрема, зазначив, що « /.../ зміна назви Верховного Суду України на Верховний Суд створює правові передумови для реорганізації найвищого судового органу зі зміною його складу та повноважень, що може мати наслідком нівелювання конституційного статусу Верховного Суду України, як це вже було у 2010-2013 роках» [238].

Ситуація, пов'язана із зміною (уточнення) назви «найвищого суду у системі судоустрою України», рівно ж як і назв посад його Голови та Генерального прокурора (України) викликала неоднозначне сприйняття як у професійному, так і в науково-експертному середовищі [239; 240].

Фактично, на сьогоднішній день незрозуміла до кінця є логіка та мета вилучення із назви «найвищого суду у системі судоустрою України» - «Верховного Суду» слова «Україна». Теж саме стосується вилучення цього слова із назви посади «Генерального прокурора». Адже, в інших подібних випадках, воно залишається. Все це говорить про певну поспішність та необґрунтовану легкість у використанні офіційної назви держави. Саме тому при внесенні змін і доповнень до тексту Конституції України наступних змін і доповнень, можливо варто повернути назві «найвищого суду» держави його попередній варіант – «Верховний Суд України». Сама така назва видається цілком обґрунтованою і правильною. Зрештою, саме таке номінування вищого органу в системі судової гілки влади (Верховний Суд України), поруч із існуючими назвами двох інших органів, які уособлюють «вершини» своїх гілок влади – законодавчої (Верховна Рада України) та виконавчої (Кабінет Міністрів України), відповідало б конституційному принципу

поділу влади та забезпечення їх самостійності. Адже, частина перша статі 6 Конституції України прямо говорить, що «державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову» [1].

З іншого боку, ситуація пов'язана із вилученням в одного із трьох формально найвищих органів державної влади (Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Верховного Суду України), які уособлюють т.з. «владну вершину» в своєму сегменті державної влади, ще раз підтвердила важливість системного вивчення проблематики «офіційної назви держави» як конституційно-правової категорії.

У сучасній зарубіжній конституційно-правовій практиці можна зустріти приклади певного поєднання існуючої офіційної назви держави з її історичними (попередніми) формами, згадування офіційної назви держави в контексті процесу національного державотворення і т.д. Як правило, останнє має місце в Преамбулі Основних Законів. Яскравим прикладом є Конституція Республіки Хорватія (1990 р.) [102]. Частково подібні мотиви можна побачити і в Конституції Республіки Польща (1997 р.) [88] та Конституції Французької Республіки (1958 р.) [94]. У чинній Конституції України подібних положень немає. Однак, на згаданому Першому засіданні Українсько-польського клубу конституціоналістів (м. Київ, грудень 2006 р.) говорилося також і про можливість (звичайно, за настання певних обставин) внесення змін безпосередньо у положення Преамбули Конституції України щодо її офіційної назви держави.

«Частину третю преамбули «спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення», - зазначалося на вищезгаданому форумі, - викласти в наступній редакції – «спираючись на багатовікову історію державотворення України-Руси і на основі здійсненого українською нацією права на самовизначення». Введення в конституційно-правовий обіг словосполучення «Україна-Русь» буде насамперед актом політико-ідеологічного характеру. Але саме це /.../ може покласти початок

процесам реального переосмислення (логічного впорядкування) історії національного державотворення, історичних процесів розселення (міграції) нашого народу, його впливу на державотворчі процеси сусідніх народів та країн (Польщі, Литви, Білорусії, Росії-Московії), повернення історичної правди про назву (найменування) як нашого народу в цілому, так і його окремих етнографічних частин (наприклад, тих же «русинів» Закарпаття), зрештою – може закласти нові (сучасні, державницькі) підходи до цивілізованого вирішення як проблеми «російсько-українського протистояння» на міждержавному рівні, так питання ролі та місця в житті українського народу «російської етнічної громади» [233, с. 74].

Зразу ж варто зазначити, що з аналізу матеріалів Першого засідання Українсько-польського клубу конституціоналістів (12.12.2006), зазначена пропозиція не знайшла особливого зацікавлення серед учасників форуму. Однак це зовсім не означає, що і такі пропозиції з удосконалення/розширення конституційного закріплення положень, що стосуються різних аспектів інституту офіційної назви держави, не мають право на існування.

3.2 Напрямки удосконалення законодавства України щодо порядку використання та захисту офіційної назви держави

Аналіз правового регулювання порядку використання офіційної назви держави в Україні свідчить про необхідність внесення низки змін до відповідних нормативно-правових актів. Мета цих змін – забезпечення, насамперед, однакового застосування відповідних нормативних положень про офіційну назву держави, а також подолання прогалин в нормативному регулюванні порядку використання офіційної назви держави.

Як зазначалося, частиною першою статті 129¹ Конституції України прямо передбачено, що в Україні «суд ухвалює рішення іменем України».

Судове рішення є обов'язковим до виконання» [2]. Такого ж приблизно змісту містилося конституційне положення і в попередній редакції («ухвалення судами судових рішень іменем України» ч. 5 ст. 124 Конституції України в редакції до 1 жовтня 2016 року) [1]. Однак, практика прийняття судових рішень судами різних юрисдикцій, як показує досвід останніх двадцяти років, фактично була різною. Не всі акти суду (які в узагальненому варіанті носять характер судових рішень, незалежно від того, як їх іменували процесуальні закони) виносяться «іменем/від імені України». Саме тому, напевно, є сенс у перегляді положень статей 369 та 371 Кримінального процесуального кодексу України, які на сьогоднішній день говорять, що «судове рішення, у якому суд вирішує обвинувачення по суті, викладається у формі вироку. Судове рішення, у якому суд вирішує інші питання, викладається у формі ухвали. /.../ суд ухвалює вирок іменем України /.../ ухвала постановляється в нарадчій кімнаті складом суду, який здійснював судовий розгляд /.../» [208]. Водночас, очевидним є те, що закон не вимагає виносити/ухвалювати згадані акти «від імені України». У цьому випадку виникає логічне запитання про те, а від чийого імені (від кого) взагалі виноситься/приймається судове рішення (не залежно від того, як його назвав законодавець в процесуальному законі)?

Аналогічна ситуація склалася в процедурі розгляду цивільних справ. Так, ст. 209 Цивільного процесуального кодексу України передбачено, що «суди ухвалюють рішення іменем України/.../ ухвали суду, які оформлюються окремим процесуальним документом, постановляються в нарадчій кімнаті, інші ухвали суд може постановити, не виходячи до нарадчої кімнати/.../» [209]. Водночас, «/.../ судове рішення, яким закінчується розгляд справи в адміністративному суді, - говориться в частині першій ст. 14 Кодексу адміністративного судочинства України, - ухвалюється іменем України» [210]. Однак, частиною першою ст. 4¹ ГП України передбачено, що «рішення і постанови господарських судів приймаються іменем України» [211]. При цьому, звертає на себе увагу та

обставина, що законодавець в даному випадку не говорить про будь-які інші акти, прийняті господарськими судами і не зазначені як такі, що були вони ухвалені «іменем України».

Висловлені міркування засвідчують неоднозначне розуміння законодавцем до недавнього часу частини п'ятої статті 124 Основного Закону держави, а від 1 жовтня 2016 року - і положень частини першої статті 129¹ Конституції України, якою передбачено, що український «суд ухвалює рішення іменем України». Отже, законодавець зобов'язаний внести відповідні зміни і доповнення до процесуальних законів і тим самим забезпечити дотримання частини першої статті 129¹ Конституції України - «суд ухвалює рішення іменем України».

Важливим сегментом системи правового регулювання порядку використання офіційної назви держави є її присутність в назвах політичних партій, громадських об'єднань, а також юридичних та фізичних осіб – підприємців. Правові підстави визначені, як відомо, низкою різних нормативних актів, зокрема Цивільним Кодексом України, законами України «Про політичні партії в Україні», «Про громадські об'єднання», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань». Водночас, на чому окремо наголошувалося, діє т.з. «загальне правило», за яким для суб'єктів як політичного життя країни (політичних партій, громадських об'єднань та інших), так і суб'єктів господарювання (юридичні та фізичні особи – підприємці) у використанні ними офіційної назви для своїх найменувань не існує прямої заборони. І якщо для будь-яких політичних партій, так і для громадських об'єднань із всеукраїнським статусом, така обставина є зрозумілою, то в частині «юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців» - запитань більш ніж достатньо. Зрештою, чому суб'єкт підприємницької діяльності має містити у своєму найменуванні офіційну назву нашої держави (наприклад, Універмаг «Україна», приватний телевізійний канал (ТРК) «Україна» і т.д.).

Звідси видається логічним запропонувати «систематизувати» положення низки законів у використанні офіційної назви держави як складової найменувань політичних партій, громадських об'єднань, суб'єктів господарювання. Для них, як правило, мала б діяти пряма заборона використовувати слово «Україна» (офіційна назва сучасної української держави) у своїх найменуваннях. Напевно, варто уникати також і безпосередньо використання слова «Україна» для найменування нових чи перейменування вже існуючих населених пунктів. Це ж правило повинно стосуватися і найменування територіальних громад, навіть якщо їх сприймати (за О. В. Батановим) «первинними системо утворюючими елементами локальної демократії /.../ «природними» корпоративними одиницями, автономність якої виходить не з державної влади, а із суверенітету народу.[241, с. 215]

Частиною шостою ст. 20 Конституції України передбачено, що «опис державних символів України та порядок їх використання встановлюються законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України» [1]. Однак, як відомо, за ці двадцять років ні єдиного (спільного для всіх державних символів), ні окремих законів про Державний Герб України, Державний Прапор України не було прийнято. Залишилося без вирішення і питання зображення Великого Державного Герба України. Водночас, до Верховної Ради України неодноразово подавалися законопроекти «Про Державний Герб України». Так в одному з останніх проектів Закону України «Про Державний Герб України» традиційно подається опис Великого і Малого Державних Гербів України. «Великим Державним Гербом України,- говориться в проекті закону, - є зображення на синьому щиті золотого Знака Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України); над щитом – зображення великокняжого вінця (корони) та пурпурово-золотого намету; з боків щита – щитотримачів: праворуч – золотого лева, ліворуч – козака з мушкетом; під щитом – стрічки, що поєднує національні барви: синю та жовту; під стрічкою

– золотих колосків пшениці, з'єднаних кетягом калини. /.../ Малий Державний Герб України являє собою зображення на синьому щиті золотого Знака Княжої Держави Володимира Великого» [242].

Незалежно від того, як буде вирішено питання з Великим Державним Гербом України (його безпосереднім зображенням), видається за можливе запропонувати, як законодавчий припис (вимогу закону) зображувати Малий Державний Герб України, насамперед, у випадках його використання за межами держави разом із написом офіційної назви нашої держави англійською мовою «UKRAINE». Це, зокрема, є важливим для відповідних позначок на формах спортсменів національних збірних України, повітряних та водних державних транспортних засобів т.д.

У вітчизняній науковій літературі, дотичній до проблематики офіційної назви держави, нерідко можна зустріти також і певні розмірковування щодо походження/виникнення тої чи іншої офіційної назви держави. Так, значна частина вітчизняних авторів, розглядаючи питання офіційної назви сучасної української держави, звертає увагу також такі «проблемні питання», як виникнення самої назви «Україна» та її пояснення. При цьому, як правило, спочатку чітко акцентується увага на місце і значення назви «Русь» в національній історії, висвітлюються питання «насильного перебрання» цієї назви (Русь) Московською державою (від самочинного присвоєння собі московськими князями титулу «князя всея Руси», щоб не бути нижчим за статусом від «митрополита Київського і всея Руси» після перенесення митрополичої катедри з Києва до Володимира на Клязьмі, пізніше до Москви, і до безпрецедентного рішення московського царя Петра I перейменувати Московську державу в «Государство российское...» [12, с. 152; 243, с. 76-78; 244, с. 82-88].

В другому випадку, коли йдеться про пояснення походження слова «Україна», за доцільне варто брати, насамперед, інтереси державницького характеру, потребу постійного виховання молоді в дусі патріотизму, любові до Батьківщини, її історії і т.д. [12, с. 153]. Саме тому, необхідно

переосмислити та побороти домінуючий на сьогоднішній час стереотип версії про походження назви «Україна» від означень «окраїна», «пограниччя» (навіть, якщо йдеться не про «окраїну» Польської чи Московської держави, а про пограниччя Києва чи Галича). Варто детальніше звернути увагу на оригінальну та достатньо обґрунтовану авторську версію професора С. Шелухіна, за якою назва «Україна» походить від старослов'янських слів «вкраяти», «вкраїна» (спільний корінь «кра») і вживалось первинно для «/.../ означення соборности ближчих родів і їх земель, як етнографічного й політичного отрубу, украяного з просторів для себе в своє посідання, володіння і користування» [31, с. 247]. Такі міркування, могли б стати рекомендаційними для навчальних програм учнів молодших класів загальноосвітньої середньої школи.

Бачення сутності явища офіційної назви держави загалом, як одного з невід'ємних та надзвичайно важливих її атрибутів, ставить питання про необхідність не тільки системного правового регулювання порядку її використання, а й запровадження охорони офіційної назви держави як такої. Це стало особливо актуальним у зв'язку з трагічними подіями 2014-16 рр., коли факти відвертої наруги над державними символами України, її офіційною назвою, історичною пам'яттю українського народу, його національною гідністю і т.д., набули системного характеру.

Своєрідною реакцією на ці процеси став проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо захисту авторитету держави), яким, зокрема, передбачалося поруч із існуючою кримінальною відповідальністю за публічну наругу над Державним Прапором України, Державним Гербом України, Державним Гімном України, запровадити також і кримінальну відповідальність за «публічну наругу та образу в адрес України як суверенної держави, а також історичної пам'яті українського народу» [245]. «За всі роки незалежності, - говориться в Пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо захисту та збереження авторитету держави)»,

поданого до Верховної Ради України народним депутатом України К. В. Матейченком, - перед Україною вперше надзвичайно гостро постали питання державності, суверенітету і її цілісності. Дана ситуація є наслідком як зовнішньодержавних викликів, обумовлених військово-політичною агресією Російської Федерації у Криму й на Сході України, так і внутрішньодержавних, які є наслідком суспільно-політичної та соціально-економічної кризи у 2013-2014 рр. Зазначені виклики виявили ряд проблем, які постали перед нашим суспільством в частині управління, врядування та організації діяльності нашої держави. Формування України як правової, соціальної та демократичної держави за сьогоdnішніх умов вимагає демократичних, відкритих і прозорих підходів при її організації. В контексті суспільно-політичної кризи 2013-14 рр. та зовнішніх анти державницьких впливів, системні зміни у сфері державного управління повинні обов'язково враховувати й кримінологічну складову, акцентуючи увагу на важливості зміцнення авторитету України як суверенної держави. Суспільна небезпечність злочинів проти авторитету держави полягає в тому, що вони посягають на суспільні відносини, які забезпечують авторитет і достоїнство держави Україна як суверенної, що публічно виражається у зневажливому, цинічному ставленні до неї, паплюженні й неприйнятті держави Україна як такої» [246] (*підкреслення моє – Х.С.*).

У широкому розумінні під охороною офіційної назви держави (за аналогією із висловленими в науковій літературі міркуваннями [247, с. 83; 248, с. 207]), можна було б розуміти систему державних і громадських заходів, спрямованих на забезпечення виконання і дотримання норм Конституції України, законів України та підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють порядок використання офіційної назви держави, а також застосування заходів державного впливу в разі порушення цих норм.

Подібно до існуючої на сьогоднішній день кримінальної відповідальності за наругу над державними символами, а також за незаконне підняття Державного Прапора України на річковому або морському судні

(ст. 338 та ст. 330 Кримінального Кодексу України [249]), можна було б також запровадити кримінальну відповідальність за наругу над офіційною назвою держави та за незаконне її використання. В першому випадку (подібно до ситуації з кримінальною відповідальністю за наругу над державними символами), об'єктом злочину був би безпосередньо авторитет Української держави, предметом злочину виступала б офіційна назва держави, а об'єктивна сторона злочину полягала б у публічній нарузі над офіційною назвою держави, тоді як суб'єктивна сторона мала б характеризуватися прямим умислом [250]. У другому випадку (незаконне використання офіційної назви держави), об'єктом злочину мав би стати встановлений законом порядок використання офіційної назви держави, предметом злочину – офіційна назва держави, з об'єктивної сторони злочин полягав би у використанні офіційної назви держави без права на неї, а суб'єктивна сторона мала б характеризуватися прямим умислом.

Однак, як видається, система правової охорони офіційної назви сучасної Української держави не повинна у майбутньому обмежуватися наявністю тільки кримінально-правової відповідальності. Вона могла б також включати в себе конституційно-правову та адміністративну відповідальність. Адже амплітуда неналежного ставлення до офіційної назви держави коливається десь від елементарної неповаги до наруги над нею. Так, явною неповагою до офіційної назви сучасної Української держави, можна вважати свідоме публічне написання її виключно з малої літери, образливе публічне «перекручування» самого слова «Україна», спеціальне публічне вживання нібито як синонімічного значення принизливих для національної гідності українського народу варіантів на взірець - «Хохляндії», «Хохлостану» [119] і т.д. Як на наш погляд, саме такі випадки неповаги до офіційної назви держави могли б стати предметом адміністративної відповідальності.

Запровадження конституційно-правової відповідальності за порушення законодавства про офіційну назву держави, як видається, стосувалися б насамперед, вищих посадових осіб держави, народних депутатів України, а

також службовців органів державної влади та органів місцевого самоврядування, працівників сфери освіти, оскільки саме їхні дії (якщо вони містять ознаки неповаги до офіційної назви держави), могли б завдати серйозної шкоди авторитету Української держави. Окремо варто зазначити, що Президент України як глава держави, народні депутати України, судді Конституційного Суду України та інші високопосадовці, вступаючи на свої посади урочисто присягають, не рідко, саме «на вірність Україні». Очевидним є те, що в цьому випадку йдеться про слово «Україна» як офіційну назву держави.

Так, відповідно до частин першої та третьої ст. 104 Конституції України, «/.../ новообраний Президент України вступає на пост не пізніше ніж через тридцять днів після офіційного оголошення результатів виборів, з моменту складення присяги народом на урочистому засіданні Верховної Ради України. Президент України складає таку присягу: «Я, (ім'я та прізвище), волею народу обраний Президентом України, заступаючи на цей високий пост, урочисто присягаю на вірність Україні (*підкреслення моє – Х.С.*). Зобов'язуюсь усіма своїми справами боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу, обстоювати права і свободи громадян, додержуватися Конституції України і законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників, підносити авторитет України у світі». В свою чергу, «перед вступом на посаду, - говориться в ст. 79 Конституції України, - народні депутати України складають перед Верховною Радою України таку присягу: «Присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми діями боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу. Присягаю додержуватися Конституції України та законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників» [1]. Натомість, «суддя Конституційного Суду України при вступі на посаду, - зазначається в ст.17 Закону України «Про Конституційний Суд України», - складає присягу такого змісту: «Урочисто присягаю чесно і

сумлінно виконувати високі обов'язки судді Конституційного Суду України, забезпечувати верховенство Конституції України, захищати конституційний лад держави, конституційні права та свободи людини і громадянина» [251].

Очевидно, вчинення дій високопосадовими особами, рівно ж як їхня бездіяльність, які б містили явну неповагу до Української держави загалом та, зокрема, до її офіційної назви, межують із порушенням конституційної присяги. І якщо в перших двох випадках (Президент України, народні депутати України) ці особи, складаючи присягу, безпосередньо «присягають на вірність Україні», то очевидним є те, що будь-які їхні дії, пов'язані із неповагою до «України», чи тим більше паплюженням її імені (офіційної назви), мали б стати підставою для кваліфікації таких дій, як порушення присяги. Останнє, напевно, мало б мати своїм наслідком настання відповідної конституційно-правової відповідальності.

В іншому випадку (принесення присяги суддями Конституційного Суду України), де хоч і прямо не йдеться про «присягання на вірність Україні», однак має місце достатньо ємке (очевидно, органічно поєднане із самою природою органу конституційної юрисдикції) положення за змістом якого, суддя Конституційного Суду України при вступі на посаду «урочисто присягає /.../ забезпечувати верховенство Конституції України». У цьому випадку, вчинення дій, пов'язаних із неповагою до «України», паплюженням її офіційної назви і т.д., – пряме порушення складеної присяги. Водночас, для кваліфікаційних підстав визначення останніх, важливе значення матимуть положення ст.2 Закону України «Про Конституційний Суд України» - «Завданням Конституційного Суду України є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України [251].

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок про те, що в Україні назріла потреба у створенні належної системи правового регулювання як порядку використання, так і охорони офіційної назви держави. Певним варіантом вирішення озвученої проблеми могла б стати

підготовка проекту Закону України «Про офіційну назву української держави» та його прийняття Верховною Радою України. Очевидно, що останнє могло мати місце виключно при неухильному та чіткому дотриманні, насамперед, положення частини другої ст. 8 Конституції України, за яким «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй» [1]. В той же самий час, саме Конституція України, її положення і принципи були і залишаються надалі основою подальшого розвитку національного законодавства [252], зокрема, і в частині зміцнення т.з. засад «внутрішнього та зовнішнього суверенітету» країни [253, с. 14].

Концепція проекту Закону України «Про офіційну назву української держави» могла б містити в собі три основні блоки: 1) загальнометодологічні основи проекту закону; 2) структура проекту закону; 3) виклад змісту основних положень статей проекту закону.

У першому блоці Концепції проекту Закону України «Про офіційну назву української держави» варто подати обґрунтування необхідності підготовки та прийняття цього документа, лаконічно розкрити сутність явища «офіційної назви держави», її ролі та значення в механізмі функціонування сучасної демократичної держави, а також окреслити питання необхідності створення системи правової охорони інституту офіційної назви сучасної української держави. Важливим є акцентування уваги саме на потребі нагального прийняття такого закону, оскільки сучасна «Україна, - за висловлюванням І. Д. Сліденка, - одночасно вирішує і проблеми вбудови в глобальну економіку, і вестернізацію, і в решті-решт, наближення до стандартів, а в перспективі і вступ до найбільш потужного інтеграційного об'єднання сучасності – ЄС» [254, с. 8]. Тут же можна було б також коротко привернути увагу і на питання, які «супроводжували» інститут офіційної назви держави в Україні в різні часи її історичного розвитку [255; 256; 257].

Структурно проект Закону України «Про офіційну назву української держави» міг складатися з таких статей: «Визначення офіційної назви

української держави», «Поняття офіційної назви держави», «Ухвалення судами рішень іменем України», «Укладення міжнародних договорів від імені України», «Використання офіційної назви держави Верховною Радою України», «Використання офіційної назви держави Урядом України та іншими органами виконавчої влади», «Використання офіційної назви держави органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами», «Використання офіційної назви держави разом з державними символами та іншими атрибутами держави», «Написання та переклад офіційної назви держави», «Охорона офіційної назви держави» та інші.

У третьому блоці Концепції проекту Закону України «Про офіційну назву української держави» мала б міститися найбільш важлива інформація щодо змісту запропонованих статей (основних положень) проекту закону.

Так, зокрема, в частині визначення «поняття» офіційної назви обов'язковими складовими мали б стати, насамперед, конституційне закріплення словесного найменування держави та його здатність лаконічно відтворювати існуючий суспільно-правовий устрій країни. При вирішенні питання щодо «ухвалення судами рішень іменем України» базовим має стати відповідне конституційне положення частини першої статті 129¹ Основного Закону держави і т.д.

Висновки до розділу 3

Офіційна назва сучасної української держави потребує свого удосконалення як на рівні конституційного регулювання порядку її використання, так і на законодавчому рівні, а також на рівні підзаконних нормативно-правових актів.

На конституційному рівні, враховуючи відповідний позитивний зарубіжний досвід, узагальнення практики використання офіційної назви держави в Україні на сучасному етапі її розвитку, видається за необхідне внести зміни до статті 1 Конституції України, виклавши її наступним чином: «Україна – спільне добро всіх її громадян. Українська Республіка - суверенна, демократична, соціальна, правова держава. Найменування Україна і Українська Республіка – рівнозначні».

Запровадження двох рівнозначних варіантів офіційних назв сучасної української держави («Україна» та «Українська Республіка») дозволить значно розширити можливості більш урізноманітненого та доступнішого викладу відповідної конституційної та нормативно-правової матерії в законодавчому процесі, а також впорядкувати їх використання у назвах посад вищих службових/посадових осіб держави, назв вищих органів державної влади, більш урізноманітнити написання текстів присяг вищих посадових осіб держави і т.д. Запропоноване положення «Україна – спільне добро всіх її громадян» (як майбутня частина перша статті 1 Конституції України), з одного боку було б викладом офіційного бачення конституцієдавцем поняття «республіка», з іншого – воно б логічно поєдналося із запропонованим варіантом офіційної назви держави «Українська Республіка» як рівнозначної існуючому на сьогодні варіанту «Україна». Все це разом має на меті підсилити ідеї «республіканізму», «народовладдя» та «демократії» в Основному Законі України.

Системний аналіз правового регулювання порядку використання офіційної назви держави в Україні свідчить про необхідність внесення низки

змін до відповідних нормативно-правових актів на рівні законів. Мета останнього, насамперед, забезпечення однакового застосування відповідних нормативних положень про офіційну назву держави, а також заповнення прогалин в нормативному регулюванні порядку використання офіційної назви держави. Зокрема, законодавець зобов'язаний внести відповідні зміни і доповнення до процесуальних законів для забезпечення неухильного дотримання вимог частини першої статті 129¹ Конституції України, за яким «суд ухвалює рішення іменем України».

Законодавцю також варто «систематизувати» положення низки законів у використанні офіційної назви держави як складової найменувань політичних партій, громадських об'єднань, суб'єктів господарювання. Для суб'єктів господарювання, як правило, мала б діяти пряма заборона використовувати слово «Україна» (офіційна назва сучасної української держави) в своїх найменуваннях; виключення, можливо, могли б становити загальнодержавні установи та підприємства.

Політична криза останніх років в Україні, яка нерідко супроводжується фактами відвертої наруги над її державними символами, офіційною назвою, історичною пам'яттю українського народу, його національною гідністю і т.д., активізували питання про необхідність запровадження охорони офіційної назви держави як системи державних і громадських заходів, спрямованих на забезпечення виконання і дотримання норм Конституції України, законів України та підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють порядок використання офіційної назви держави, а також застосування заходів державного впливу в разі порушення цих норм.

ВИСНОВКИ

Одним з обов'язкових атрибутів сучасної держави є її офіційна назва. Без власної назви не існувало і не існує сьогодні жодного самостійного державного утворення, а тим більше - жодної держави як такої. Вже сама поява держави, як правило, автоматично передбачає і появу того чи іншого її офіційного найменування. Назва держави як певне політико-правове явище пройшла тривалий шлях своєї еволюції разом із самою державою. Її основними етапами стало означення спочатку держави/державного утворення іменем пануючого племені (часто з додатком слова «місто»), потім використання для означення назви держави слів «земля» (як території розселення), «влада», «панування», «могутність», «сила», «королівство» і т.д., а в Нові та Новітні часи - з використання слова «*nation*» (народ).

У структурі офіційних назв сучасних держав присутні, як правило, дві складові частини - «індивідуалізуюча» (основна) та додаткова (доповнююча). Такий підхід до вирішення питання змісту офіційної назви сучасної держави можна назвати класичним. Винятки, як правило, обумовлено особливостями державно-правового розвитку тої чи іншої країни.

Виходячи із загальнометодологічного розуміння поняття «функцій» у правознавстві, в т.ч. і в теорії конституційного права як «основних напрямків діяльності, які виражають суть і призначення того чи іншого явища, його роль та місце в суспільстві, як певних видів впливу на суспільні відносини», під функціями офіційної назви держави можна було б розуміти «основні напрямки» діяльності останньої та суспільно-політичне призначення інституту офіційної назви. Звідси, таких ймовірних «напрямків діяльності» інституту офіційної назви держави (її функцій) можна виділити декілька, а саме: представницький або репрезентаційний напрямок (місце та роль даного інституту у взаємовідносинах з іноземними державами, умовний рівень "держава-держава"); політичний напрямок (рівень "держава-громадянин"); ідеологічний напрямок (в т.ч. і його виховний сегмент) (рівень "держава-особа").

Офіційна назва держави – це обов'язковий атрибут її суверенності, закріплений на конституційному або законодавчому рівні у формі лаконічного словесного найменування, основним призначенням якого є міжнародно-правова та суспільно-політична індивідуалізація держави, який містить в собі інформацію про національну приналежність держави, найбільш важливі її суспільно-політичні характеристики та є визнанням, відповідно до міжнародного права, іншими державами, Організацією Об'єднаних Націй, світовим співтовариством.

Характерними рисами (суттєвими ознаками) «офіційної назви держави» можна вважати: 1) конституційне/ законодавче закріплення словесного найменування держави; 2) здатність в лаконічній формі передати національну приналежність держави та найбільш суттєві особливості її суспільно-правового устрою; 3) наявність зв'язку «офіційної назви держави» з державним суверенітетом (незалежністю країни), який є основою її закріплення та встановлення порядку використання і правової охорони; 4) міжнародно-правове визнання держави з таким найменуванням іншими країнами, ООН, світовим співтовариством.

Найбільш «політично і юридично раціональною формою встановлення офіційної назви держави чи перейменування держави є конституційний закон, яким проголошується саме волевиявлення у відношенні номінації країни, фіксується наступність попередньої і нової назви, а також проводяться необхідні зміни в основному законі». Останнє підтверджується конституційно-правовою практикою зарубіжних, насамперед європейських, країн, досвід яких може бути використано і в Україні.

Україна на своєму історичному шляху пройшла класичний, як для європейських народів, шлях розвитку інституту офіційної назви держави. Можна стверджувати про існування у вітчизняній історії як окремих явищ «найменування» (означення) перших державних утворень словами «поле», «поляни», «древляни», «Руська Земля», потім назви «станових держав» - «Галицько-Волинське князівство», «Військо Запорозьке...», пізніше -

офіційних назв українських національних держав поч. ХХ-го ст. - «Української Народної Республіки» та «Західно-Української Народної Республіки».

Появі офіційної назви сучасної української держави певним чином передували документи політико-правового характеру, прийняті в останні роки існування СРСР, серед яких особливе місце посідають Декларація про державний суверенітет України (16.07.1990) та Концепція нової Конституції України (16.06.1991). Одночасно з проголошенням державної незалежності України 24 серпня 1991 року, Верховною Радою Української РСР було встановлено також і її офіційну назву - «Україна», яка в наступні роки не зазнала жодних змін та була фактично уконституйована під час прийняття Конституції України (28.06.1996). Встановлена офіційна назва сучасної української держави, на відміну від абсолютної більшості офіційних назв сучасних конституційних держав, не містить у своїй структурі т.з. доповнюючих/уточнюючих елементів, зокрема характеристики форми державного правління.

Офіційна назва сучасної української держави має широке поле свого застосування. Офіційну назву держави використовують на грошових знаках, знаках поштової оплати, печатках та бланках органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб, офіційних виданнях органів державної влади, паспортах громадян України, свідоцтвах про народження та інших документах, що посвідчують особу, документах про освіту, про вчені звання та наукові ступені, на нотаріальних документах, на будинках, в яких розміщені органи державної влади та місцевого самоврядування, на прикордонних стовпах та митних переходах і т.д.

Офіційна назва сучасної Української держави є обов'язковим атрибутом (складовою частиною) судових рішень в Україні. Від її імені («України») повинні ухвалюватися судами судові рішення, що є найважливішим результатом здійснення правосуддя (ч. 1 ст. 129¹ Конституції України). Ця норма у своїй внутрішній природі певним чином гармонізує з

низкою інших конституційних положень, зокрема, із частинами першою та другою ст. 5 Основного Закону держави, за якими «Україна є республікою. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування». В той же самий час, існуюча на сьогоднішній день практика ухвалення окремих «судових рішень» судами різних юрисдикцій як «іменем держави», так і без використання останнього, явно потребує свого перегляду. Визначальним підходом у вирішенні цього питання має бути неухильне дотримання вимог частини першої ст. 129¹ Конституції України, за яким «суд ухвалює рішення іменем України».

Аналіз правового регулювання порядку використання офіційної назви сучасної Української держави свідчить про наявність в окремих сегментах такого регулювання відповідних положень фактично на всіх трьох т.з. базових рівнях - конституційному, рівні законів та рівні підзаконних нормативно-правових актів. Однак, в загальному плані, правове регулювання порядку використання офіційної назви сучасної Української держави потребує комплексного та системного вирішення.

Офіційна назва сучасної української держави потребує свого удосконалення як на рівні конституційного регулювання порядку її використання, так і на законодавчому рівні, а також на рівні підзаконних нормативно-правових актів.

На конституційному рівні, враховуючи відповідний позитивний зарубіжний досвід, узагальнення практики використання офіційної назви держави в Україні на сучасному етапі її розвитку, видається за необхідне внести зміни до статті 1 Конституції України, виклавши її наступним чином: «Україна – спільне добро всіх її громадян. Українська Республіка - суверенна, демократична, соціальна, правова держава. Найменування Україна і Українська Республіка – рівнозначні».

Запровадження двох рівнозначних варіантів офіційних назв сучасної української держави («Україна» та «Українська Республіка») дозволить

значно розширити можливості більш урізноманітненого та доступнішого викладу відповідної конституційної та нормативно-правової матерії в законодавчому процесі, а також впорядкувати їх використання на рівні викладу назв посад вищих службових/посадових осіб держави, назв вищих органів державної влади, більш урізноманітнити написання текстів присяг вищих посадових осіб держави і т.д. Пропоноване положення «Україна – спільне добро всіх її громадян» (як майбутня частина перша статті 1 Конституції України), одного боку було б викладом офіційного бачення конституцієдавцем поняття «республіки», з іншого – воно б логічно поєдналося із запропонованим варіантом офіційної назви держави «Українська Республіка» як рівнозначної існуючому на сьогодні варіанту «Україна». Все це разом, має на меті підсилити ідеї «республіканізму», «народовладдя» та «демократії» в Основному Законі України.

Системний аналіз правового регулювання порядку використання офіційної назви держави в Україні свідчить про необхідність внесення низки змін до відповідних нормативно-правових актів на рівні законів. Мета останнього, насамперед, забезпечення однакового застосування відповідних нормативних положень про офіційну назву держави, а також заповнення прогалин в нормативному регулюванні порядку використання офіційної назви держави. Зокрема, законодавець зобов'язаний внести відповідні зміни і доповнення до процесуальних законів для забезпечення неухильного дотримання вимог частини першої статті 129¹ Конституції України, за яким «суд ухвалює рішення іменем України».

Законодавцю також варто «систематизувати» положення низки законів у частині використання офіційної назви держави як складової найменувань політичних партій, громадських об'єднань, суб'єктів господарювання. Для суб'єктів господарювання, як правило, мала б діяти пряма заборона використовувати слово «Україна» (офіційна назва сучасної української держави) в своїх найменуваннях; винятки могли б становити загальнодержавні установи та підприємства.

Усвідомлення політико-правової природи (сутності) явища офіційної назви держави, насамперед, як одного з невід'ємних та надзвичайно важливих її атрибутів, ставить питання про необхідність не тільки системного правового врегулювання порядку її використання, а й запровадження охорони офіційної назви держави як системи державних і громадських заходів спрямованих на забезпечення виконання і дотримання норм Конституції України, законів України та підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють порядок використання офіційної назви держави, а також застосування заходів державного впливу в разі порушення цих норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.golos.com.ua/article/271528>.
3. Про Конституційну Комісію. Указ Президента України № 119/2015 від 3 березня 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/119/2015>.
4. Андреева Г. Н. Конституционное право зарубежных стран : учебник / Г. Н. Андреева. – Москва : Изд-во Экемо, 2005. – 656 с.
5. Белкин А. А. Официальное наименование государства (фрагмент лекции) [Текст] / А. А. Белкин // Правоведение. – 1995. – №3. – С. 118–138.
6. Винокуров В. А. Наименование государства, его руководителей и проблема правовой грамотности / В. А. Винокуров // Конституционное и муниципальное право. – 2013. – №13. – С. 18–19.
7. Губрієнко О. М. Офіційні назви держав світу: порівняльно-правовий аналіз / О. М. Губрієнко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 9(83). – С. 57–65.
8. Еллинек Г. Право современного государства. Т. 1. Общее учение о государстве. [Текст] / Г. Еллинек. – Санкт-Петербург, 1908. – 247 с.
9. Лозинський І. The United States в українському перекладі // Правничий Вісник. Книга 3 / присвячена 50-річчю відновлення української державности (1917–1921). – Нью-Йорк : Товариство українських правників в ЗСА, 1971. – С. 229–239.
10. Соколов В. А. Символы государственного суверенитета. – Саратов : Издательство Саратовского университета, 1969. – 175 с.

11. Стахів М. Зміна назви держави як вислід розвитку держави [Текст] / М. Стахів // Науковий Вісник Українського Вільного Університету. Ювілейне видання. – Мюнхен, 1948. – Т. V. – С. 185–189.
12. Стецюк П. Б. Офіційна назва держави: конституційно-правова характеристика [Текст] / П. Б. Стецюк // Правова держава. – Київ, 2004. – Вип. 24. – С. 147–154.
13. Шелухін С. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів. – Прага, 1936. – 248 с.
14. Енгибарян Р. В. Конституционное развитие в современном мире. Основные тенденции / Р. В. Енгибарян. – Москва : Норма, 2007. – 496 с.
15. Ваганов Ю. Н. Современное конституционное развитие Швейцарской Конфедерации : автореф. дисс. канд. юрид. наук: 12.00.02 / Ю. Н. Ваганов ; Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. Москва, 2004. – 26 с.
16. Стецюк П. Б. Конституційний розвиток в сучасному світі (теоретико-методологічні аспекти) / П. Б. Стецюк // Юридичний Вісник. – 2015. – № 3. – С. 107–112.
17. Steinberg R. Der ökologische Verfassungsstaat / Rudolf Steinberg. – Frankfurt am Main : Suhrkamp. 1998. – 480 s.
18. Дюгі Леон. Конституційне право: Загальна теорія держави. – Репринт / Леон Дюгі ; передмова д-ра юрид. наук Ю. М. Оборотова. – Одеса : Юридична література, 2005.- 1008 с.
19. МенгерЪ А. Новое учение о государствЪ / АнтонЪ МенгерЪ ; пер. сЪ нЪмецк. подЪ редакц. Б.Кистяковского. – Санкт-ПетербургЪ, 1905.
20. Котляревскій С. А. Конституціонное Государство. ОпытЪ політико-морфологического обзора С. А. Котляревскій. – Санкт-ПетербургЪ, 1907.
21. Палиенко Н. И. Учение о существе права и правовой связанности государства / Н. И. Палиенко. – Харьковъ, 1908.

22. Стецюк П. Офіційна назва сучасної Української Держави / П. Стецюк // Правовое регулирование государственного строительства Украины и проблема совершенствования законодательства : краткие тезисы докладов и научных сообщений межрегиональной научной конференции молодых ученых и соискателей. – Харьков, 1992.
23. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
24. Дністрянський С. Загальна наука права і політики / Станислав Дністрянський. – Прага, 1923. – Т. I.
25. Жилин А. А. Учебник государственного права (пособие к лекциям). Часть I: Общее учение о государстве в связи с основными началами иностранного государственного права / А. А. Жилин. – Петроград, 1916.
26. Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku / pod red. J. Wocia. – Wrocław, 1998. – 360 s.
27. Зашкільняк Л.О. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 572 с.
28. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / Норман Дейвіс ; пер. з англ. П. Тарашук. – Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – 1080 с.
29. Ustawa Rządowa // Konstytucja 3 maja 1791 = 1791 geguzes 3-osios Konstitucija = The Constitution of maj 3, 1791. – Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 2001. – S. 54–76.
30. Deklaracyja Stanow Zgromadzonych // Konstytucja 3 maja 1791. = 1791 geguzes 3-osios Konstitucija. = The Constitution of maj 3, 1791. – Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 2001. – S. 73–75.
31. Стецюк П. Перша Конституція Польщі (1791) : спроба правового аналізу / П. Стецюк. – Львів : Астролябія, 2010. – 112 с.
32. Старосольський В. Політичне право. Курс лекцій / В. Старосольський ; Український Техніко-Господарський Інститут. – Регенсбург – Новий Ульм, 1950.

33. Конституции и законодательные акты буржуазных государств (XVII–XIX вв.). Англия, США, Франция, Италия, Германия : сборник документов под. ред. проф. П. Н. Галандзы. – Москва : Гос. издательство юридической литературы, 1957. — 572 с.
34. Союзний Конституційний Закон Австрії (1 жовтня 1920 р.) // Дурдиневський В. Н. Послевоенный конституции запада. Выпуск II. Германия. Чехия. Австрия. Сербо-Хорватословения. Румыния / В. Н. Дурдиневський. – Ленинград : Государственное издательство, 1921.
35. Конституции буржуазных стран. Том II. Средние и малые европейские страны. – Москва ; Ленинград : Государственное социально-экономическое издательство, 1936. – 664 с.
36. Конституции буржуазных стран. Том I. Великие державы и западные соседи СССР. – Москва ; Ленинград : Государственное социально-экономическое издательство, 1935. – 578 с.
37. Баев В. Г. Германский конституционализм (конец XVIII – первая треть XX вв.). Историко-правовое исследование / В. Г. Баев. – 2-е изд., доп. – Москва : Юрлит-информ, 2010. – 352 с.
38. Российское законодательство X–XX веков. Т. 9 : Законодательство эпохи буржуазно-демократических революций. – Москва, 1994. – 572 с.
39. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України. – Київ : Філософська і соціологічна думка, 1992. – 272 с.
40. Конституція Монгольської Народної Республіки (Основний Закон) // Дурдиневський В.Н. Конституции Востока. Египет. Турция. Афганистан. Индия. Китай. Монголия. Япония / В. Н. Дурдиневський, Е. Ф. Лудшувейт. – Ленинград : Государственное издательство, 1921.
41. Конституции зарубежных социалистических государств Европы / ред. и вступ. статья докт. юрид. наук Б. Н. Топорнина. – Москва : Издательство «Прогресс», 1973. – 742 с.

42. Социалистическая Конституция Корейской Народно-Демократической Республики. – Корея, Пхеньян : Издательство литературы на иностранных языках, 1993. – 31 с.
43. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. Конституции (Основные Законы) Союзных Советских Социалистических Республик. – Москва, 1985. – 744 с.
44. Колодїй А. М. Принципи права України : монографія / А. М. Колодїй. – Київ : Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
45. Панов Н. И. О соотношении и взаимосвязи понятийных аппаратов юридических наук. [Текст] / Н. И. Панов // *Методологічні проблеми правової науки : матеріали міжнародної наукової конференції. Харків, 13–14 грудня 2002 р. / упорядники М. І. Панов, Ю. М. Грошевий.* – Харків : Право, 2003. – 274 с.
46. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм: [Текст] : монографія / В. М. Шаповал. – Київ : Юридична фірма «Салком»; Юрінком Інтер, 2005. – 560 с.
47. Конституційне право України : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів освіти / за ред. В. Ф. Погорілка. – 4-е вид. – Київ : Наукова думка, 2003. – 732 с.
48. Фрицький О. Ф. Конституційне право України : підручник. – 3-є вид., перероб. і доп. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 512 с.
49. Конституційне право зарубіжних країн : навч. посібник / М. С. Горшеньова, К. М. Закоморна, В. О. Ріяка та ін. ; за заг. ред. В. О. Ріяки. – 2-е вид., допов. і переробл. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
50. Совгиря О. В. Конституційне право України. Повний курс: навч. посібник / О. В. Совгиря, Н. Г. Шукліна. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : Юрінком Інтер, 2012. – 544 с.

51. Веніславський Ф. В. Конституційне право України в схемах і таблицях: навч. посіб. для студ. юрид. вузів та ф-тів / Ф. В. Веніславський ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2014. – 374 с.
52. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: підручник / В. М. Шаповал. – 10-те вид. переробл. та допов. – Київ : Ін Юре, 2015. – 320 с.
53. Конституционное право зарубежных стран: учебник / Н. В. Мишина, А. Р. Крусян, Д. Я. Гараджаев и др. – Харьков : Право, 2015. – 848 с.
54. Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. До 20-ї річниці Конституції України та 25-ої річниці незалежності України / В. Л. Федоренко. – Київ : Видавництво «Ліра», 2016. – 616 с.
55. Государственное право Германии. Сокращенный перевод с немецкого семитомного издания. – Т. 1. – Москва : Ин-т гос. и права РАН, 1994. – 311 с.
56. Sagan S. Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej / Stanislaw Sagan. – Warszawa : Wydawnictwa Prawnicze PWN, 2001. – 258 s.
57. Polskie prawo konstytucyjne / red. naukowy Wieslaw Skrzydlo. – Lublin : Wydawnictwo “Morpol”, 2002. – 459 s.
58. Стойчев С. Конституционно право на Република България / Стефан Стойчев. – Пето преработене допълнено издание. – София : «СИЕЛА», 2002. – 637 с.
59. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации : учебник для вузов / М. В. Баглай, Б. Н. Габричидзе. – Москва : ИНФРА-М, 1996. – 512 с.
60. Стецюк П. Б. Державні символи України: конституційно-правова характеристика / П. Б. Стецюк // Вісник Конституційного Суду України. – 2004. – № 6. – С. 103–115.
61. Чушенко В. І. Конституційне право України : підручник / В. І. Чушенко, І. Я. Заяць. – Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 488 с.

62. Коментар до Конституції України. – Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. – 376 с.
63. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Харків : Право, 2011. – 1128 с.
64. Мучник А. Г. Комментарий к Конституции Украины / А. Г. Мучник. – 2-е изд. испр. и доп. – Киев : Парламентское издательство, 2003. – Кн. 1. – 400 с.
65. Конституційно-правові засади становлення української державності / В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика, О. Г. Данилян та ін. ; за ред. акад. НАН України В. Я. Тація, акад. АПрН України Ю. М. Тодики. – Харків : Право, 2003. – 328 с.
66. Актуальні проблеми сучасного конституційного права України : зб. наук. пр. / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; відп. ред. Ю. С. Шемшученко, В. Батанов. – Київ : Юридична думка, 2014. – 456 с.
67. Проблеми теорії конституційного права України / за заг. редакцією Ю. С. Шемшученка. – Київ : Парламентське вид-во, 2013. – 616 с.
68. Куян І. А. Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект : монографія / І. А. Куян. – Київ : ВЦ «Академія», 2013. – 560 с.
69. Авакян С. А. Конституционное право России : учебный курс : в 2 т. Т. I. – Москва : Юристъ, 2005. – 719 с.
70. Polskie prawo konstytucyjne / red. naukowy Dariusz Gorecki. – Lodz, 2012. – 320 s.
71. Тодыка Ю. Н. Основы конституционного строя Украины : уч. пособие [Текст] / Ю. Н. Тодыка. – Харьков : «Факт», 1999. – 320 с.
72. Якемчук Р. Україна як підмет міжнародного права / Р. Якемчук // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Том CLXIX : збірник на

- пошану Зенона Кузелі: праці філологічної та історико-філософської секцій / за ред. Володимира Янева. – Париж ; Нью-Йорк ; Мюнхен ; Торонто ; Сідней, 1962. – С. 490–505.
73. Федоренко В. Л. Система конституційного права України : теоретико-методологічні аспекти : монографія / В. Л. Федоренко. – Київ : Ліра-К, 2009. – 580 с.
74. Словарь русской ономастической терминологии. – Москва : Наука, 1978. – 264 с.
75. Стецюк П. До питання про офіційну назву держави. Проблеми державотворення в Україні / П. Стецюк // Вісник Львівського університету. – Львів, 1994. – С. 84–85. – (Серія юридична ; вип. 31).
76. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник / О. Ф. Скакун. – Харків : Еспада, 2006. – 776 с.
77. Тодыка Ю. Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики : монографія / Ю. Н. Тадыка. – Харьков : Факт, 2000. – 608 с.
78. Стецюк П. Б. Конституційно-правове регулювання державних символів України : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / П. Б. Стецюк. – Харків, 1994. – 17 с.
79. Конституция (Основной Закон) Эстонской Советской Социалистической Республики. – Таллинн, 1980. – 44 с.
80. Конституция (Основной Закон) Латвийской Советской Социалистической Республики. – Рига, 1978. – 42 с.
81. Мяловицька Н. А. Автономія та її роль у державному будівництві (країни Європи) : монографія / Н. А. Мяловицька. – Київ : Логос, 2009. – 504 с.
82. Заніна Т. А. Співвідношення прав на фірмове найменування на товарний знак. [Електронний ресурс] / Т. А. Заніна, О. В. Мануленко. – Режим доступу : http://www.hniise.gov.ua/user_files/File/sbornik/2009/Zanina.pdf
83. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. – Bonn, 1980.

84. Литвиненко І. Л. Визнання держав у міжнародному праві / І. Л. Литвиненко // Університетські наукові записки Хмельницького університету управління і права. – Хмельницький, 2005. – № 1–2 (13–14) – С. 238–243.
85. Баймуратов М. А. Международное публичное право. – Харків : Одіссей, 2003. – 342 с.
86. Статут ООН / Видано Департаментом громадської інформації ООН. – Київ : Представництво ООН в Україні, 2010. – 67 с.
87. Конституції нових держав Європи і Азії [Текст] / С. П. Головатий ; упоряд. С. Головатий. – Київ : Укр. Правн. Фундація ; Вид-во «Право», 1996. – 544 с.
88. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1997. – Nr. 78. poz. 483.
89. Логіка [Текст] : підручник для студ. юрид. фак. вузів / Н. В. Карамішева ; Львівський держ. ун-т ім. Івана Франка. Філософський факультет. – Львів : Стрім, 1998. – 247 с.
90. Лотюк О. С. Конституційно-правові основи розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні : монографія / О. С. Лотюк ; за ред. В. Л. Федоренка. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2016. – 336 с.
91. Бориславська О. М. Організація державної влади в сучасному світі: конституційно-правова енциклопедія. [Текст] / О. М. Бориславська, С. В. Різник. – Львів : ПАІС, 2012. – 456 с.
92. Конституции государств Европейского Союза: [Текст] / Л. А. Окуньков ; под общей редакцией и со вступительной статьей директора Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации Л. А. Окунькова. – Москва : Издательская группа ИНФРА М-НОРМА, 1997. – 816 с.
93. Österreich Bundesverfassungsgesetz vom 1. Oktober 1920. [Elektronische Ressource]. – Zugriff : <http://www.verfassungen.de/at/at18-34/oesterreich20.html>.

94. Конституція Французької Республіки: [Текст] // Конституції зарубіжних країн : навч. посібник / за заг. ред. В. О. Серьогіна ; В. О. Серьогін, Ю. М. Коломієць, О. В. Марцеляк та ін. – Харків : Видавництво «ФІНН», 2009. – 947 с.
95. Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik über die Herstellung der Einheit Deutschlands (Einigungsvertrag) vom 31. August 1990. [Elektronische Ressource]. – Zugriff : <https://www.gesetze-im-internet.de/einigvtr/BJNR208890990.html>.
96. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland: Textausgabe. Stand Januar 2007. – Berlin, Deutscher Bundestag. Verwaltung, 2007.
97. Constituição da República Portuguesa 2 de Abril de 1976. [Elektronische Ressource]. – Access mode : – <https://www.parlamento.pt/Legislacao/Paginas/-ConstituicaoRepublicaPortuguesa.aspx>
98. Конституція Королівства Данії: [Текст] // Конституции государств Европейского Союза / под общей редакцией и со вступительной статьей директора Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации Л. А. Окунькова. – Москва : Издательская группа ИНФРА М-НОРМА, 1997. – С. 303–313.
99. Ústava Slovenskej Republiky 1.septembra 1992. [Elektronische Ressource]. – Access mode : <http://www.slpk.sk/dokumenty/ustava.pdf>.
100. Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992 [Elektronische Ressource]. – Access mode : <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>.
101. Ustava Republike Slovenije. [Elektronische Ressource]. – Access mode : <http://www.egov.ufsc.br/portal/sites/default/files/anexos/21387-21388-1-PB.htm>
102. Ustav Republike Hrvatske. [Elektronische Ressource]. – Access mode : <http://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>
103. Конституції Республіки Чорногорія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.webcitation.org/67abrpfgL>.
104. Human Rights and Environment in a New Ukraine: in Honor of Prof. Svitlana Kravchenko: collection of articles and abstracts of participants of the

international interdisciplinary symposium, 20–21 September. – Lviv, 2015. – 432 p.

105. Constitution of Ireland. [Elektronic resource]. – Access mode : <http://www.irishstatutebook.ie/eli/cons/en/html>
106. Конституции государств Европы : в 3 т. Т.1 / под общей редакцией и со вступительной статьей директора Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации Л. А. Окунькова. – Москва : Издательство НОРМА, 2001. – 824 с.
107. Конституция Российской Федерации. – Москва : Юридическая литература, 1993. – 96 с.
108. Конституция Республики Казахстан. Научно-практический комментарий. – Алматы : Паритет, 2010. – 400 с.
109. Конституция Грузии. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/30346>.
110. Основний Закон Угорщини (25 квітня 2011 року). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://nemzetikonyvtar.kormany.hu/download/3/00/50000/orosznyomda_jav%C3%ADtott.pdf.
111. Декларація незалежності Ізраїлю / КЕЕ (Краткая Еврейская Энциклопедия). Том 2. кол. 299–302. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eleven.co.il/artikle11392>.
112. О символах Эстонии: [Текст]: закон Естонської РСР від 8 травня 1990 р. // Ведомости Верховного Совета и Правительства Эстонской Республики. – 1990. – № 14. – Ст. 239.
113. Об изменении наименования государства Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика: [Текст]: закон Российской Советской Федеративной Социалистической Республики: от 25 декабря 1991 г. // Ведомости Съезда народных депутатов РСФСР и Верховного Совета РСФСР. – 1992. – № 2.

114. О внесении изменений в Конституцию (Основной Закон) Молдавской ССР: [Текст]: закон Молдавской ССР от 5 июня 1990 г. // Ведомости Верховного Совета и Правительства Советской Социалистической Республики Молдова. – 1990. – N 7, 6. – Ст. 1.
115. Об изменении названия Таджикская Советская Социалистическая Республика и внесение изменений в Конституцию (Основной Закон) Таджикской ССР: [Текст]: закон Таджикской ССР от 31 августа 1991 г. // Ведомости Верховного Совета Республики Таджикистан. – 1991. – N 18. – Ст. 226.
116. О восстановлении независимости Латвийской Республики: [Текст]: постановление Верховного Совета Латвийской ССР // Ведомости Верховного Совета и Правительства Латвийской Республики. – 1990. – № 20. – Ст. 356.
117. О названии Советского государства [Текст]: постановление Съезда народных депутатов СССР // Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. – 1990. – № 52. – Ст. 1159.
118. Ілов І. Конституційні зміни в Угорщині 2012 року: основні новації та їх вплив на суспільно-політичний розвиток держави / І. Ілов // Віче. – 2013. – №4. – С. 54.
119. Мусорин А. Ю. Вариативность названий стран в современном белорусском языке / А. Ю. Мусорин // Иностранные языки в научном и учебно-методическом аспектах. – Новосибирск, 2008. – Вып. 7. – С. 31–35.
120. О написании названий государств – бывших республик СССР и их столиц. Распоряжение Администрации Президента Российской Федерации от 17 августа 1995 г. № 1495. г. Москва. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakonbase.ru/content/base/15656>
121. Андрей Дмитриевич Сахаров : фрагменты биографии. – Москва : Панорама, 1991. – 16 с.

122. Цьолнер Е. Історія Австрії / Еріх Цьолнер ; пер. з нім. Роіан Дубасевич, Христина Назаревич, Анатолій Онишко, Наталія Іваничук. – Львів, Літопис, 2001. – 712 с.
123. Брайчевський М. Ю. Вибране. Том II : Хозарія і Русь. Аскольд – цар київський / М. Ю. Брайчевський. – Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 2009. – 816 с.
124. Стецюк Н. В. Сергій Шелухін і його державницька теорія походження назви «Україна» / Н. В. Стецюк // Вибори і демократія. – 2007. – № 4 (14). – С. 55–63.
125. Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця ; відп. ред. О. В. Мишанич. – Київ : Дніпро, 1989. – 487 с.
126. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ : Критика, 2005. – 584 с.
127. Котляр М. Данило Галицький. Біографічний нарис. [Текст] / М. Котляр. – Київ : Видавничий дім «Альтернатива», 2002. – 378 с.
128. Заруба В. М. Держава і право Київської та Галицько-Волинської Русі (кінець VIII ст. – початок XIV ст.) : навч. посібник. – Київ : Істина, 2007. – 128 с.
129. Томенко М. І. Історія української конституції: навч. посібник: [Текст] / М. В. Томенко. – Київ : Освіта, 2009. – 464 с.
130. Конституція української гетьманської держави. Староукраїнською, латинською, українською та англійською мовами. [Текст]. – Київ : Право, 1997. – 158 с.
131. Оглоблин О. Бендерська Конституція 1710 року / О. Оглоблин // Гетьман Іван Мазепа і його доба / О. Оглоблин ; редактор Любомир Винар, упорядники Ігор Гирич, Алла Атаманенко. – 2-е доповнене видання. – Нью-Йорк ; Київ ; Львів ; Париж ; Торонто, 2001. – 461 с.
132. Кресін О. В. Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII століття : монографія / О. В. Кресін. –

Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 468 с.

133. Стецюк Н. В. Конституція Пилипа Орлика (1710) в українській еміграційній думці ХХ-го століття / Н. В. Стецюк // 300 років Конституції Гетьмана України Пилипа Орлика: проблеми становлення і розвитку українського державотворення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Львівський державний університет внутрішніх справ. Частина перша. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – 284 с.
134. Кирило-Мефодіївське товариство : у 3 т. Т. 2 / АН УРСР. Археограф. комісія та ін. упоряд. М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко; рекол.: П. С. Сохань (гол. ред.) та ін. – Київ : Наукова думка, 1990. – 696 с.
135. «Вільна Спілка» – «Вольный Союз». Спроба української політико-соціальної програми. Збір і пояснення М. Драгоманова / переклад Т. Андрусяка // Драгоманівський Збірник. «Вільна спілка» та сучасний український конституціоналізм / за ред. Т. Г. Андрусяка. – Львів : Світ, 1996. – 256 с.
136. Грушевський М. Конституційне питання і українство в Росії / М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. – Львів, 1905. – Т. XXX.
137. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали : у двох томах. Т. 1. 4 березня 1917 р. – 9 грудня 1917 р. / упоряд. В. Ф. Верстюк (кер.), О. Д. Бойко та ін. [Текст]. – Київ : Наукова думка, 1996. – 588 с.
138. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали : у двох томах. Т. 2. 19 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. / упоряд. В. Ф. Верстюк (кер.), О. Д. Бойко та ін. : [Текст]. – Київ : Наукова думка, 1997. – 422 с.
139. Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. Т. 6 : 90-ті роки ХІХ – 20-ті роки ХХ ст. / упоряд., прим. Т. Гунчака, Р. Сольчаника. – Київ : Дніпро, 2001. – 520 с.

140. Україна: антологія пам'яток державотворення, Х–ХХ ст.: у 10 т. Т. 7: Відродження української державності / упорядкував, передм. та прим. Д. Павличко. – Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – 704 с.
141. Стахів М. Тимчасова Конституція УНР від 28 грудня 1918 р. / М. Стахів // Наукові записки Українського Вільного Університету. – Мюнхен, 1961. – Ч. 4–5. – С. 125–137.
142. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посібник / упоряд.: А. С. Чайковський (кер.), О. Л. Копиленко, В. М. Кривоніс, В. В. Свистунов, Г. І. Трофанчук. – Київ : Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.
143. Устрій Галицької Держави (підготовлено Дністрянським Ст., 1918 р.) // Стецюк П. Б. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст: [Текст] / П. Б. Стецюк. – Львів, 1999. – С. 55–160.
144. Західно-Українська народна республіка 1918–1923. Документи і матеріали. Том 2. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. – 375 с.
145. Розпорядок про введення Диктатури в Західній Области УНР: Акт Української Національної Ради і о Секретаріату // Західно-Українська народна республіка 1918–1923. Документи і матеріали. Том 2. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. – С. 245–248.
146. Ющенко В. Історія української гривні / В. Ющенко, В. Панченко. – Київ : Видавництво «Бібліотека українця», 1999. – 96 с.
147. Трембiцький В. Українська консульська служба 1918–1924 років / В. Трембiцький // Симон Петлюра : зб. студійно-наукової конференції в Парижі (травень 1976) : статті, замітки, матеріали / ред. В. Косик. – Мюнхен ; Париж, 1980. – С. 174–205.
148. Проект Конституції Західно-Української Народної Республіки (підготовлений Дністрянським Ст., 1920 р.) // Стецюк П. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст: [Текст] / П. Б. Стецюк. – Львів, 1999. – С. 55–160.

149. Чехович В. А. Державний Центр Української Народної Республіки / В. А. Чехович // Юридична енциклопедія. Т. 2: Д–Й. – Київ : “Укр.енцикл.”, 1999. – С. 153–154.
150. Декларація Уряду У.Н.Р. “У в’язку з процесом С.В.У.”. 26 травня 1930 року // Шульгин Олександр. Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині. – Автент. відтворення вид.1934 р. / відп. ред. Г. Й. Удовенко; упорядники: В. Г. Стрельський, І. Д. Шевченко. – Київ : Юрінком Інтер, 1998. – С. 123–127.
151. Адміністративне право і процес УНР в екзилі: невідома правнича спадщина України / укладачі: І. С. Гриценко, В. М. Бевзенко, С. О. Коваль, А. І. Бевз, І. В. Паламарчук, О. В. Гура, А. В. Кравченко, Р. С. Сметанюк; за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора І. С. Гриценка. – Київ : Дакор, 2015. – 500 с.
152. Тимчасовий Закон про реорганізацію Державного Центру УНР в екзилі // Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі. Статі і матеріали / Зредагували Любомир Р. Винар і Наталія Пазуняк. – Філадельфія ; Київ ; Вашінгтон, 1993. – С. 311–324.
153. Грамота про складення повноважень і припинення діяльності Державного Центру Української Народної Республіки в екзилі // Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі. Статі і матеріали / Зредагували Любомир Р. Винар і Наталія Пазуняк. – Філадельфія ; Київ ; Вашінгтон, 1993. – С. 204–205.
154. Заява Державного Центру Української Народної Республіки. Київ, 22 серпня 1992 року. – Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі. Статті і матеріали/ Зредагували Любомир Р.Винар і Наталія Пазуняк. – Філадельфія – Київ – Вашінгтон, 1993 . – С.206.
155. Закон Ч. I (проголошення самостійності Карпатської України) // Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. Т. 7 : 20-ті – 40-ві роки ХХ ст. / упоряд., прим. Т. Гунчака, Р. Сольчаника. – Київ : Дніпро, 2001. – 440 с.

156. Устрій Організації Українських Націоналістів: [Текст] // Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. Т. 7 : 20-ті – 40-ві роки ХХ ст. / упоряд., прим. Т. Гунчака, Р. Сольчаника. – Київ : Дніпро, 2001. – С. 310.
157. Постанови II (Краківського) Великого Збору ОУН: [Текст] // Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. Т. 8. : 40-ві – 80-ті роки ХХ ст. / упоряд., прим. Т. Гунчака, Р. Сольчаника. – Київ : Дніпро, 2001. – С. 9–24.
158. Акт проголошення Української Держави (30 червня 1941 р.) // Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. Т. 8. : 40-ві – 80-ті роки ХХ ст. / упоряд., прим. Т. Гунчака, Р. Сольчаника. – Київ : Дніпро, 2001. – С. 25–26.
159. Історія української конституції / упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. – Київ : Право, 1997. – 464 с.
160. Таранов А. П. Історія Конституції Української Радянської Соціалістичної Республіки / А. П. Таранов. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1957. – 167 с.
161. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки: Прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 р. – Київ : Політвидав України, 1979. – 44 с.
162. Речицкий В. Политическая активность. Конституционные аспекты / В. Речицкий. – Київ: Сфера, 1999. – 496 с.
163. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1990. – № 31.
164. Концепція нової Конституції України. Постанова Верховної Ради Української РСР // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1991. – № 35.
165. Декларація про державний суверенітет України. Історія прийняття, документи, свідчення. – Житомир : Рута, 2010. – 868 с

166. Колісник В. П. Декларація про державний суверенітет України та її вплив на процес формування української держави / В. П. Колісник // Декларація про державний суверенітет України передумова її незалежності та демократичного розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків 16 червня 2010 р. / редкол.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала. – Харків : НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2010. – 180 с.
167. Мироненко О. М. Історія Конституції України / О. М. Мироненко. – Київ : Ін Юре, 1997. – 60 с.
168. Шаповал В. М. Історія Основного Закону (конституційний процес в Україні у 1990–1996 роках / В. М. Шаповал, А. В. Корнеєв; худож.-оформлювач О. М. Артеменко. – Харків : Фолію, 2011. – 111 с.
169. Про Комісію з розробки нової Конституції України. Постанова Верховної Ради Української РСР // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1990. – № 35.
170. Стенограма засідання Робочої групи з розробки Концепції нової Конституції Української РСР. 20 листопада 1990 року // Конституція незалежної України : у 3 кн. / під заг. ред. С. Головатого. – Київ : Право. Українська Правнича Фундація, 1998. – Кн. II, частина 1: Документи. Стенограми. – С. 11–21.
171. Стенограма засідання Комісії з розробки Концепції нової Конституції Української РСР. 4 грудня 1990 року // Конституція незалежної України: у 3 кн. / під заг. ред. С. Головатого. – Київ : Право. Українська Правнича Фундація, 1998. – Кн. II, частина 1 : Документи. Стенограми. – С. 23–47.
172. Стенограма засідання Комісії з розробки Концепції нової Конституції Української РСР. 14 лютого 1991 року // Конституція незалежної України : у 3 кн. / під заг. ред. С. Головатого. – Київ : Право. Українська Правнича Фундація, 1998. – Кн. II, частина 1 : Документи. Стенограми. – С. 50–74.

173. Стенограма засідання Комісії з розробки Концепції нової Конституції Української РСР. 29 березня 1991 року // Конституція незалежної України : у 3 кн. / під заг. ред. С. Головатого. – Київ : Право. Українська Правнича Фундація, 1998. – Кн. II, частина 1 : Документи. Стенограми. – С. 76–92.
174. Обговорення питання «Про Концепцію нової Конституції (Основного Закону) Української РСР». 15 травня 1991 року // Бюлетень третьої сесії Верховної Ради Української РСР дванадцятого скликання. – 1991. – № 51.
175. Обговорення питання «Про Концепцію нової Конституції (Основного Закону) Української РСР». 16 травня 1991 року // Бюлетень третьої сесії Верховної Ради Української РСР дванадцятого скликання. – 1991. – № 54.
176. Обговорення питання «Про Концепцію нової Конституції (Основного Закону) Української РСР». 15 травня 1991 року. Вечірнє засідання // Бюлетень третьої сесії Верховної Ради Української РСР дванадцятого скликання. – 1991. – № 52.
177. Акт проголошення незалежності України. Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 38.
178. Стенограма засідання Верховної Ради України. 24 серпня 1991 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portal.rada.gov.ua/-meeting/stenogr/show/4594.html>.
179. Відомість про результати Всеукраїнського референдуму, 1 грудня 1991 р./ ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 28. – Спр. 144. – Арк. 6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.archives.gov.ua/Sections/15r-V_Ref/index.php?11.
180. Конституція незалежної України: у 3 кн. / під заг. ред. С. Головатого. – Київ : Право. Українська Правнича Фундація, 1995. – Кн. I: Документи, коментарі, статті. – 398 с.

181. Конституція (Основний Закон) України: із змінами та доповненнями. – Київ : Школа, 1994. – 46 с.
182. Шаповал В. Конституційні акти України першої половини 90-х років ХХ ст. (питання кваліфікації) / В. Шаповал // Право України. – 2000. – № 6. – С. 6–12.
183. Конституція України. Проект винесений Верховною Радою України на всенародне обговорення. В редакції від 1 липня 1992 року // Голос України. – 1991. – 2 липня.
184. Конституція незалежної України : у 3 кн. / під заг. ред. С. Головатого. – Київ : Право. Українська Правнича Фундація, 1997. – Кн. II, частина 1 : Документи. Статті. – 278 с.
185. Конституція (Основний Закон) України. Проект Конгресу Українських Націоналістів // Шлях перемоги. – 1994. – 22 жовтня. – Ч. 43 (2115).
186. Конституція України. Проект Української Християнсько-Демократичної Партії. – Львів: За Вільну Україну, 1995. – 15 с.
187. Конституція України. Проект. // Права людини в Україні: Інформаційно-аналітичний бюлетень Українсько-Американського Бюро захисту прав людини. – 1994. – № 4. – С. 6–28.
188. Соколюк З. Загальні зауваги до проекту Конституції України / Зиновій Соколюк // Розбудова держави. – 1992. – № 5. – С. 40–46.
189. Люхтерхантд О. Експертний відгук до проекту Конституції України / Отто Люхтерхантд // Проект Конституції України: стан, проблеми, перспективи. – Київ : Заповіт, 1996. – 60 с.
190. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України // Конституція незалежної України : у 3 кн. / під заг. ред. С. Головатого. – Київ: Право. Українська Правнича Фундація, 1995. – Кн. I, частина 1 : Документи. Стенограми. – С. 223–243.

191. Конституції України. Проект схвалений Тимчасовою спеціальною комісією з доопрацювання проекту Конституції України 15 червня 1996 року // Конституція незалежної України : у 3 кн. / під заг. ред. С. Головатого. – Київ : Право. Українська Правничка Фундація, 1997. – Кн. II, частина 3 : Документи. – С. 2–49.
192. Про судоустрій і статус суддів. Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31. – Ст. 545.
193. Про міжнародні договори України : Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – N 50. – Ст. 540 {Із змінами, внесеними згідно із Законом N 1323-VII (1323-18) від 05.06.2014, ВВР, 2014, N 34, ст. 1166 }
194. Про державні нагороди України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – N 21. – Ст. 162.
195. Про державний кордон України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – N 2. – Ст. 5 (з пізн. змін. та доповн.).
196. Про громадянство України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – N 13. – Ст.65 (з пізн. змін. та доповн.)
197. Про Державний Гімн України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – N 24. – Ст. 163.
198. Про Державний герб України. Постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – N 40. – Ст. 592.
199. Положення про паспорт громадянина України для виїзду за кордон. Постанова Верховної Ради України від 23 лютого 2007 року N 719-V. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2503-12>.
200. Про почесні звання України : Указ Президента України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/476/2001>
201. Про затвердження Порядку здійснення офіційного перекладу багатосторонніх міжнародних договорів України : Постанова Кабінету

- Міністрів України від 17.03.2006 № 353. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/353-2006-%D0%BF>.
202. Положення про знаки поштової оплати : Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України N 388 від 24.06.2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0553-10>.
203. Про затвердження технічних описів документів про освіту та вчені звання : Наказ Міністерства освіти і науки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0283-14>
204. Про судові рішення у цивільній справі : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 14 від 18.12.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-09>
205. Про судоустрій України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – N 50. – Ст. 436.
206. Про судоустрій України : Закон України. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – N 27–28. – Ст. 180.
207. Про судоустрій і статус суддів : Закон України. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – Ст. 529.
208. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.
209. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–41. – Ст.492.
210. Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–36, № 37. – Ст. 466.
211. Господарський процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56 (*із пізн. змінами*).
212. Штефан М.Й. Судове рішення / М. Й. Штефан, В. І. Шишкін // Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 5 : П–С / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Київ : Укр. Енцикл., 2003. – 736 с.
213. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням

- громадянина Чагіна Дмитра Івановича щодо офіційного тлумачення положень статей 8, 124 Конституції України № 66-у від 12.12.2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://csu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=231376>.
214. Фазикош Г. В. Судове рішення в цивільному судочинстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Г. В. Фазикош. – Харків, 2008. – 17 с.
215. Синицька Я. П. Юридична природа судового рішення в адміністративному судочинстві / Я. П. Синицька // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 681–685.
216. Назва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1373112046398/pravo/sudovi_rishennya
217. Протокол прикордонного знака «ГУР», який встановлено для позначення точки стику державних кордонів України, Румунії і Угорщини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_551.
218. Про ратифікацію Протоколу прикордонного знака «ГУР», який встановлено для позначення точки стику державних кордонів України, Румунії і Угорщини : Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 24. – Ст. 175.
219. Про затвердження зразків актових записів цивільного стану, описів та зразків бланків свідоцтв про державну реєстрацію актів цивільного стану : постанови Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2010 р. № 1025. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1025-2010-%D0%BF>.
220. Про документи про загальну середню та професійно-технічну освіту державного зразка і додатки до них : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2015 р. № 645. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/645-2015-%D0%BF/-paran45#n45>.

221. Положення про відзнаку Президента України – медаль «За військову службу Україн» : Указ Президента України від 5 жовтня 1996 року № 931/96. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/931/96>.
222. Про введення в обіг банкнот номіналу 1 гривня та банкнот номіналом 2, 5, 10 та 20 гривень зразка 1995 року. Лист Національного банку України від 15.08.1997 № 11-311/274-6022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v6022500-97>.
223. Про політичні партії в Україні : Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.
224. Про громадські об'єднання : Закон України. Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
225. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15/page3>.
226. Про затвердження переліку історичних державних найменувань. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 липня 2016 р. № 479 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/479-2016-%D1%80/para7#n7>
227. Цивільний кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page>.
228. Про внесення змін до Конституції України : Закон України від 8 грудня 2004 року N 2222-IV // Відомості Верховної Ради. – 2005. – N 2. – Ст. 44.
229. Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою : Указ Президента України № 65/2000 від 15 січня 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/65/2000>.
230. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 103 і 108 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України

- «Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою) № 3-рп від 27.03.2000. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-00>.
231. Про внесення змін до Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України та суддів). Проект Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53602.
232. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) Проект Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812
233. Сучасний конституціоналізм: досвід нових демократій : матеріали першого засідання Українсько-польського клубу конституціоналістів. Грудень, 2006 / за ред. В. Шаповала, В. Скшидло, П. Стецюка. – Київ ; Львів : Юриспруденція, 2008. – 140 с.
234. Стецюк Х. П. Про можливість уточнення офіційної назви сучасної української держави / Х. П. Стецюк // Державний суверенітет і народний суверенітет в сучасних умовах. VII Тодиківські читання : Збірка тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів (26-27 вересня 2014 року) / за заг. ред. проф. А. П. Гетьмана ; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. – Харків : Права людини, 2014. – С. 96–98.
235. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Пояснювальна записка до проекту Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209.
236. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України № 1-в/2016

- від 20 січня 2016 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/1-v/2016.pdf>
237. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності доопрацьованого законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України № 2-в/2016 від 30 січня 2016 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ccu.gov.ua:8080/doccatalog/document?i=301294>
238. Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М. І. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності доопрацьованого законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ccu.gov.ua:8080/doccatalog/document?id=301426>
239. Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М. І. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності доопрацьованого законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ccu.gov.ua:8080/doccatalog/document?id=301729>
240. Реформування конституційних засад судової влади // Національна безпека і оборона. – 2016. – № 5–6 (163–164). – С. 3–9.
241. Батанов О. В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні : монографія. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 260 с.
242. Про Державний Герб України. Проект закону. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58092

243. Лашенко Р. Литовський Статут – яко пам'ятка українського права / Р. Лашенко // Науковий збірник Українського університету у Празі. – Прага, 1923. – Т. I.
244. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов / Г. П. Півторак // Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». – Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. – 152 с.
245. Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо захисту авторитету держави) : Проект Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54167
246. Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо захисту та збереження авторитету держави) : Пояснювальна записка до проекту Закону України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54167
247. Луць З. Правова охорона конституції: до питання про постановку проблеми / З. Луць // Право України. – 2002. – № 7. – С. 78–84.
248. Немеш П. Ф. Поняття та співвідношення правової охорони і правового захисту торгівельних марок / П. Ф. Немеш // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 3. – С. 207–209.
249. Кримінальний кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
250. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переобл. та доп. – Київ : Юридична думка, 2012. – 1316 с.
251. Про Конституційний Суд України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
252. Конституція України – основа подальшого розвитку законодавства: Збірник наукових праць. – Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1997. – Вип. 2. – 320 с.

253. Теоретичні проблеми розвитку конституційного законодавства України на сучасному етапі : монографія / [Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик, В. О. Скрипнюк та ін.] ; за ред. Ю. С. Шемшученка, О. І. Ющика. – Київ : Вид-во «Юридична думка», 2014. – 316 с.
254. Сліденко І. Д. Передмова / І. Д. Сіденко // Інтеграційне право в умовах глобалізаційних процесів: концептуальні та методологічні підходи (до 60-ти річчя зав. каф. конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського держ. ун-ту, д. ю. н., проф. акад. Української академії наук, Заслужений діяч науки і техн. України М. О. Баймуратова / за ред. д. ю. н., проф., Заслуженого юриста України Ю. О. Волошина. – Одеса : Фенікс, 2015. – 590 с.
255. Смаль-Стоцький Р. Правдиве значення советського терміну «Україна» / Р. Смаль-Стоцький. – Нью-Йорк ; Вашингтон, 1968. – 48 с.
256. Народження країни. Від краю до держави. Назва, символіка, територія і кордони України / упоряд. К. Галушко. – Харків, 2016. – 356 с.
257. Ільченко А. Іменем України, та не в ім'я українців: збірник судових рішень, постанов та ухвал із питань функціонування української мови / А. Ільченко. – Ніжин : ТОЗ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2010. – 616 с.

ДОДАТКИ**Проект****Закон України
Про внесення змін до Конституції України
(щодо офіційної назви держави)**

Верховна Рада України постановляє:

I. Внести до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141), такі зміни:

Статтю 1 викласти у такій редакції :

«Україна – спільне добро всіх її громадян.

Українська Республіка - суверенна, демократична, соціальна, правова держава.

Найменування Україна і Українська Республіка – рівнозначні.»

II. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його офіційного опублікування.

Голова Верховної Ради
України

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ

до проекту Закону України "Про внесення змін до Конституції України
(щодо офіційної назви держави)»

Чинна редакція	Нова редакція з урахуванням пропонованих змін
1	2
<p><i>Стаття 1.</i></p> <p>Відсутня</p> <p>Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.</p> <p>Відсутня</p>	<p><i>Стаття 1.</i></p> <p>Україна – спільне добро всіх її громадян.</p> <p>Українська Республіка - суверенна, демократична, соціальна, правова держава.</p> <p>Найменування України і Українська Республіка – рівнозначні.</p>

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проекту Закону України "Про внесення змін до Конституції України
(щодо офіційної назви держави)»

1. Обґрунтування необхідності прийняття акта

24 серпня 1991 року Верховна Рада Української РСР, приймаючи Акт проголошення незалежності України, затвердила офіційну назву сучасної української держави у викладі одного слова - «Україна». Саме в такій словесній формі офіційну назву нашої держави було підтверджено конституцієдавцем при прийнятті чинного Основного Закону держави 28 червня 1996 року. Останнє відбулося у спосіб т.з. «мовчазної згоди» конституцієдавця, коли не розмістивши в тексті Основного Закону держави окремого (спеціального) положення про назву держави, він використовує слово «Україна» для означення останньої.

В той же самий час, для абсолютної більшості сучасних (в т.ч. і європейських) держав, структура офіційної назви держави містить, як мінімум дві складові частини – основну (та що відображає національну чи етнічну приналежність) та додаткову (та яка подає інформацію про форму державного правління чи особливості державного устрою). Наприклад, «Французька Республіка», де слово «*Французька*» (основна частина), а слово «*Республіка*» - додаткова частина, яка чітко вказує на форму державного правління, Республіка Польща, ФРН, Російська Федерація, і т.д.

Крім того, складовою новітньої конституційно-правової реальності стала практика як безпосереднього закріплення офіційної назви держави в тексті національних конституцій, так і запровадження в них явища двох рівнозначних варіантів офіційної назви держави. Останнє, з одного боку, відповідає сучасним тенденціям розвитку конституційно-правового регулювання відносин пов'язаних з уконституванням суверенного статусу держави, а з іншого – створює належні умови для урізноманітного викладу

відповідної конституційної та нормативно-правової матерії в законодавчому процесі.

Суспільно-політичні події останнього десятиліття в Україні засвідчили необхідність підсилення засад республіканізму, демократії, народовладдя в національній конституційно-правовій системі. Тому існуюче конституційне положення «Україна є республікою» (ч. 1 ст. 5 Конституції України) може бути суттєво підсилене доповненнями у вигляді положень про офіційну назву держави («Українська Республіка») та безпосереднього викладу змісту засади республіканізму в тексті Основного Закону держави.

2. Мета і завдання прийняття акта

Метою законопроекту є вдосконалення положень Конституції України щодо офіційної назви держави у відповідності із виробленою міжнародно-правовою практикою та європейськими традиціями в сфері державного будівництва, а також створення належних умов для урізноманітного викладу відповідної конституційної та нормативно-правової матерії в законотворчому процесі, в процесі прийняття та застосування (реалізації) відповідних підзаконних нормативно-правових актів.

3. Загальна характеристика та основні положення законопроекту

Законопроектом пропонується внести зміни і доповнення до статті першої Конституції України, а саме - викласти її в трьох частинах (на відміну від теперішнього викладу - однією частиною), в наступній редакції :

«Україна – спільне добро всіх її громадян (*частина перша*) .

Українська Республіка - суверенна, демократична, соціальна, правова держава (*частина друга*).

Найменування Україна і Українська Республіка – рівнозначні» (*частина третя*).

Запровадження двох рівнозначних варіантів офіційних назв сучасної української держави («Україна» та «Українська Республіка») дозволить

значно розширити можливості більш урізноманітненого та доступнішого викладу відповідної конституційної та нормативно-правової матерії в законодавчому процесі, а також впорядкувати їх використання на рівні викладу «назв/найменувань» посад вищих службових (посадових) осіб держави, «назв/найменувань» вищих органів державної влади, більш урізноманітнити написання текстів присяг вищих посадових осіб держави тощо.

Пропоноване положення «Україна – спільне добро всіх її громадян» (як майбутня частина перша статті першої Конституції України), одного боку було б викладом офіційного бачення конституцієдавцем поняття «республіки», з іншого – воно б логічно поєдналося із запропонованим варіантом офіційної назви держави «Українська Республіка» як рівнозначної існуючому на сьогодні варіанту «Україна».

Все це разом, мало б підсилити ідеї «республіканізму», «народовладдя» та «демократії» в Основному Законі України.

4. Стан нормативно-правової бази у зазначеній сфері правового регулювання

Основу нормативно-правової бази у зазначеній сфері правового регулювання становить Конституція України.

Законопроект у відповідній редакції раніше до Верховної Ради України не подавався.

Законопроект відповідає вимогам частини другої статті 156, статей 157 та 158 Конституції України. Положеннями вищеназваних статей Основного Закону України передбачено, що Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України; Конституція України також не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України, і закон не був прийнятий, може бути поданий до Верховної Ради України не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту.

Верховна Рада України протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України.

Прийняття запропонованих у законопроекті змін до Конституції України не призведе до порушення міжнародних зобов'язань України.

У законопроекті відсутні положення (або подібні до них), які в раніше наданих висновках та прийнятих рішеннях Конституційного Суду України визнавалися такими, що скасовують чи обмежують права та свободи людини і громадянина або спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України.

Законопроект не потребуватиме прийняття до нього пропозицій і поправок, у тому числі редакційного характеру.

Прийняття Закону не потребує викликаного системною єдністю норм Конституції України одночасного внесення змін до розділів Основного Закону України, зазначених у статті 156 Конституції України.

5. Фінансово-економічне обґрунтування.

Реалізація законопроекту потребуватиме проведення всеукраїнського референдуму та, відповідно, виділення коштів із Державного бюджету України для його проведення. Оскільки, відповідно до статті 156 Конституції України законопроект про внесення змін до розділу I "Загальні засади", розділу III "Вибори. Референдум" і розділу XIII "Внесення змін до Конституції України" подається до Верховної Ради України Президентом України або не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України і, за умови його прийняття не менш як двома третинами від конституційного складу

Верховної Ради України, затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України.

6. Прогноз соціально-економічних та інших наслідків.

Прийняття запропонованих змін забезпечить даліше утворення України як сучасної конституційної держави, сприятиме зміцненню демократичних цінностей, відкритості в діяльності органів державної влади відповідно до європейських стандартів. Крім того, запропоновані зміни сприятимуть належному забезпеченню та реалізації на практиці конституційних положень про «незалежність України», «захист її суверенітету і територіальної цілісності», про обов'язок держави «сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури» (ст.ст. 1, 11, 17 Конституції України).